

Bibliografi over Rosenius' skrifter udgivet på dansk

Flemming Kofod-Svendsen
pastor emeritus, ph.d.

Resume:

I artiklen gives primært en bibliografi over skrifter af Rosenius udgivet på dansk. Desuden gives en ikke udtømmende oversigt over skrifter af Rosenius udgivet på svensk, norsk og færøsk. Endelig omtales kortfattet Rosenius' på andre sprog. Artiklen giver også en oversigt over både videnskabelige afhandlinger og mere folkelige bøger og artikler om Rosenius. Endelig omtaler artiklen hvilken plads Rosenius har i forskellige nordiske vækkelsesbevægelses jubilæumsskrifter.¹

Keywords:

Rosenius' skrifter. Fremstillinger af Rosenius. Jubilæumsskrifter.

Indledning

Den svenske vækkelsesleder, præstesønnen Carl Olof Rosenius (1816-68) kom, da han ville påbegynde det teologiske studium, ud i en stor åndelig krise med tvivl om Guds eksistens og Bibelens guddommelige sandhed. I den situation kom han i kontakt med og fik sjælesørgerisk hjælp af den

¹ Denne artikel er en revideret og udvidet udgave af Flemming Kofod-Svendsen artikel "Bibliografi over Rosenius' skrifter udgivet på dansk", publiceret i *Kirkehistoriske Samlinger* 2014, 49-100.

skotske metodist-missionær George Scott (1804-74), der på den tid var den åndelige leder af et livskraftigt evangeliserende arbejde i Stockholm. Scotts primære arbejde var at være præst for en metodistisk menighed af indvandrede englændere, men som den dynamiske organisator begyndte han også et evangeliserende arbejde blandt svenskerne. Scott arbejdede således for bibelspredning og evangelisk traktatmission, ligesom han gjorde en pionerindsats for ydre mission. Han medvirkede således i 1834 til at starte udgivelsen af en *Missions-Tidning* og til oprettelsen af *Svenska Missionssällskapet* i 1835. Scott fik hurtigt øje på Rosenius' evner og fik ham knyttet til sit arbejde. På initiativ af Scott blev det besluttet at udgive et evangelisk, opbyggeligt og upolemisk månedsblad, der fik navnet *Pietisten*, der, som navnet signalerede, skulle fremme gudsfrygt. *Pietisten* udkom første gang januar 1842 med Scott som redaktør og Rosenius som medarbejder.

På grund af stigende modvilje fra både den svenske stat og den svenske lutherske kirke mod Scotts allianceprægede arbejde i Sverige og især efter voldsomme tumulter i forbindelse med Scotts svenske eftermiddagsgudstjeneste Palmesøndag 1842 skønnede Scott, at hans person kunne blive en hindring for det gryende vækkelsesarbejde i Sverige. Det tog han konsekvensen af og forlod Stockholm den 30. april 1842.

Resultatet blev, at Rosenius pludselig stod alene med redaktøransvaret for *Pietisten*, og få måneder senere blev han også redaktør af *Missions-Tidning*. Rosenius redigerede det nyoprettede *Pietisten* til sin død. *Pietisten* udkom de fleste år en gang om måneden, og Rosenius skrev det meste af indholdet med grundig forberedelse. I årene 1842-1859 skrev han en lang række artikler ud fra frit valgte bibeltekster og bragte også en del evangeliske sange, hvoraf han selv havde skrevet eller oversat adskillige. Tilsammen udgør de mange artikler en kristen dogmatik og etik. I årene 1860-1866 var *Pietistens* væsentligste indhold Rosenius' gennemgang af Romerbrevet. I *Pietistens* første nummer i 1860 motiverede Rosenius sin beslutning om at gennemgå Romerbrevet med, at når han i så mange år havde behandlet enkeltdele af den kristne tro og det kristne liv ud fra forskellige skriftsteder i Bibelen, ønskede han nu at give en sammenhængende gennemgang af et af Bibelens vigtigste læreskrifter. Det var Rosenius' ønske, at Bibelen dermed i højere grad selv skulle komme til at tale til *Pietistens* læsere. Rosenius udlagde Romerbrevet ud fra den græske grundtekst og brugte en række klassiske hovedsagelig lutherske kommentarer. Udlægningen af Romerbrevet blev godt modtaget af *Pietistens* læsere, og abonnementsstallet steg i 1861 til 10.000 eksemplarer. Udlægningen af Romerbrevet blev for Rosenius en stor og arbejdskrævende opgave, der tærede på hans kræfter. Efter godt fem års arbejde i februar 1865 var han færdig med udlægning af de første 11 kapitler. Fra *Pietisten* nr. 3 1865 til

udgangen af 1866 udlagde Rosenius formaningskapitlerne i Romerbrevet. Efter syv års arbejde var værket fuldført.

I 1860 fik Svenska Kyrkan nye evangelie- og episteltekster i tillæg til de hidtil anvendte. På grund af Rosenius' svækkede helbred besluttede man med virkning fra 1867 at ændre *Pietisten* til et kvartalsskrift, hvor Rosenius til sin død skrev prædikener til de nye tekster. Eftersom *Pietistens* abonnementsstal stadig voksede, genoptrykte man tidligere årgange og tilbød dem til nye abonnenter.² I det følgende henviser jeg til *Pietistens* førsteudgave.

Som redaktør af *Missions-Tidning* formidlede Rosenius et kald til ydre mission, og i 1856 var han med til at stifte Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, der arbejdede både med hjemlig og ydre mission.³

Rosenius i Danmark

Stifteren af Luthersk Missionsforening (LM) Chr. Møller (1834-1907) var stærkt optaget af at få Rosenius' mange artikler i *Pietisten* udgivet på dansk. LM ansatte tidligt kolportører, der formidlede de mange bøger og småskrifter af Rosenius, som Møller oversatte. Da Evangelisk Luthersk Missionsforening (ELM) blev dannet efter bruddet med LM (1889-92), satsede også ELM på via kolportører at sprede skrifter af Rosenius.

Jeg er selv opvokset i et ELM-hjem, hvor det var en selvfølge, at Rosenius' Husandagtsbog blev læst hver dag. Om søndagen blev der som regel læst en længere artikel af Rosenius. I missionshusene bragte prædikanterne ofte lange citater af Rosenius i deres prædikener. Nogle gange blev der i missionshuset holdt "læsemøde", hvor man i knapt en time læste højt af Rosenius' skrifter. I missionshuset lå en stak småskrifter af Rosenius, som man blev opfordret til at formidle til naboer og bekendte. Også til ungdomsmøderne havde Rosenius en central plads. Da jeg blev konfirmeret, fik jeg som en selvfølge Rosenius' *Samlede Skrifter* i 15 bind. Forældre gav også almindeligvis mange af småskrifterne til deres børn.

² Genoptrykning og formidling af gamle årgange af *Pietisten* er omtalt flere gange fx 12. årg. 1853:192; 13. årg. 1854:176; 14. årg. 1855:192. For at billiggøre genoptrykkene udelod Rosenius visse redaktionelle bemærkninger m.m., så de originale udgaver indeholder flere historiske detaljer end genoptrykkene, og at samme identiske, opbyggelige tekst i forskellige udgaver af *Pietisten* ikke altid har samme sidetal.

³ *Pietisten* 1856, 93-96; *Evang. Fosterlandsstiftelsens 50-åriga verksamhet 1856-1906*. En Minnesskrift utgiven af Stiftelsens Styrelse (Stockholm: Evang. Fosterlands-Stiftelsens Förlags-expedition, 1906), 236s.; B. Wadström, *Några Blad ur Evang. Fosterlands-Stiftelsens Historia* (Stockholm: Axel Wallén & C:o Förlag, 1909), 245s.; Eskil Levander, redaktør, *Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen genom 75 år. Jubilæumsskrift 1856-1931 I-II* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag), 730s.; Klas Lundström och Lars Olav Eriksson, redaktörer, *Det stora uppdraget. EFS mission 1866-2016* (Klippan: EFS läser, 2016), 511s.

Selv om stifterne af KFS var vokset op i IM, kom der hurtigt unge med fra LM og senere fra ELM. Dermed kom Rosenius' skrifter også til at præge arbejdet i KFS. Da MF og DBI blev etableret, fik Rosenius' skrifter også indgang der.

Bibliografi

I det følgende anføres med *tal* Rosenius' skrifter på dansk i kronologisk rækkefølge. *Bogstavpunkterne* angiver ny- eller genudgivelse.

Forkortelser

DBI	Dansk Bibel-Institut
DLF	Dansk Luthersk Forlag, 2002 navneændring til LogosMedia
EFS	Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen
ELM	Evangelisk Luthersk Missionsforening
ELM-Forlag	Evangelisk Luthersk Missionsforenings Forlag
KFS	Kristeligt Forbund for Studerende; KFS' forlag: Credo
IM	Kirkelig Forening for Indre Mission i Danmark
LM	Luthersk Missionsforening / Luthersk Mission
LM-Forlag	Luthersk Missions Forlag
MF	Menighedsfakultetet
Berørt af Gud	Artikler af Rosenius omskrevet af Kai Kjær-Hansen ⁴ i 1986

Hemmeligheder i Lov og Evangelium Møllers⁵ oversættelse fra *Pietisten* samlet i 4 store bind 1868-79

⁴ Kai Kjær-Hansen f. 1945 i Nexø, cand. theol. 1972, teol. dr. (Lund) 1982. Lærer ved MF 1973-86, derefter forfatter, foredragsholder og fra 1997 formand for Den Danske Israelsmission samt diverse hverv i forbindelse med international jødemission.

⁵ Pastor Peter Christian Trandberg (1832-1896) udtrådte af folkekirken Sankthansdag 1863 ved et stort møde i Almindingen og dannede "Den evangelisk lutherske Frimenighed" på Bornholm. Trandberg ansatte lægfolk som menighedsledere, hvor Christian Møller var den betydeligste. I en senere fremstilling (*Budskab fra Naadens Rige* 11/1901, 167-168) beskrev Møller, at han dengang ikke havde fred med Gud, idet hans teologi var, at han kunne håbe på syndernes forladelse for Jesu skyld, når han selv af yderste evne havde kæmpet imod synden. Møller beskrev så, hvordan Gud Langfredag morgen 1864 havde vist ham, at Kristus var død for svage, som endnu var ugudelige (Rom 5,6). Nu forstod Møller, at Kristus var død for os, førend vi selv var blevet fromme. Samtidig understregede Møller, at han endnu ikke havde den store indsigt i evangeliet, men han havde fået et holdepunkt, som han aldrig forlod. Derefter tilføjede Møller, at Gud gjorde det sådan, at han senere i 1864 fik nogle årgange af *Pietisten* 1842-1859. Dette tidsskrift gav ham mere indsigt i forsoningens nåde. Det bør nævnes, at Møller i årene 1900-1901 tre gange i tre forskellige sammenhænge fortalte sin "selvbiografi". Der er betydelige forskelle i Møllers tre forskellige fortællinger af sin egen "selvbiografi", fx er det kun i den ene "selvbiografi", at Møller omtaler sin langfredagsoplevelse (se mere Flemming Kofod-Svendsen "Chr. Møllers teologiske udvikling og dannelsen af Evangelisk Luthersk Missionsforening" i *Rosenius i Danmark – en antologi om den rosenianske vækkelse i Danmark*, redigeret af Lars Brixen (Rønne: ELM-Forlag, 2020, 413s.). I 1865 påbegyndte Møller udgivelsen af tidsskriftet *Budskab fra Naadens Rige*, der fra begyndelsen var præget af det budskab, Møller havde fundet i *Pietisten*. Tidsskriftet udgives i dag af LM under titlen *Budskabet*.

Samlede Skrifter
Udgave 2000

Samlede Skrifter i 15 bind oversat fra *Pietisten* af Klara Lund⁶ 1950-57
8 bind, let forkortet og bearbejdet til nudansk af Merete Bandak⁷ 1998-2002

Biografier og afhandlinger om Rosenius

1. Rosenius døde den 24. februar 1868. Men allerede i 1868 blev forordet skrevet til Roseniusbiografien *Teckning af Carl Olof Rosenii lif och verksamhet, hans wänner tillegnad*. Der er almen enighed om, at Rosenius' mangeårige sekretær Amy Moberg (1826-1905) var forfatteren, bistået af Lina Sandell (1832-1903). Bogen var på 288s. og skrevet i dyb ærbødighed over for Rosenius. Intet forlag stod som udgiver, men den blev trykt hos A.L. Norman, mens de følgende oplag blev udgivet af EFS-Förlag og trykt hos A.L. Norman. Roseniusbiografien indeholdt mange faktuelle oplysninger og bragte lange citater af mange breve m.m.

2. Biskop i Härnösand Ernst Lönegren (1862-1937) udtalte i 1913 i sit skrift *C.O. Rosenius* i serien "Skrifter till 1800-talets kyrkohistoria" følgende om Carl Olof Rosenius: "Alltmer oförbehållsamt erkännes det numera, att efter reformationen sannolikt ingen svensk man på det rent andliga området utövat inom vårt land ett mera omfattande och djupgående inflytande än Rosenius. I detta omdöme enas båda vänner och motståndare."⁸ Det var den første mindre afhandling, der blev udgivet om Rosenius. Lönegren gav først en kort skildring af Rosenius' opvækst og understregede så, at det især var gennem sit opbyggelige tidsskrift *Pietisten*, at Rosenius formidlede den evangeliske vækkelse ud over hele Sverige. I sin beskrivelse af Rosenius' budskab betonedes Lönegren, at Rosenius flittigt havde studeret Luthers skrifter, så hans forkyndelse både skriftligt og mundtligt var præget af den ægte lutherske understregning af syndernes forladelse ved troen på Jesus Kristus, synderes frelser. Dette var efter Lönegrens vurdering hemmeligheden bag den stærke gennemslagskraft, som Rosenius havde.

Da Møller kom i stadig større spændingsforhold til Trandberg, rejste han sommeren 1866 til Rosenius i Stockholm for dels at drøfte fremtiden i frimenigheden på Bornholm og dels principper for redigering, oversættelse og udgivelse af artikler fra *Pietisten*. Rosenius rådede Møller til at vende tilbage til folkekirken. Han fulgte rådet og stiftede LM i 1868. Om Møller. S. Roswall: *En banebryder*, Hillerød: DLF 1985, 166s.); Birger Pedersen, *Bornholmerne. De satte præg på Luthersk Missions første 150 år* (Fredericia: LogosMedia 2018, 151s.).

⁶ Klara Lund (1904-1981) var opvokset i Østermarie. Hendes farfar var med til at oprette LM i Østermarie. 1924 elev på LMH og 1930 lærer fra Nørre Nissum seminarium. I 1930-34 lærer ved ELMs friskole i Bodilsker og i 1934-47 ved LMs friskole i Østermarie. I 1947 opfordret til at forestå oversættelsen af Rosenius' *Samlede skrifter*. Efter oversættelsesarbejdet folkeskolelærer i Troldhede. Pensionist i Skjern.

⁷ Merete Bandak f. 1955 i København, cand. mag. i dansk, latin og religion 1985. Forlagsredaktør ved DLF 1997-2002. Lektor ved Nykøbing Katedralskole 1998-. Skriver sange og salmer.

⁸ Ernst Lönegren, *C.O. Rosenius*, *Skrifter till 1800-talets kyrkohistoria* 5 (Stockholm: P.A. Norstedt & Söner, 1913, 21s.), 2.

3. Det næste skrift om Rosenius var E. Berglunds bog fra 1914, hvor han gav en sammenlignende fremstilling af Henrik Schartau (1757-1825) og Carl Olof Rosenius, der begge har haft stor betydning i svensk kirkehistorie.⁹

4. Man kan med en vis ret sige, at Gustaf Brandt skabte begyndelsen til et videnskabeligt arbejde med Rosenius. Han begyndte med en Rosenius-biografi i 1915, der imidlertid kun blev til et udkast: ”Carl Olof Rosenius. Ur et udkast till en Rosenii-Biografi”.¹⁰ I udkastet indledte Brandt med at citere med tilslutning biskop Lönegrens ord fra 1913, at ingen vækkelsesbevægelse havde betydet så meget i Sverige siden reformationen, som den evangeliske bevægelse, Rosenius stod som leder af.¹¹ Brandt fremførte i dette udkast nogle væsentlige pointer om den religiøse situation ikke alene i Sverige, men i hele Vesteuropa. Brandt påpegede, at der rundt omkring i Europa var en reaktion mod oplysningstidens udtyndede rationalistiske kristendomsforståelse og et ønske om at vende tilbage til Luther med den gammellutherske hovedtanke: Retfærdiggørelse ved tro. Samtidig var dette ønske om at vende tilbage til Luther sammenkædet med forskellige former for pietistisk aktivisme og livsstilstænkning. I den senere del af udkastet fokuserede Brandt på Rosenius' barndom, ungdom og den åndelige krise i begyndelsen af studieopholdet i Uppsala, som bragte ham i kontakt med metodistlederen George Scott. Ifølge Brandt hjalp Scott ikke alene Rosenius ud af hans åndelige krise, men han var også med til at føre Rosenius ind i den svenske lægmandsforkyndelse. Til sidst satte Brandt Rosenius i relation til herrnhutismen og den finske præst og vækkelsesleder Fredrik Gabriel Hedberg (1811-1892).

5. Ved hundrede-året for Rosenius' fødsel i 1916 udsendte V. Emanuelsson *Carl Olof Rosenius och hans livsverk*.¹² Emanuelsson skildrede Rosenius' liv og virke, hvor tyngdepunktet i hans fremstilling var Rosenius' forfatterskab og Rosenius som prædikant og sjælesørger.

6. Brandts egentlige forskningsbidrag var hans disputats fra 1918, *C.O. Rosenii Förkunnelse. En studie i svensk lekmanpredikan*.¹³ Som kildemateriale for sin afhandling analyserede han hver eneste årgang af det religiøse tidsskrift *Pietisten*, som Rosenius redigerede og udgav i årene 1842-1868. De

⁹ Emil Berglund, *Henrik Schartau och Carl Olof Rosenius*. Foredrag (Uppsala: Sveriges Kristliga Studentrörelses folkskrifter 16, 1914).

¹⁰ *Kyrkohistorisk Årsskrift* 1914, 332-380, Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeri, 1915.

¹¹ Brandt 1915, 332.

¹² Uppsala: J.A. Lindblads Förlag, 1916, 159s.

¹³ Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Förlag, 231s.

første numre i 1842 dog sammen med George Scott. Derudover inddrog Brandt cirka 130 bevarede utrykte prædikenudkast, som Rosenius havde benyttet til de prædikener, han gennem en årrække havde holdt i Bethlehemskirken. Desuden benyttede Brandt til sin homiletiske undersøgelse mange af de bevarede breve fra Rosenius' hånd. I den første hoveddel af sin afhandling analyserede Brandt indholdet i Rosenius forkyndelse, hvor han primært fokuserede på forsoningen og helliggørelsen. I afhandlingens anden hoveddel analyserede han Rosenius' prædikestil, som han vurderede ud fra forskellige synsvinkler.

I sin disputats konkluderede G. Brandt, at der var en vis spænding i Rosenius' forkyndelse. På den ene side var den intellektualistisk med den stærke betoning af lov og evangelium, og på den anden side kunne den blive følelsesmæssig med den selvransagende tone om faren for at leve i et åndeligt bedrag, men svag i opfordringen til helliggørelse. Endelig fandt Brandt, at Rosenius var præget af herrnhutismen.

7. I bogen *Carl Olof Rosenius. Hans liv och förkunnelse*¹⁴ fremlagde Sven Lodin i kortere form, hvad han i sin senere disputats og i jubilæumsbøger uddybede og yderligere begrundede.

8. I sit bidrag til festskrift til Magnus Pfannenstill skrev Hjalmar Holmquist om C.O. Rosenius' universitetsår.¹⁵ Holmquist beskrev de forskellige grunde til, at Rosenius aldrig fik den ønskede teologiske uddannelse og blev præst i Svenska Kyrken. I den sammenhæng beskrev Holmquist, hvordan tyskeren D. Fr. Strauss' (1808-1874) bog "Leben Jesu" var blevet færdig i 1836 og oversat og udgivet på svensk netop efteråret 1838, hvor Rosenius efter planen skulle påbegynde sine studier. Bogen vakte stor debat på Uppsala teologiske fakultet, og Holmquist nævnte, at få bøger i det 19. århundrede havde skabt så megen sjælekrise som Strauss' bog, der tolkede evangeliernes Jesusbillede som et produkt af mytedannelse.

9. Den næste disputats om Rosenius' teologi udkom i 1928 10 år efter Brandts afhandling og omhandlede forståelsen af forsoningen hos Rosenius og hans efterfølger som redaktør af *Pietisten* Paul Petter Waldenström (1838-1917).¹⁶ Metodisk inddelte Olsson sin afhandling i følgende fire hoveddele: I. Gud såsom försoningens subjekt. II. Människan såsom försoningens objekt. III. Kristi gärning såsom

¹⁴ Stockholm: EFS-Förlag, 1922.

¹⁵ Hjalmar Holmquist, "C.O. Rosenius' universitetsår", s. 62-75 i *Studier tillägnade Magnus Pfannenstill* (Lund: C.W.K. Gleerups Förlag 1923, 590s.).

¹⁶ Carl Olsson, *Försoningen enligt C.O. Rosenius och P. Waldenström* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1928, 197s.).

Guds största försoningsgärning. IV. Kristi gärning såsom det kristna livets ständigt verksamma motiv. Under hver af de fire hoveddele foretog Olsson en sammenlignende undersøgelse af Rosenius, Waldenström, Luther, Hollatius (Hollaz, 1648-1713) fra den lutherske ortodoksi og Albrecht Ritschl (1822-1889). Derefter afsluttede han hver hoveddel med en sammenfatning.

10. I 1930 udsendte teol.dr. Alexander Rydberg et kirkehistoriske studie, som han havde fremlagt på et præstemøde i Karlstad 20.-22. august 1929. I afhandlingen foretog Rydberg en sammenligning af Henric Schartau og Carl Olof Rosenius, hvor han især fokuserede på, hvad der egentlig adskilte de to vækkelsesledere.¹⁷

11. Gunnar Westin udgav i 1930 C.O. Rosenius' breve til F.G. Hedberg forsynet med indledning og noter.¹⁸

12. Gunnar Westin udgav i 1931 C.O. Rosenius' breve til hans venner i Amerika forsynet med indledning og noter.¹⁹

13. I sin disputats fra 1933 *Carl Olof Rosenius i unga år (1816-1842)*²⁰ behandlede Sven Lodin især Rosenius' forhold til Scott. Lodin konkluderede, at Scott på flere måder havde haft afgørende betydning for Rosenius, men det havde primært været med hensyn til de ydre arbejdsmuligheder, fx havde Scott fået oprettet *Pietisten* og skaffet ham økonomisk støtte fra USA. Lodin nævnte, at Scott havde ydet Rosenius sjælesørgerisk hjælp under hans anfægtelser, men mente ikke, at Scott i nævneværdig grad havde præget Rosenius teologisk. Efter Lodins opfattelse var Rosenius fra sin opvækst i vækkelsesmiljøet i Nordsverige grundlæggende præget af Luthers teologi, og arven fra Luther blev det grundlæggende livet igennem. Dog nævnte Lodin, at med hensyn til udviklingen af synet på lægmandsvirksomhed og et forsigtigt alliance-samarbejde kunne Scott sammen med andre have udøvet en vis indflydelse.

¹⁷ Alexander Rydberg, *Henric Schartau och Carl Olof Rosenius. Kyrkohistorisk studie. Oration vid Prästmötet i Karlstad den 20, 21 och 22 augusti 1929* (Karlstad: Nya Wernlands-Tidningens aktieföretag, 1930, 40s.).

¹⁸ Gunnar Westin, *Ur den svenska folkväckelsens historia och tankevärld. C.O. Rosenius' Brev till F.G. Hedbert. Med inledning och noter försedda och utgivna* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1930, 175s.).

¹⁹ Gunnar Westin, *Ur den svenska folkväckelsens historia och tankevärld. Brev från C.O. Rosenius till hans vänner i Amerika. Samlade och utgivna* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1931, 229s.).

²⁰ Stockholm: EFS-Förlag, 447..

14. Til EFS' 100-års-jubilæum i 1956 skrev S. Lodin biografien *C.O. Rosenius hans liv och gärning*.²¹ Lodin fastholdt sit hovedsynspunkt fra disputatsen, at Rosenius først og fremmest var Luther-discipel. Dernæst tegnede han et samlet billede af Rosenius og beskrev hans virkningshistorie, der efter Lodins vurdering især hang sammen med spredningen af hans skrifter ikke alene i de andre nordiske lande og ved oversættelse til engelsk og tysk, men også gennem missionærers oversættelse til en lang række sprog. Lodin nævnte, at EFS-Förlag i alt havde udgivet 1.518.700 eksemplarer af Rosenius skrifter. Nogle var tykke bind, men mange var pjecer.

15. I disputatsen *Frälsningsbegreppet hos Carl Olof Rosenius*²² tog Axel Johansson udgangspunkt i tre hovedbegreber: a. Frelsesteologien med særlig koncentration om Kristi stedfortrædende lovpfyldelse, b. Trosteologien om menneskets delagtighed i frelsen og c. Helliggørelsesteologien om de troendes nye liv. Under disse hovedbegreber gennemførte Johansson en række delanalyser med tilhørende delkonklusioner af Rosenius' teologi især loven, lydigheden, forsoningen, tilgivelsen, trosbegrebet, den frelsende tro, den elskende tro, centrum i helliggørelsen, helliggørelsen som Helligåndens gerning, lovens funktion i helliggørelsen og helliggørelsen som troens vidnesbyrd. Johanssons hovedkonklusion var, at Rosenius' frelsesbegreb ikke fremtrådte med total teocentricitet, men at det også gav plads til klare subjektive, egocentriske synspunkter.

16. I 1937 i *Nordisk Teologisk Leksikon* skrev Per-Olof Sjögren en artikel om Carl Olof Rosenius.²³

17. I 1938 udsendte Alexander Rydberg et kirkehistorisk studie af Rosenius' teologiske udvikling, virke og kirkehistoriske betydning.²⁴

18. Som ung præst kritiserede Bo Giertz (1905-98) den højkirkelige Gunnar Rosendal (1897-1988) for at gå for meget op i liturgi og messeklæder i stedet for at fokusere på lov og evangelium. Konkret opfordrede Giertz Rosendal til at læse Rosenius. Rosendal fulgte opfordringen og læste systematisk Rosenius' *Betraktelser för var dag i året* (Husandagtsbogen). Bagefter skrev Rosendal den meget

²¹ Stockholm: EFS-Förlag, 249s.

²² Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Förlag, 1936, 393s..

²³ Per-Olof Sjögren, "Carl Olof Rosenius", i *Nordisk Teologisk Leksikon III*, redigeret af Ragnar Askmark et al. (Lund og København: C.W.K. Gleerup og Ejnar Munksgaard, 1957), 389-94.

²⁴ Alexander Rydberg, *Carl Olof Rosenius. Kyrkohistorisk studie* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1938, 40s.).

læseværdige bog *Lag och evangelium i Rosenii Betraktelser*.²⁵ Han tilegnede Giertz bogen med tak, fordi han havde lært ham at læse Rosenius. Rosendal lod sin bog om Rosenius indgå som nummer fire i en serie, han kaldte "Rätte lärare". Dette begrundede Rosendal på denne måde. Rosenius var ikke præst, han stod ikke i den apostoliske succession, han var ikke ordineret, men Rosenius "är en evangelisk profet, en nytestamentlig profet, en profet efter det att profeterne slutat att tala, en profet efter den profetiska tidsåldern. Men sådana profeter har det alltid funnits i Kyrkan, både män och kvinnor, över vilka Herrens Ande har vilat och till vilka kallelsen har kommit: 'Predika!'"²⁶

19. I disputatsen *Anfægtelsen enligt Rosenius*²⁷ foretog Per-Olof Sjögren en teologihistorisk analyse af begrebet anfægtelse for at undersøge, hvordan det var blevet forstået hos en lang række personer op gennem kirkehistorien. Sjögren konkluderede, at i synet på anfægtelsen skete der hos Rosenius en syntese af de tre fromhedsretninger, der fandtes i det vækkelsesmiljø, hvor Rosenius voksede op: Lutherdommen, pietismen og herrnhutismen. Ifølge Sjögren gav Scott Rosenius sjælesørgerisk hjælp, men prægede ikke hans syn på anfægtelsen.

20. Per Hulthén udforskede gennem en årrække den kirkelige situation i Sverige i midten af 1800-tallet for at kunne fremlægge ny viden om nyevangelismens begyndelse og fremvækst i Sverige.²⁸

21. Karl Linge, *Carl Olof Rosenius. Sveriges främste lekmanpredikant*.²⁹

22. I 1962 udsendte Lauri Huovinen sin disputats om genfødslen i C.O. Rosenius' teologi, men eftersom afhandlingen ikke er oversat, og undertegnede ikke forstår finsk, er Huovinens opus ikke analyseret til denne oversigt.³⁰

23. Sverre Norborg, *Den levende Rosenius*.³¹ Dr. Sverre Norborg giver en levende fremstilling af Rosenius' liv og virke.

²⁵ Osby: Förlaget Pro Ecclesia, 1944, 228s..

²⁶ Rosendal, *Lag och evangelium i Rosenii betraktelser*, 11-12.

²⁷ Uppsala: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Förlag, 1953, 252s.

²⁸ Per Hulthén, *Om vägen kunde berättas*. Kyrkohistoriska studier (Stockholm: BV, 1956, 431s.).

²⁹ Uppsala: J.A. Lindblads Förlag, 1956, 155s.

³⁰ Lauri Huovinen, *Uudestisyntyminen, C.O. Roseniuksen teologiassa (Genfødslen i C.O. Rosenius' teologi)* (Helsinki, 1962).

³¹ Hässleholm: EFS-förlaget, 1966, 42s.

24. I 1968 udsendte Nils Dahlberg nogle breve af Rosenius med kommentarer, som ikke tidligere havde været publiceret.³²

25. I 1972 udsendte Ture Lindholm sin disputats, *C.O. Rosenius som teolog: Grunddragen i hans åskådning*, hvor det var hans ambition at pege på de grundlæggende træk ved Rosenius' teologiske tænkning.³³ I disputatsen begyndte Ture Lindholm med at redegøre for, hvordan en række personer tilskrev Rosenius en overordentlig stor betydning ikke alene for kirkelivet i Sverige, men også uden for landets grænser. Dernæst nævnte han, at der herskede en betydelig uenighed i forståelsen og beskrivelsen af Rosenius' teologi og forkyndelse. Nogle mente, at han var uklar i synet på helliggørelsen, andre at han var inkonsekvent i synet på loven. Lindholms synspunkt var, at Rosenius i sin tid som redaktør af *Pietisten* udviklede sig som en selvstændig teolog, hvor tyngdepunktet var Rosenius' forståelse af gudbilledligheden. I sin afhandling udviklede og argumenterede Lindholm for, at med den rette forståelse af gudbilledligheden fremtrådte Rosenius' teologi som en konsekvent helhed.

Han nævnte Brandts homiletiske om Rosenius forkyndelse, og de følgende fire systematiske afhandlinger: Olsson om forsoningen, Johansson om frelsesbegrebet, Sjögren om anfægtelsen og Huovinen om genfødslen. Lindholm argumenterede for, at eftersom de hver især havde anlagt et bestemt dogmatisk tema som udgangspunkt og hovedområde for deres undersøgelse, havde de hver især blokeret for at fremstille de grundlæggende træk og helhedssynet i Rosenius' teologi. I beskrivelsen af sin afhandlings problemformulering argumenterede Lindholm for, at Rosenius havde et grundlæggende enkelt teologisk system. Lindholm beskrev så, at det først var i de ledende artikler i *Pietisten* årgang 10 (1851), årgang 11 (1852) og årgang 12 (1853), at Rosenius var kommet til fuld klarhed over sit teologiske system, der i de første 9 årgange af *Pietisten* havde været under udvikling. I sin afhandlings første hoveddel udfoldede Lindholm, hvad han forstod ved Rosenius' enkle system, som meget kort beskrevet var opbygget omkring begrebet "gudsbelätet" eller den "delaktighet av Guds natur", som Gud i skabelsen indblæste i Adam og "Kristus, det andra gudsbelätet". Denne Rosenius' "gudsbelätestanke" blev derefter bestemmende for forfatterens samlede fremstilling, som han inddelte i følgende hovedafsnit, idet han under hvert afsnits tema beskrev, hvordan det havde været i Rosenius' tidlige forfatterskab, og hvordan tankegangen blev i Rosenius' færdigt udbyggede system: I.

³² Nils Dahlberg, *Din tillgivne C.O. Rosenius. Några Rosenius-brev för första gången publicerade* (Klippan: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1968, 121s.).

³³ Ture Lindholm, *C.O. Rosenius som teolog. Grunddragen i hans åskådning* (Klippan: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1972, 160s.).

Rättfärdiggörelsen och pånyttfödelsen. II. Den pånyttfödda människan, den nya människan, det återupprättade gudsbelätet. III. Helgelsen. IV. Lagen. V. Anfäktelsen. VI. Rosenius i förhållande till samtida religiösa rörelser, som han närmast kom i kontakt med.

Lindholm konkluderade sin afhandling med följande ord: "Rosenius framstår såsom en med avseende på åskådning helt originell företrädare för svensk väckelsefromhet under 1800-talet".³⁴

26. I flere disputatser indgår Rosenius som del af en større sammenhæng. Det gælder fx Sven Gustafssons afhandling *Nyevangelismens kyrkokritik*³⁵ og Torbjörn Larspers afhandling *Konfessionalitet och medbestämmande. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens struktur och den nyevangeliska väckelseörelsens regionale nivå fram till 1922*.³⁶ De to afhandlingar vil senere blive nærmere beskrevet under afsnittet: Afhandlingar der giver baggrundsinformation for nyevangelismen.

27. I 1981 udgav Harry Lenhammar sine studier i svenske religiøse tidsskrifter eller opbyggelsesmagasiner, hvor han blandt andet havde undersøgt *Pietisten* fra dens første udgivelse i 1842 og til dens ophør i 1918.³⁷

28. Rosenius har også en bred plads i både ældre og nye jubilæumsskrifter. Det gælder fx: a. E. Levander (red.), *Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen genom 75 år. Et jubileumsskrift 1856-1931, I-II*,³⁸ b. Allan Hofgren, *Med Gud och hans vänskap. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen genom 100 år*.³⁹ c. Klas Lundström och Lars Olav Eriksson, redaktörer, *Det stora uppdraget. EFS mission 1866-2016*.⁴⁰ d. *Missionssällskapet Bibeltrogna Vänners Historia under tiden 1911-1961*.⁴¹ e. R. Imberg, et al. (red.), *I Jesu spår. Evangelisk luthersk Mission – Bibeltrogna Vänner, 1911-2011*.⁴²

29. Allan Hofgren har i elektronisk form udarbejdet en kombineret Rosenius-biografi (kort) og en længere bibliografi både over skrifter af Rosenius på svensk og nogle i følgende oversættelser: norsk,

³⁴ Lindholm, C.O. *Rosenius som teolog*, 135.

³⁵ Lund: Gleerups Förlag, 1962, 379s.

³⁶ Acta Universitatis Upsaliensis 2012, 260s.

³⁷ Harry Lenhammar, *Budbäraren, Pietisten och Församlingsbladet. Studier i svenska religionsperiodika* (Uppsala: Avdelningen för Litteraturvetenskapliga institutionen, 1981, 143s.).

³⁸ Stockholm: EFS-Förlag, 1931, 730s.

³⁹ Stockholm: EFS-Förlag, 1956, 403s.

⁴⁰ Klippan: EFS läser, 2016, 511s.

⁴¹ Utgiven av Sällskapet Styrelse. Stockholm 1911, 303s.

⁴² Stockholm: BV-Förlag, 2011, 499s.

finsk, dansk, engelsk, tysk og swahili.⁴³ I 2000 i *Svenskt Biografiskt Lexikon* tegnede Allan Hofgren et portræt af Rosenius med vægtlægning på hans kirkehistoriske betydning.⁴⁴

30. Lechard Johannesson (red.), *Rosenius*, en antologi.⁴⁵

31. Christer Andersson, *Vid Guds hjärta. Carl Olof Rosenius – en lekpredikants liv och gärning*.⁴⁶ Andersson fokuserer især på mennesket Rosenius og bringer mange citater fra Rosenius' breve.

32. I dagene 20.-21. april 2010 indbød ELM-BV og EFS i fællesskab til et forskersymposium på Johannelunds teologiska högskola. Temaet var situationen inden for den rosenianske vækkelsesbevægelse i perioden 1890-1920 og dannelsen af Missionsselskabet Bibeltrogna Vänner 1911. De foredrag, der blev holdt på symposiet, blev efterfølgende yderligere bearbejdet og samlet i en antologi.⁴⁷ Hver artikelforfatter var alene ansvarlig for sit eget bidrag, ligesom antologiens enkelte bidragydere ikke nødvendigvis var helt enige i, hvordan den rosenianske vækkelsesbevægelses historie og udvikling skulle forstås eller beskrives.

33. I 2014 havde LarsOlov Eriksson en artikel om Rosenius i *Svensk Frikyrkolexikon*.⁴⁸

34. Den 3. og 4. februar 2016 – den 3. februar var 200-årsdagen for Rosenius' fødsel – indbød Johannelunds teologiska högskola og Svenska kyrkohistoriska föreningen til et symposium under overskriften "Rosenius 1816-2016 – teolog, författare, själavårdare". Med LarsOlov Eriksson og Torbjörn Larspers som redaktører blev symposiets foredrag efterfølgende udgivet som en Rosenius-antologi, hvor titlen var symposiets tema.⁴⁹ Antologien bestod af fem dele. I første del blev der tegnet et personportræt af Carl Olof Rosenius og der blev givet en skildring af, hvad der prægede den tid, han virkede i. I anden del blev Rosenius beskrevet som bibeludlæggeren, Luthertolkeren, sjælesørgeren og

⁴³ Carl Olof Rosenius, <http://www.nad.riksarkivet.se>

⁴⁴ Allan Hofgren, "Carl Olof Rosenius" i *Svenskt Biografiskt Lexikon* bind 30 (1998-2000), 540-50.

⁴⁵ EFS-Förlag, uden år, 224s.

⁴⁶ Stockholm, BV-Förlag 2008, 158s.

⁴⁷ Torbjörn Larspers, og Rune Imberg (red.), *Den rosenianska väckelserörelsen cirka 1890-1920 och bildandet av Missionssällskapet Bibeltrogna Vänner 1911*, Rapport från forskningsseminarium på Johannelunds teologiska högskola 20-21 april 2010 (Uppsala: EFS och ELM-BV, 2010, 198s.)

⁴⁸ LarsOlov Eriksson, "Carl Olof Rosenius" i *Svensk Frikyrkolexikon*, redigeret af Jan-Åke Alvarsson (Stockholm: Atlantis, 2014), 386-87.

⁴⁹ LarsOlov Eriksson og Torbjörn Larspers (red.), *Carl Olof Rosenius. Teolog, författare, själavårdare* (Skellefteå: Artos Academic, 2016, 250s.)

missionsmanden, hvor han var en markant inspirator for ydre mission. I tredje del blev der redegjort for Rosenius' betydning i Amerika, Finland, Danmark og Norge. I fjerde del blev først Rosenius' mødevirksomhed i Stockholm beskrevet i relation til dagældende Konventikelplakat og dernæst, hvordan hans husandagtsbog – Rosenius Dagbetragtninger – forholdt sig til hans artikler i *Pietisten*. I femte og sidste del var der dels refleksioner over Rosenius' betydning i dag og dels tanker for yderligere forskning over Rosenius.

35. I en antologi fra 2018 blev det dokumenteret, at Rosenius havde haft både regional, national og international betydning.⁵⁰ Professor ved Umeå universitet, phil. dr. Daniel Lindmark (f.1960) gav et billede af det åndelige liv i Västerbotten, hvor han især beskrev, hvilken betydning læsningen af Rosenius' skrifter havde haft.

Docent i GT ved Uppsala universitet og pensioneret lektor ved Johannelunds teologiska högskola, teol. dr. LarsOlov Eriksson (f. 1950) beskrev Rosenius' mange forskellige arbejdsopgaver som stadsmissionær i Stockholm, ligesom han kommenterede fem tidligere ukendte privatbreve af Rosenius. Phil. dr. Kjell Söderberg (f. 1941) beskrev både den engelsk-amerikanske åndelige betydning for vækkelsen i Sverige, Rosenius' forskellige kontakter til engelsk og amerikansk kirkeliv og endelig, hvordan den store svenske udvandring til USA fik til følge, at Rosenius' blad *Pietisten* og hans skrifter blev kendt i USA.

36. I 2021 udkom den seneste Rosenius-antologi, som var redigeret af Daniel Lindmark: *Kretsen kring Rosenius. Släkten, vännerna och breven*.⁵¹ I antologien bliver der blandt andet publiceret og kommenteret en række hidtil ukendte breve af Rosenius, ligesom der gives en fremstilling af Rosenius "åndelige mor" Maja Lisa Söderlund. I antologien gives også en fremstilling af Rosenius og Ahnfelt og deres indbyrdes forhold, ligesom der tegnes en skitse af Rosenius' globale betydning.

Afhandlinger der giver baggrundsinformation for nyevangelismen

Der er endvidere skrevet en række disputatser, større afhandlinger og bøger, hvor Rosenius ikke er afhandlingens hovedperson, men hvor afhandlingen enten giver vigtig baggrundsinformation for den nyevangeliske vækkelse, han stod som leder af, eller har relation til hans teologi og kirkehistoriske indsats, og hvor dermed hans virkningshistorie indgår som en del af afhandlingens samlede tema.

⁵⁰ Daniel Lindmark (red.), *Carl Olof Rosenius betydelse – regionalt, nationellt och internationellt* (Umeå: Skrifter från Luleå stiftshistoriska sällskap, 2018, trykt i 400 ex, 116s.)

⁵¹ Skellefteå: Artos 2021, trykt i 500 ex., 275s.

1. B. Wadström havde kendt og arbejdet sammen med Rosenius. Derfor er hans erindringer *Minnet och Dagboken* i to bind meget værdifulde til at forstå rosenianismen.⁵²
2. B. Wadström. *"De tala, fastän döde"*. Urval ur min brevsamling.⁵³
3. I 1925 udgav Ernst Newman sin afhandling om de nordskånske vækkelser i 1800-tallet. Skåne var et af de områder i Sverige, hvor nyevangelismen havde sin største gennemslagskraft.⁵⁴
4. I 1925 udgav Hilding Pleijel sit værk om herrnhutismen i Sydsverige, hvor han beskrev, hvordan herrnhutismen i Sydsverige havde været med til at berede vejen for den senere nyevangelisme.⁵⁵
5. I 1929 udgav Gunnar Westin sin afhandling om George Scott og hans virksomhed i Sverige.⁵⁶ Allerede det forudgående år havde han udgivet en større bilagsdel til selve afhandlingen.⁵⁷ I den afhandling blev der givet væsentlig baggrundsinformation for Rosenius' senere virke.
6. Gunnar Rosendal gav i sin disputats om forsoningens og retfærdiggørelsens historie interessant viden om forståelsen af disse begreber i den lutherske ortodoksi, pietismen og oplysningstiden.⁵⁸
7. I 1931 udgav Ernst Newman *"Hedbergianismen" i Sverige*, hvor han dels beskriver Hedbergs betydning for svensk kirkeliv og dels publicerede en række bevarede breve af Oscar Ahnfelt, Anders Wiberg og brødrene Gustaf og Per Palmquist til F.G. Hedberg. Disse breve er værdifulde bidrag til forståelsen af spændinger inden for nyevangelismen.⁵⁹

⁵² B. Wadström *Minnet och Dagboken*. I-II. Anteckningar från åren 1848-1898. Stockholm: EFS-Förlag 1899-1900, 1010s.

⁵³ Stockholm: EFS-Förlag 1911, 104s.

⁵⁴ Ernst Newman, *Nordskånska väckelserörelser under 1800-talet* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1925, 367s.).

⁵⁵ Hilding Pleijel, *Herrnhutismen i Sydsverige* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1925, 302s.).

⁵⁶ Gunnar Westin, *George Scott och hans verksamhet i Sverige I* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1929, 685s.).

⁵⁷ Gunnar Westin, *George Scott och hans verksamhet i Sverige II. Handlingar, tal och brev* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1928, 401s.).

⁵⁸ Gunnar Rosendal. *Upplösningen av det juridiska föreställningskomplexet i evangelisk teologi*. Lund: Håkan Ohlsssons Boktryckeri 1930, 284s.

⁵⁹ Ernst Newman, *"Hedbergianismen" i Sverige* (Åbo: Åbo Akademi, 1931, 220s.).

8. I Bengt Sundklers disputats fra 1937 om Svenska Missionssällskapet,⁶⁰ der omhandlede perioden i svensk kirkeliv fra få år før Rosenius' offentlige fremtræden til få år efter hans død, blev der givet værdifuld hjælp til at forstå og perspektivere Rosenius' kirkehistoriske indsats herunder hans indsats til fremme af ydre mission som redaktør af *Missions-Tidning*.⁶¹

9. Nils Rodén, "Herrnhutismen i Norrland"⁶² gav baggrundsinformation om det åndelige miljø, Rosenius voksede op i.

10. I sit værk fra 1939 om "Gemenskaps- och Frihetssträvanden i svenskt fromhetsliv 1809-1855" gav Ernst Newman værdifuld baggrundsviden om nogle af forudsætningerne for den senere nyevangelismes fremvækst.⁶³

11. I sin disputats fra 1939 gav David Lindquist en værdifuld information om den svenske andagtslitteratur under den periode, han kalder Stormaktstidevarvet. Dermed kan man stifte bekendtskab med noget af den andagtslitteratur, der efterfølgende har præget svensk kristendom.⁶⁴

12. I 1941 skrev Nils Rodén sin afhandling om herrnhutiske og nyevangeliske vækkelsesbevægelser i Linköpings stift indtil 1856.⁶⁵ Rodén undersøgte først, i hvilken udstrækning herrnhutismen var kommet til at præge Linköping stift. Dernæst beskrev Rodén, hvordan Rosenius' blade *Pietisten* og *Missions-Tidning* vandt udbredelse i Linköping Stift.

13. I sin afhandling fra 1941 om Gustaf Emanuel Beskov (1834-1899) og nyevangelismen⁶⁶ gav Gunnar Wikmark en fremstilling af en af Rosenius' nære medarbejdere, der i de stridigheder, der opstod efter Rosenius' død, fastholdt og kæmpede for den grundholdning og de intentioner, som Rosenius selv

⁶⁰ Bengt Sundkler, *Svenska Missionssällskapet 1835-1876. Missionstankens genombrott och tidigare historia i Sverige* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1937, 614s.).

⁶¹ Klas Lundström, "Rosenius – missionsmannen" i *Carl Olof Rosenius. Teolog, författare, själavårdare*, 94–108.

⁶² *Kyrkohistorisk Årsskrift* 38, (1938), 160-204.

⁶³ Ernst Newman, *Gemenskaps- och frihetssträvanden i svenskt fromhetsliv 1809-1855* (Lund: C.W.K. Gleerup, 1939, 652s.).

⁶⁴ David Lindquist, *Studier i Den svenska Andaktslitteraturen under Stormaktstidevarvet. Med särskild hänsyn till bön-, tröste- och nattvardsböcker* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1939, 444s.).

⁶⁵ Nils Rodén, *Herrnhutiska och nyevangeliska väckelserörelser. I Linköpings Stift intill 1856* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1941, 558s.).

⁶⁶ Wikmark, G.E. *Beskov och nyevangelismen. Till belysning av svenskt kyrkoliv under 1800-talets senare hälft. Praktisk- teologisk studie* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1941, 444s.).

havde stået for; det gjaldt for eksempel i spørgsmålet om forsoningslæren og indstillingen til Svenska Kyrken.

14. I sin disputats fra 1944 gav Bengt Hellekant værdifuld kendskab til hvilken engelsk opbyggelseslitteratur, der var kommet i svensk oversættelse og dermed efterfølgende havde præget svensk kristendom.⁶⁷

15. William Bredberg var i sin disputats fra 1948 om *P.P. Waldenströms verksamhet till 1878* optaget af spørgsmålet om Svenska Missionsförbundets opståen. I den sammenhæng behandlede han blandt andet forståelsen af kirkesynet, nadversynet og forsoningen inden for nyevangelismen i de sidste år af Rosenius' liv og de følgende ti år efter hans død, indtil dannelsen af Svenska Missionsförbundet i 1878.⁶⁸

16. I sin disputats om *Norrlandsläseriet. Studier till dess förhistoria och historia fram till år 1830*⁶⁹ gav John Holmgren værdifuld viden om det miljø, som Rosenius voksede op i.

17. I sin afhandling fra 1949 om embedet i den svenske kirke⁷⁰ var det Ragnar Askmarks (1914-1983) målsætning at give en kirkehistorisk fremstilling af embedsforståelsen i den svenske kirke. Han tog udgangspunkt i reformationens forståelse af kirkens embede, og derefter undersøgte han ortodoksiens og pietismens embedsforståelse med tilhørende praksis.

18. Nils Rodén, "Herrnhutisk och luthersk i det norrländska nyläseriet"⁷¹ gav yderligere baggrundsinformation om det åndelige miljø, Rosenius voksede op i.

19. Per Erik Gustafsson, "Några dokument belysande C.O. Rosenius förbindelser med Hans Henrik von Essen och Tidaholmsväckelsen".⁷²

⁶⁷ Bengt Hellekant, *Engelsk uppbyggelseslitteratur i svensk översättning intill 1700-talets mitt* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1944, 295s.).

⁶⁸ William Bredberg, *P.P. Waldenströms verksamhet till 1878* (Stockholm: Missionsförbundets Förlag, 1948, 428s.).

⁶⁹ Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag 1948, 360s.

⁷⁰ Ragnar Askmark, *Ämbetet i den svenska kyrkan* (Lund: C.W.K. Gleerup, 1949, 483s.).

⁷¹ *Kyrkohistorisk Årsskrift* 50, (1950), 74-141.

⁷² *Kyrkohistorisk Årsskrift* 50, (1950), 251-260.

20. I 1950 skrev Gunnar Wikmark om Gustaf Emanuel Beskows liv og virke.⁷³

21. I sin disputats fra 1951 behandlede Karin Dovring striden i forbindelse med Sions sanger og nærtstående sangsamlinger.⁷⁴

22. I 1952 udgav Allan Sandewall (1915-1987) sin afhandling om separatismen i Norrland 1820-1855, hvori han fremstillede og analyserede nogle af de åndelige strømninger, som tidligt havde gjort sig gældende i Rosenius' hjemegn, og som Rosenius selv som nyevangelismens åndelige leder måtte forholde sig til.⁷⁵

23. I sin bog *Den Evangeliska Väckelsen i Kalmar Län* fra 1952 ønskede Nils Rodén at give et videnskabeligt overblik over vækkelsesbevægelserne i Østre Småland.⁷⁶

I 1953 udgav Henrik Gladh sin bog om Lars Vilhelm Henschens betydning for religionsfriheden i Sverige.⁷⁷

24. I 1954 skrev Allan Sandewall bogen *Separatismen i Övre Norrland efter 1855*, hvor han i forlængelse af sin tidligere bog fortsatte med at beskrive separatismen i Norrland.⁷⁸

25. I 1955 udgav Martin Gidlund sin bog om kirke og vækkelse i Härnösands stift fra den tid, *Pietisten* begyndte at udkomme.⁷⁹

26. I sin bog *De svenska traktatsällskapen 1808-1856* påviste Torvald Ribbner,⁸⁰ hvordan den engelske vækkelse også fik følger i Sverige, idet dannelsen af både det svenske traktatselskab og det

⁷³ Gunnar Wikmark, *Kyrkobyggaren på Blasieholmen. Gustaf Emanuel Beskows liv och gärning* (Stockholm: Natur och Kultur, 1950, 187s.).

⁷⁴ Karin Dovring, *Striden kring Sions Sånger och närstående sångsamlinger I-II*. Frekvensundersökningar (Lund: Gleerup, 1951, 509s.).

⁷⁵ Allan Sandewall, *Separatismen i Övre Norrland 1820-1855* (Uppsala och Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1952, 312s.).

⁷⁶ Nils Rodén: *Den Evangeliska Väckelsen i Kalmar Län till Greve A. Stackelbergs död (1871)*. Norrköping 1952, 512s.

⁷⁷ Henrik Gladh, *Lars Vilhelm Henschen och religionsfrihetsfrågan till 1853* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1953, 333s.).

⁷⁸ Uppsala Universitets Årsskrift 1954, 149s.

⁷⁹ Martin Gidlund, *Kyrka och Väckelse inom Härnösands Stift från 1840-talet till omkring 1880* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1955, 393s.).

⁸⁰ Torvald Ribbner, *De svenska traktatsällskapen 1808-1856, verksamhet och litteratur*. Lund: CWK Gleerup 1957, 308s.

svenske bibelselskab skete under engelsk inspiration. Ribbner nævner også, hvordan George Scott og Carl Olof Rosenius og hans far var engagerede i det arbejde.

27. I 1958 skrev Carl Henrik Martling (1925-2017) sin disputats om nadverkrisen i Karlstadts Stift.⁸¹ Han påviste med udgangspunkt i detaljerede undersøgelser fra Karlstadt Stift, hvordan de store religiøse vækkelser mange steder skabte en krise i nadverfejringen i Svenska Kyrkan. I flere tilfælde blev debatten om nadverfejringen en medvirkende årsag til frikirkedannelse. Han vurderede "Kyrkopricipen contra sektprincipen." Det er væsentligt at inddrage undersøgelser af svensk kirkeliv og kirketænkning fra netop den periode, hvor Rosenius og hans *Pietisten* for alvor fik gennemslagskraft i det svenske folk.

28. "Till 100-årsminnet av KONVENTIKELPLAKATETS upphävande 1858" blev der udsendt en antologi, der ud fra forskellige vinkler beskrev, hvilke skygger Konventikelplakaten havde kastet over de åndelige bevægelser i Sverige.⁸²

29. Erik Wallgren undersøgte i sin disputats fra 1959,⁸³ hvordan samfundstænkningen var i *Swensk Kyrkotidning* i årene 1855-1863. Derunder fokuserede Wallgren på, hvordan *Swensk Kyrkotidning* havde præget svensk kirkeliv i de år, hvor Kyrkotidningen udkom.

30. 20 år efter sin disputats skrev Nils Rodén i 1961 sin biografi om Hans Jacob Lundborg, der var initiativtager til oprettelsen af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen.⁸⁴ Selv om Lundborg var afhandlingens absolutte hovedperson, behandlede Rodén også kirkesynet inden for nyevangelismen, og hvordan Rosenius medvirkede ved dannelsen af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen.

31. I sin bog *Konventikel- och sakramentsbestämmelsernas tillämpning i Sverige* fra 1961 gav Allan Sandewall et godt overblik over baggrunden for indførelsen af konventikel- og

⁸¹ Carl Henrik Martling, *Nattvardskrisen i Karlstads stift under 1800-talets senare hälft*, Bibliotheca Theologiae Practicae (Lund: Gleerup, 1958, 483s.).

⁸² Hilding Pleijel et al., *På stugmötenas tid* (Stockholm: Fosterlands-Stiftelsen, 1958, 178s.).

⁸³ Erik Wallgren, *Indviden och samfundet. Bidrag till kännedomen om samfundstänkandet i Swensk Kyrkotidning 1855-1863* (Lund: C. W. K. Gleerup, 1959, 426s.).

⁸⁴ Nils Rodén, *Hans Jacob Lundborg. En pil på Herrens båge* (Klippan: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1961, 316s.).

sakramentebestemmelser, og hvilken betydning de havde haft på svensk kirkeliv. Han beskrev også baggrunden for deres ophævelse.⁸⁵

32. I sin disputats fra 1962 om kirke og mission videreførte Tore Furberg det arbejde,⁸⁶ som Bengt Sundkler havde fremlagt i sin disputats fra 1937 om *Svenska Missionssällskapet 1835-1876*. Furberg skildrede, hvordan Svenska Kyrkan fra 1874 begyndte at drive ydre mission i modsætning til udviklingen i Norge og Danmark, hvor ydre mission fortsat blev udført af pietistisk inspirerede ydre missionselskaber. I sin afhandling redegjorde Furberg også for, hvad etableringen af en officiel ydre missions indsats fra Svenska Kyrkans side fik af følger både for svensk kirkeliv i almindelighed og for Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen i særdeleshed.

33. I 1962 udgav Sven Gustafsson sin disputats om nyevangelismens kirkekritik, hvor han først skildrede kirkesynet og kirkekritikken hos lederne af den tidlige nyevangelisme. Det gjaldt blandt andet C.O. Rosenius og H.J. Lundborg. Derefter redegjorde Gustafsson for, hvordan kirkesynet og kirkekritikken udviklede sig inden for nyevangelismen, så der blev en indre konflikt inden for nyevangelismen. Resultatet blev, at de meget kirkekritiske endte i en separation fra Svenska Kyrkan.⁸⁷

34. I sin afhandling fra 1963 om Hans Henrik von Essen og den nyevangeliske konventikelvirk-somhed beskrev Per Erik Gustafsson,⁸⁸ hvordan en person fra den svenske overklasse blandt andet ved møde med Rosenius og Ahnfelt blev engageret i nyevangelismen og dens konventikelfromhed, og hvilke følger det fik.

35. Bror Walans disputats fra 1964 om menighedsforståelsen i Svenska Missionsförbundet kan på flere måder ses som en fortsættelse af Bredbergs tidligere afhandling. Dog fokuserede Walan mere specifikt på menighedsforståelsen, ligesom han var optaget af at undersøge menighedsforståelsens udvikling i Svenska Missionsförbundet i årene efter etableringen i 1878.⁸⁹

⁸⁵ Allan Sandewall. *Konventikel- och sakramentsbestämmelsernas tillämpning i Sverige 1809-1900*. Acta Universitatis Upsaliensis. Stockholm. Göteborg. Uppsala 1961, 221s.

⁸⁶ Tore Furberg, *Kyrka och Mission i Sverige 1868-1901* (Uppsala: Svenska Institutet för Missionsforskning, 1962, 485s.).

⁸⁷ Sven Gustafsson, *Nyevangelismens kyrkokritik*, Bibliotheca Theologiae Practicae 12 (Lund: Gleerup, 1962).

⁸⁸ Per Erik Gustafsson, *Hans Henrik von Essen och den nyevangeliska kolportörsverksamheten. Till frågan om högreståndsväckelsen och friförsamlingsrörelsen*, Acta Universitatis Upsaliensis 5 (Stockholm: Svenska Missionsförbundet, 1963, 563s.).

⁸⁹ Bror Walan, *Församlingstanken i Svenska Missionsförbundet. En studie i den nyevangeliska rörelsens sprängning och Svenska Missionsförbundets utveckling till o. 1890* (Stockholm: Gummesson, 1964, 611s.).

36. I sin afhandling *De aktuella kyrkobegreppen i Sverige* fra 1964 gav Arne Palmqvist et overblik over de forskellige kirkesyn, som findes i svensk kirkeliv.⁹⁰

37. I sin afhandling fra 1968 om Waldemar Rudin (1833-1921) behandlede Bengt Åberg Rudins teologiske udvikling og tænkning under tre hovedpunkter.⁹¹ I det indledende kirkehistoriske hovedpunkt beskrev Åberg først baggrunden for nyevangelismen, som han derefter udfoldede, og hvor han omtalte, at Rudin havde været i Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens tjeneste i årene 1859-1869, først som expeditionsföreståndare og derefter som missionsföreståndare, hvor han imidlertid søgte sin afsked, eftersom han teologisk fjernede sig fra EFS. I det andet hovedpunkt analyserede Åberg systematisk udviklingen i Rudins teologiske tænkning under overskriften *Individualitet och universalitet*. I afhandlingens tredje hovedpunkt underkastede Åberg Rudins "nye teologi" en kirkehistorisk analyse ved at perspektivere den i relation til samtidens kirkeliv.

38. I sin disputats "*Den nya sången*" fra 1973 analyserede Sven-Åke Selander, hvilken indflydelse de angelsaksiske vækkelsessange havde haft på vækkelser, herunder den rosenianske vækkelse, i Sverige.⁹²

39. I 1977 udgav Sture Järpemo sin disputats, hvor han for perioden 1771-1858 undersøgte dannelsen af en række religiøse selskaber og foreninger i Stockholm. Dermed gav hans afhandling nyttig baggrundsinformation for den vækkelse, der voksede frem med Rosenius, og som efterfølgende blev delt op i forskellige fraktioner.⁹³

40. I sin disputats fra 1977 *Organisation och bekännelse* beskrev Karl Axel Lundqvist Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens forhold til Svenska Kyrkan i perioden 1890-1911. Baggrunden for afhandlingen var, at der var sket en aktivering af det kirkelige menighedsarbejde og en teologisk nyorientering i

⁹⁰ Arne Palmqvist. *De aktuella kyrkobegreppen i Sverige*. En undersökning med särskild hänsyn till problemet kyrka och stat (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis 1964, 332s.).

⁹¹ Bengt Åberg, *Individualitet och universalitet hos Waldemar Rudin. Jämte en teckning av hans kyrkohistoriska bakgrund* (Lund: Verbum, 1968, 369s.).

⁹² Sven-Åke Selander, "*Den nya sången*". *Den anglosachsiska väckelsesångens genombrott i Sverige*, Bibliotheca Theologiae Practicae 28 (Lund: CWK Gleerup, 1973, 282s.).

⁹³ Sture Järpemo, *Väckelse och kyrkans reform*, Acta Universitatis Upsaliensis 30 (Uppsala, 1977, 173s.).

Svenska Kyrkan. I afhandlingen undersøgte og vurderede Lundqvist, hvordan EFS analyserede og agerede på denne udfordring.⁹⁴

41. I sin disputats fra 1979 om "EFS samfundsproblematik 1940-1972" under titlen *Predikant Pastor Präst* behandlede Henry Wiklund EFS' menighedsforståelse i en senere periode af foreningens historie og forholdet til Svenska Kyrkan. Han skildrede EFS' nye udfordringer blandt andet den voksende sekularisering, og hvordan EFS reagerede på udfordringerne.⁹⁵

42. I sin disputats fra 1980 analyserede Inger Selander motiv og symboler i den frikirkelige sang, hvor hun også inddrog sange fra nyevangelismen.⁹⁶

43. I sin bog *Folkväckelse i Sverige* fra 1994 gav forkynderen og samfundsforskeren Knut Kjellberg både baggrundsviden til folkevækkelsen og en beskrivelse af de forskellige aktører med interessante perspektiveringer – alt sammen med Svenska Missionsförbundets briller.⁹⁷

44. I Torbjörn Larspers' licentiatafhandling fra 2003 var fokus, hvordan man ud fra et regionalt perspektiv etablerede et samarbejde med den landsdækkende bevægelse Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen.⁹⁸

45. I sin disputats fra 2003 fokuserede Stefan Gelfgren på forholdet mellem vækkelse og sekularisering i Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen i årene 1857-1910.⁹⁹

46. Fil.dr. og docent i litteraturvidenskab Gunnar Hallingberg gav i sin bog *Läserna* fra 2010 en analyse af de vækkelsesfolk, der ikke alene læste meget i Bibelen og forskellige andagtsbøger, men som også

⁹⁴ Karl Axel Lundqvist, *Organisation och bekännelse. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen och Svenska kyrkan 1890-1911* (Klippan: Svenska Kyrkohistoriska Föreningen, 1977).

⁹⁵ Henry Wiklund, *Predikant, pastor, präst. EFS samfundsproblematik 1940-1972. The Swedish Evangelical Mission Society and its denominational problem 1940-1972* (Uppsala: EFS, 1979, 230s.).

⁹⁶ Inger Selander, *O hur saligt att få vandra. Motiv och symboler i den frikyrkliga sången* (Stockholm: Gummesson, 1980, 339s.).

⁹⁷ Knut Kjellberg, *Folkväckelse i Sverige under 1800-talet. Uppkomst och genombrott* (Stockholm: Carlsson, 1994, 317s.).

⁹⁸ Torbjörn Larspers, *Ledning av väckelserörelsen: den nyevangeliska rörelsens missionsföreningars relation till Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen 1840-ca 1890 tolkad ur ett regionalt perspektiv* (upubliceret licentiatafhandling, Uppsala Universitet, 2003).

⁹⁹ Stefan Gelfgren, *Ett utvalt släkte. Väckelse och sekularisering – Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen 1856-1910* (Skellefteå: Artos & Norma, 2003, 262s.).

sang meget og tillige havde en høj arbejdsmoral. Gennem flere analyser påviste Hallingberg, at disse vækkelsesmennesker var med til at skabe det moderne Sverige.¹⁰⁰

47. I sin disputats fra 2012 behandlede Torbjörn Larspers den udfordring, at Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen som landsbevægelse ønskede på en gang at fastholde en luthersk profil og samtidig give de regionale bevægelser en udpræget grad af autonomi.¹⁰¹

48. Gennem fem foredrag om "Folkläsning och folkelig fromhet" tegnede professor Daniel Lindmark et billede af læserne i Norrland, hvor det væsentligste til forståelse af Rosenius' baggrund var Lindmarks beskrivelse af, hvordan læserne læste og tolkede Luther.¹⁰²

49. I skriftet *Ingångar till norrländsk kyrkohistoria*¹⁰³ gav fire lærere ved Umeå Universitet (en professor og tre lektorer) ud fra både en idehistorisk, en religionsvidenskabelig, en litteraturvidenskabelig og en kirkehistorisk tilgang en alsidig fremstilling af læserne og den nordlandske vækkelse, som Rosenius voksede op med og blev en del af.

Skrifter af Rosenius på svensk¹⁰⁴

1. Eftersom *Pietistens* abonnementstal stadig voksede med Rosenius som redaktør, genoptrykte man løbende tidligere årgange, når de manglede, og tilbød dem til nye abonnenter.¹⁰⁵ I 1877-78 samlede man alle årgange 1842-1859 i seks bind under overskriften *Pietisten Nytt och Gammalt från Nådens Rike*. I 1880 kom et ekstra bind *Pietisten Nytt och Gammalt från Nådens Rike*, som indeholdt

¹⁰⁰ Gunnar Hallingberg, *Läsarna. 1800-talets folkväckelse och det moderna genombrottet* (Stockholm: Atlantis, 2010, 479s.).

¹⁰¹ Torbjörn Larspers, *Konfessionalitet och medbestämmande: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens struktur och den nyevangeliska väckelserörelsens regionala nivå fram till 1922*, *Studia historico-ecclesiastica Upsaliensia* 46 (Uppsala Universitet, 2015, 260s.).

¹⁰² Daniel Lindmark, *Puritanismen och lättsinnet* (Umeå: Skrifter från forskningsprogrammet kulturgräns norr, 1997, 122s.).

¹⁰³ Daniel Lindmark (red.), *Ingångar till norrländsk kyrkohistoria* (Umeå: Skrifter från Luleå stiftshistoriska sällskap, 2010, 129s.).

¹⁰⁴ Bibliotekar ved Det Teologiske Fakultet, cand. theol. Henrik Hovgaard Laursen (f. 1949) har yderst tjenstvilligt skaffet mig elektroniske oversigter over alle Skrifter af Rosenius, der findes ved de kongelige biblioteker i Danmark og Sverige. Personalet ved det kongelige bibliotek i København har yderst velvilligt skaffet mig alle ønskede bøger af Rosenius, undtaget de få som bibliotekarerne ikke har kunnet finde. Bøgerne har jeg normalt studeret på bibliotekets læsesal. For yderst venlig og professionel betjening vil jeg takke både Henrik Laursen og de forskellige bibliotekarer. Desuden har jeg benyttet min private samling af skrifter af Rosenius.

¹⁰⁵ Genoptrykning og formidling af gamle årgange af *Pietisten* er omtalt flere gange fx 12. årg. 1853, 192; 13. årg. 1854, 176; 14. årg. 1855, 192. For at billiggøre genoptrykkene udelod Rosenius visse redaktionelle bemærkninger m.m., så de originale udgaver indeholder flere historiske detaljer end genoptrykkene, og identiske, opbyggelige tekster i forskellige udgaver af *Pietisten* har ikke altid samme sidetal.

prædikener af Rosenius fra 1867 og begyndelsen af 1868 samt forskellige artikler, der havde stået i *Pietisten* i perioden 1860-1867.

2. Da Rosenius havde afsluttet sin gennemgang af Romerbrevet i *Pietisten*, udkom kommentaren i Stockholm 1867-68 i to bind på henholdsvis 728s. (Rom 1-8) og 535s. (Rom 9-16).

3. I *Pietisten* 13. årg. 1854, 48 blev det oplyst, at artiklen *Den tiden, der du uti sökt warder*, der stod i *Pietisten* 1852, 33-43, sammen med fortællingen *For sent* var blevet udgivet som pjece på 24s. Den var først blevet trykt i Jönköping og så genoptrykt i Stockholm. Den kunne ikke alene rekvireres hos *Pietistens* redaktør, men også hos en skolelærer P. Palmqwist og i Holmbergsska Bokhandeln. Rosenius opfordrede stærkt til at drive litteraturmission med henvisning til 2 Kor 5,14-15. Denne pjece eller traktat blev startskuddet til en lang række udgivelser af pjecer og bøger i de følgende årtier.¹⁰⁶ De fleste bestod typisk af en enkelt artikel fra *Pietisten*, og pjecen var typisk på ca. 20s. I nogle tilfælde blev artikler fra *Pietisten* samlet til en mindre bog, fx bogen *Fader Vår*, hvor de enkelte bønner forklaret i en række artikler blev udgivet samlet.

4. I 1868, det år Rosenius døde, blev *Bref i Andliga Ämnen af C.O. Rosenius* udgivet.¹⁰⁷ De anonyme udgivere skrev i forordet, at venner af Rosenius over for Rosenius havde udtrykt ønske om, at flere af de mange breve, han havde skrevet og sendt som svar på sjælesørgeriske spørgsmål, blev udgivet i bogform, så de kunne læses af flere. Rosenius havde i begyndelsen stillet sig afvisende blandt andet med den begrundelse, at brevene ikke var blevet tilstrækkeligt gennemarbejdet. Men da vennerne pressede ham, havde han givet tilladelse til udgivelse. Dog burde de vente med udgivelse til efter hans død, havde han tilføjet. Hans venner arbejdede med sagen, og da vennerne besøgte Rosenius under hans sidste sygdom, havde de igen forelagt ham deres ønske om at udgive adskillige af hans breve. Da havde Rosenius givet sin fulde tilslutning til at udgive hans bevarede breve. Dagen efter døde han.

5. Rosenius var hele sit liv optaget af de kristne martyrer. Han udsendte også en bearbejdet og forøget udgave af Hagerups skrift *Märkwärdiga Exempel af De Heliga Martyrer, deras swåra lidande, segerrika tro och tålmod*.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Den elektroniske oversigt over skrifter af Rosenius, der findes på det svenske kongelige bibliotek, er langt mere omfattende end den tilsvarende på det kongelige bibliotek i København.

¹⁰⁷ Stockholm: trykt hos A.L. Norman 1868, 266s.

¹⁰⁸ Stockholm. Trykt hos A.L. Norman, 1867, fjerde oplag, 244s.

6. I november 1873 blev forordet skrevet til *Betraktelser för hwar dag i året*, 740s. samlade af C.O. Rosenii Skrifter. Af forordet fremgik det, at EFS' ledelse var blevet opfordret til at få redigeret og udgivet en andagtsbog med udgangspunkt i Rosenius' artikler i *Pietisten*. EFS' ledelse havde anmodet forfatterne til *Teckning af Carl Olof Rosenii lif och werlsamhet*, som var Amy Moberg og Lina Sandell, om at løse den krævende opgave ud af Rosenius' lange og grundige artikler at skabe en andagtsbog på to sider til hver dag i året. Efter hvert andagtsstykke henviste Moberg og Sandell til *Pietisten* med årgang og sidetal, så man præcis kunne finde konteksten for deres udvælgelse af andagtsstykkerne. På samme måde henviste de til Romerbrevskommentaren med bind og sidetal, når de havde valgt andagtsstykker fra den. *Betraktelser för hwar dag i året* udkom i stadig nye oplag.¹⁰⁹

7. I 1896 udsendte EFS-Förlag Rosenius' *Samlade Skrifter* i tre bind på 2140s.¹¹⁰ De indeholdt de aller fleste af de opbyggelige artikler fra *Pietisten* 1842-59. Forbindelseslinjen til *Pietisten* var bevaret ved angivelse af årgangen, hvorfra artiklen var hentet. Ud over de opbyggelige artikler bragte Rosenius ofte i *Pietisten* en kort from omvendeshistorie som applikation af de dogmatisk prægede opbyggelsesartikler, derudover forskelligt redaktionelt stof. Under den løbende genoptrykning af *Pietisten*, fjernede man uaktuelt redaktionelt stof og de folkelige omvendeshistorier. Under redigeringen af de *Samlede Skrifter* blev resterne af den type stof fjernet. I 1897 besluttede EFS-Förlag at udsende et fjerde bind på 490s. med følgende indhold: a. 14 prædikener, som Rosenius havde publiceret i *Pietisten* 1867-68. b. Forskellige sange og lidt mere tidsaktuelle indlæg samt artikler, der ikke var skrevet af Rosenius, men som han havde publiceret i *Pietisten*. c. En række af de sjælesørgeriske breve, Rosenius havde skrevet.

8. I 1926 blev *Samlade Skrifter* af Rosenius i fire bind genudsendt. Indholdet var nøjagtigt det samme som 1896-97, men de gotiske bogstaver var erstattet af latinske.

9. I 1966 udkom *Vägledning till frid* første gang som bog på svensk, oversat fra norsk af Ivan Hellström, EFS-Förlag, 159s. Derefter nye oplag. Fra 1994 blev bogen udgivet af BV-Förlag

¹⁰⁹ Ifølge kontakter til forlag og svenske kendere af Rosenius er bogen udkommet i 40 oplag og 187.000 ex.

¹¹⁰ Sammenligner man de svenske *Samlede Skrifter* med *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, som LM' stifter Chr. Møller udsendte i 1868-79, fremgår det, at den svenske udgiver har ladet sig inspirere af Chr. Møllers disponering af stoffet.

10. I 1974-75 udsendte EFS-Förlag en sprogligt revideret og forkortet pocket udgave af Rosenius' *Samlade Skrifter* i syv bind med titlen *Rosenius för vår tid* på i alt 1094s. Den var redigeret af Ivan Hellström og Torsten Nilsson. Der var sket en betydelig forkortelse sammenlignet med de Samlade Skrifter, og sproget var moderniseret. Det fremgår af præsentation, sprog og layout, at man ønskede at få unge mennesker til at læse Rosenius. I 2008-2010 genudsendte BV-Förlag alle syv bind.

11. I 1992 udsendte EFS-Förlag med Ivan Hellström som redaktør en ny redigeret og sprogligt moderniseret Rosenius udgave med titlen *I Guds hjärta*, 699s.

Udgivelser om Rosenius i Danmark

1. I skriftet *C.O. Rosenius. Guds udvalgte redskab*¹¹¹ vurderede rektor ved DBI, cand. theol. Niels Ove Rasmussen Vigilius (1931-2002),¹¹² at Rosenius især havde haft betydning i Danmark ved at hjælpe søgende mennesker med at se bort fra deres egne mislykkede forsøg på at få fred med Gud og i stedet rette opmærksomheden mod Kristus og hans stedfortrædende forsonergerning. N.O. Vigilius mente også, at Rosenius' intense arbejde med Luther havde hjulpet ham ud af den ældre pietismes ofte uklare skelnen mellem lov og evangelium. Dermed havde Rosenius fået en særlig gave til at hjælpe mennesker, der i deres helliggørelsesiver var fanget i oplevelsestrældom og på lovisk vis løsrev helliggørelsen fra troen på Kristus, så helliggørelsen blev noget, mennesker skulle bringe i orden. Rosenius gav sjælesørgerisk hjælp ved at forkynde, at mennesker kun bliver helliggjort ved at stole på Gud og tage imod Kristi uforskyldte nåde.

Vigilius mente også, at Rosenius havde haft betydning for udviklingen af den frie og selvstændige lægmandsvirksomhed. Men i kirkesynet kritiserede Vigilius Rosenius. Rosenius var ikke separatist eller forkæmper for såkaldt "fri nadver". Vigilius mente ikke, at Rosenius i spørgsmål om forholdet mellem nådegaver og sakramenteforvaltning og i sin holdning og stillingtagen til spørgsmål om menighedsordning og menighedstugt var helt igennem bibeltro. Her var han ifølge Vigilius bestemt af tradition og pragmatisme.

2. I skriftet *Også blandt os kan forskellige meninger opstå*,¹¹³ understregede daværende lærer ved MF, teol. dr. Kai. Kjær-Hansen (f.1945), at centrum i Rosenius' forkyndelse var forsoningens hemmelighed. Kjær-Hansen pointerede derefter, at Rosenius magtede at skelne mellem hovedsag og bisag. Kjær-

¹¹¹ Rønne: ELM-Forlag, 1979, 95s.

¹¹² N.O. Rasmussen ændrede 22.12.1980 navn til N.O. Rasmussen Vigilius.

¹¹³ Menighedsfakultetets Studenterblad, Århus 1985, 54s.

Hansen gav så flere eksempler på, hvordan Rosenius beskrev, at der kunne være forskellige meninger blandt kristne, men det måtte ikke svække den kristne broderkærlighed eller skade fællesskabet og samarbejdet i menigheden. Kjær-Hansens konklusion var, at af Rosenius kunne man lære at afvise kompromiser, når det gjaldt troens hovedsag, men udvise smidighed og overbærenhed, når der opstod uenighed om ikke-fundamentale lærepunkter.

3. I bogen *Født på ny. Om Carl Olof Rosenius*¹¹⁴ gav fhv. domprovst Paul Verner Hansen (1909-96) en fremstilling af Rosenius teologi og kirkehistoriske betydning. Han behandlede indgående Rosenius' forhold til Scott og konkluderede, at Rosenius aldrig blev metodist. Paul Verner Hansen understregede, at jo nærmere man kom centrum i Rosenius' forkyndelse, desto klarere så man, at den bundede i luthersk kristendom.

Verner Hansen analyserede og vurderede de forskellige tidligere nævnte disputatser om Rosenius og hans teologi og konkluderede, at ingen havde magtet at give en helt tilfredsstillende fremstilling.

I sit eget bidrag til en fremstilling af Rosenius lagde Verner Hansen vægt på, at Rosenius i sin forkyndelse var genfødelsesprædikant. Ved at betegne Rosenius som genfødelsesteolog mente Paul Verner Hansen at have fundet det begreb, der var mest velegnet til at give en sammenhængende beskrivelse af Rosenius' teologi og forkyndelse.

Om Rosenius' betydning i Danmark skønnede Verner Hansen, at Rosenius' indflydelse nåede meget længere ud end til de to foreninger – LM og ELM – der betragtede ham som deres egentlige lærefader. Verner Hansen beskrev også, hvordan det kom til åben konfrontation mellem IM og LM og betonedede, at kritikken i grunden ikke blev rettet imod Rosenius selv, men mod den skikkelse hans forkyndelse havde taget i LM.¹¹⁵

4. I bogen *C.O. Rosenius og læren om universel retfærdiggørelse. Lærte C.O. Rosenius verdensretfærdiggørelse?* undersøgte Finn Rønn Pedersen (f.1959), dr. theol., lektor på DBI, sætningen ”Verden i Jesus retfærdig er vorden” fra en af de vækkelsessange, der blev sunget meget i rosenianske kredse.¹¹⁶ Rønn Pedersen undersøgte læren om universel retfærdiggørelse både bibelteologisk, kirkehistorisk og dogmatisk.

¹¹⁴ Okay-bog, Århus 1987, 380s.

¹¹⁵ LMs historie: Thorngreen, F. (red.): *På Ordets grund*, DLF, Hillerød 1968, 159s. ELMs historie: Storgaard-Andersen et al.(red.): *Med Gud og hans venskab*, ELM-Forlag, Rønne 1992, 284s.

¹¹⁶ *Nemalah* 3-4, København 1990, 184s.

Han konkluderede i fire punkter. 1. Rosenius tog principiel afstand fra universel retfærdiggørelseslære. 2. Samtidig lå Rosenius i sine fremstillinger tæt på læren om universel retfærdiggørelse. 3. Til trods for sin principielle reservation kunne man i Rosenius' forfatterskab finde enkelte formuleringer, der isoleret set betegnede tilslutning. 4. Finn Rønn Pedersen forklarede Rosenius' standpunkt med, at han stod i brydningen mellem en pietistisk og herrnhutisk kristendomsforståelse.

5. I sin ph.d. afhandling *Kirke i kirken. Luthersk vækkelses-kristendom – fra kirkelig bevægelse over organisation til kirkeligt opbrud* havde lærer på LMH, ph.d. Mikkel Vigilius (f.1963) en kort fremstilling og vurdering af C.O. Rosenius.¹¹⁷ Mikkel Vigilius understregede, at for Rosenius var forsoningen og den derved for alle tilvejebragte frelse og uforskyldte nåde hos Gud det centrale forkyndelsestema og det centrale teologiske orienteringspunkt. Men Mikkel Vigilius' fokus var i afhandlingen rettet mod Rosenius' kirkesyn. Han refererede Rosenius' argumenter for medlemskab af den svenske kirke, og at man dér i forlængelse af det almindelige præstedømme måtte fremme et evangeliserende arbejde. Mikkel Vigilius pointerede, at Rosenius havde et skarpt blik for, at kirkespørgsmålet kunne komme til at fylde tanke og sind på bekostning af de åndelige hovedsager. Mikkel Vigilius nævnte derefter personer, der kritiserede eller tilsluttede sig Rosenius' kirke- og embedssyn. Man fornemmede, at Mikkel Vigilius' sympati lå hos Rosenius' kritikere.

Danske jubilæumsskrifter der omtaler den rosenianske arv

1. Svaabeck, Martinus, Andreas Rønne og Christian Vestergaard, red. *Luthersk Missionsforening 1868-1918*. Mindeblade skrevet af nogle af foreningens venner.¹¹⁸
2. Johs. Kofoed, red. *Mindeskraft for Evg. luth. Missionsforenings Virksomhed i Jylland. 1891-1941*. Udgivet af Foreningen.¹¹⁹
3. *Mindeskraft for Evangelisk-Luthersk Missionsforening paa Bornholm*.¹²⁰
4. Frits Larsen et al. *Luthersk Missionsforening gennem 75 Aar 1868-1943*. En Hilsen til vore Venner.¹²¹
5. Frode Thorngreen, red. *På Ordets grund*. Luthersk Missionsforening 1868-1968.¹²²

¹¹⁷ LogosMedia Hillerød 2005, 500s.

¹¹⁸ Rønne: LM-Forlag. P. Møllers Bogtrykkeri, 1922, 184s.

¹¹⁹ Skjern: ELM-Forlag, Ernst Møllers Bogtrykkeri, Rønne, 1941, 64s.

¹²⁰ Udgivet af Evangelisk-Luthersk Missionsforening paa Bornholm. Rønne: Rasmussens Bogtrykkeri, 1942, 72s.

¹²¹ København: LM's forlag. Rasmussens Bogtrykkeri. P. Møllers Eftf. 1943, 192s.

¹²² Hillerød: DLF, Trykt i 'Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne, 1968, 159s.

6. H.P. Mogensen et al. *Luthersk Missionsforenings Efterskole Løgumkloster gennem 25 år. Festskrift.*¹²³
7. Anders Storgaard-Andersen, Peder Mikkelsen, Paul Otto Kjøller, red. *Med Gud og hans venskab. Bogen om Evangelisk luthersk Missionsforenings 100 års virksomhed i Danmark.*¹²⁴
8. Peder Østergård Jensen, Lars Brixen, red. *Evangelisk Luthersk Missionsforening 125 år.*¹²⁵
9. Peder Toft, Hakon Christensen og Leif Bach Kofoed, red. *Alle Tiders Mission! Luthersk Mission gennem 150 år.*¹²⁶

Norske biografier, afhandlinger og større artikler om Rosenius

1. *Tegning af Carl Olof Rosenii Liv og Virksomhed, tilegnet hans Venner.*¹²⁷ Oversat af Sigismund Christian Dick fra Teckning af Carl Olof Rosenii lif och werksamhet, hans wänner tillegnad.¹²⁸
2. Carl Fr. Wisløff: »Helligjørelsen hos Rosenius«.¹²⁹
3. *C.O. Rosenius, mannen og målet.* Til norsk ved pastor Gerhard Albertsen. Originalens titel: C.O. Rosenius. Hans lif och verksamhet.¹³⁰
4. Sven Lodin: *C.O. Rosenius, Biografi.*¹³¹ Oversat af Knut Andersen fra Sven Lodin *C.O. Rosenius hans liv och gärning.* I forordet tilsluttede Andersen sig helt Lodins fremstilling og vurdering af Rosenius.
5. Sverre Norborg: *C.O. Rosenius – Nordens evangelist.*¹³²
6. Konrad Stormark: *En for alle og alle i en. Blad fra nyevangelismens historie og teologi.*¹³³ Stormark beskrev forsoningen og retfærdiggørelsen som det centrale i Rosenius' budskab og skildrede rosenianismens historie.

¹²³ Løgumkloster: Luthersk Missionsforenings efterskole, 1976, 84s.

¹²⁴ Rønne: ELM-Forlag, S.M. Olsens Bogtrykkeri, Holbæk, 1992, 284s.

¹²⁵ Særudgave 2017 af Evangelisk Luthersk Missionsforenings blad: "Liv i Troen", 54s.

¹²⁶ Udgivet af LM, Hillerød 2018, trykt hos Jørn Thomsen, Elbo, 110s.

¹²⁷ Trykt hos A. L. Norman, Stockholm 1869, 296s.

¹²⁸ Dick (1815-1882) blev cand. theol. i 1840, præst året efter og provst i 1861. I 1851 oplevede han en vækkelse og var derefter aktivt med i indre og ydre missionsarbejde, ligesom han oversatte opbyggelseslitteratur og åndelige sange. Han medvirkede bl.a. ved oversættelsen fra svensk af *Aandelige Sange*, dels samlede, dels bearbejdede samt udgavne af Oscar Ahnfelt, idet han dels bearbejdede Emilia Ahnfelt-Laurins oversættelse af nogle af sangene, dels selv oversatte en række af sangene. Dick har medvirket ved nummer 262 i DDS.

¹²⁹ *For tro og teologi. En hilsen til professor dr. Olaf Moe på hans 70.årsdag*, s. 96-107, Oslo 1946 / *Tidsskrift for Teologi og Kirke* 17, 1946, 144-155.

¹³⁰ Oslo: Indremisjonsforlaget 1949, 280s.

¹³¹ Lunde Forlag, Bergen 1959, 362s.

¹³² Oslo: Lunde 1975, 89s. Sverre Norborgs bog om Rosenius er også oversat til dansk og udgivet af DLF.

¹³³ Oslo 1981.

7. Carl Fr. Wisløff: »Rosenius og læren om verdensrettferdigjørelsen« og »Rosenius som sjelesørger« i Wisløff: *Fullfør din tjeneste! Artikler og taler*.¹³⁴

8. Sverre H. Skilbreid: *Helgelsens sanne Hemlighet. Carl Olof Rosenius' helliggjørelsesforkynnelse*.¹³⁵ Skilbreids problemstilling var, hvordan Rosenius forkyndte til helliggjørelse (s. 14). Hans konklusjon var, at »Rosenius' helliggjørelsesforkynnelse handler om intet mindre enn å fortsette å peke på Kristus. Dette kan virke forvirrende og passivt for noen. Det motsatte er tilfelle om vi får se sammenhengen. Det samme evangelium Rosenius har forkynt til rettferdiggjørelse, forkynner han like sterkt til helliggjørelse« (s. 122).

9. I følgende kirkehistoriske fremstillinger er Rosenius og hans betydning i Norge beskrevet: 1. Ivar Welle: *Norges Kirkehistorie. Kirkens historie*, bd. III;¹³⁶ 2. Carl Fr. Wisløff: *Norsk Kirkehistorie*, bd. III¹³⁷; 3. Odvin Ousland: *Vekkelsesretninger i norsk kirkeliv. 1840-75 Hva de lærte og siktet på*;¹³⁸ 4. Einar Molland: *Norges Kirkehistorie i det 19. århundrede*, bd. I-II.¹³⁹

10. I følgende jubileumsskrifter er Rosenius og hans betydning i Norge omtalt: 1. *Det Vestlandske Indremisjonsforbund gjennom 50 år*, red. Bernhard Eide et al.¹⁴⁰ 2. *I Herrens tjeneste*, I, red. Olav Uglem et al.;¹⁴¹ 3. Ola Rudvin: *Indremisjonsselskapets Historie*, I. Den Norske Lutherstiftelse 1868-1891;¹⁴² 4. Erik Kjebekk: *Verden for Kristus. Norsk Luthersk Misjonssamband 1891-1991*. Heimearbeidet;¹⁴³ 5. Johannes Kleppa og Paul Odland: *Ordets folk. Det Vestlandske Indremisjonsforbund 1898-1998*;¹⁴⁴ 6. Erik Kjebekk: *De gode ordene. Lunde Forlag 1905-2005*.¹⁴⁵

Skrifter af Rosenius på norsk

Det første norske blad, som bragte artikler fra Rosenius' blad *Pietisten*, var *Kirkelig Tidende* (1848-58), der blev redigeret af Olaus Nielsen (1810-1888). Den danskfødte sognepræst Julius Begstrup (1795-1854) i Røros tog i 1854 initiativ til at udgive bladet *Philadelphia*, men han døde efter at have redigeret det første nummer. I 1858-1876 udkom bladet *Budbæreren*, udgivet af den danskfødte boghandler Andreas Wilhelm Gram (1821-1897), der i 1855 i Kristiania havde oprettet en forlags- og

¹³⁴ Oslo 1993: Lunde Forlag, 119-130,131-139.

¹³⁵ Masteravhandling i kristendomskunnskap ved NLA Høgskolen, Sandviken, Bergen 2010.

¹³⁶ Nærbø: Antikkforlaget 1987, 393s.

¹³⁷ Oslo: Lutherstiftelsen 1971, 525s.

¹³⁸ Oslo: Luther Forlag 1978, 125s.

¹³⁹ (posthum), Oslo 1979.

¹⁴⁰ Utgjeve av Det Vestlandske Indremisjonsforbund, Bergen 1948, 515s.

¹⁴¹ Oslo: Lunde 1966, 80s.

¹⁴² Oslo: Lutherstiftelsens forlag 1967, 497s.

¹⁴³ Oslo: Lunde Forlag 1991, 409s.

¹⁴⁴ Bergen: Sambåndet Forlag 1998, 400s.

¹⁴⁵ Oslo: Lunde 2004, 244s.

sortimentsboghandel især for religiøs litteratur. Både *Philadelphia* og *Budbæreren* bragte fyldige oversættelser fra *Pietisten* og bidrog dermed meget til at gøre rosenianismen kendt i Norge.

Flere bøger blev komponeret med stykker fra Rosenius' blad *Pietisten*. En af de kendte er *Klar og usvigelig veiledning til fred*. Stoffet stod oprindeligt i *Philadelphia*, som boghandler E. Forseth i Levanger efter Begstrups død redigerede i årene 1854-1866. Forseth bad sognepræsten i Steinkjer, den senere biskop N.J. Laache (1831-92), om hjælp til at udgive en bog af artiklerne i *Philadelphia*. Bogen *Klar og usvigelig veiledning til fred* udkom i 1874, 304s. Teksterne var ordnet, så der var en daglig læsning i to måneder. Dertil kom et tillæg med undervisning om at begynde og slutte sin dag i Jesu navn.

Da man havde besluttet i Sverige at udsende udlægningen af Romerbrevet som bog, kom der også forslag om at udgive den i norsk oversættelse i Norge og Danmark.¹⁴⁶ Chr. Dick begyndte på oversættelsen, og man udarbejdede subscriptionslister til brug i Norge og Danmark. Dicks oversættelse udkom først i hæfter, som man kunne abonnere på i 1868-1869 med lavere pris i Norge end i Danmark. Hæfterne blev trykt hos A.L. Norman i Stockholm ligesom den svenske udgave. Allerede i 1869 udkom Dicks oversættelse af Romerbrevskommentaren i to bind ligesom den svenske udgave. Bind I var på 642s. og bind II på 470s.

I 1876 udkom *Husandagsbog. Betragtninger for hver Dag i Aaret*, 732s.¹⁴⁷ Dick havde oversat den svenske *Betraktelser för hwar dag i året*.¹⁴⁸ Han havde 100% fulgt den svenske original, hvor man havde samme andagtsstykke til 12. januar og 11. marts. I 1905 oversatte Birger Hall den forkortede andagtsbog, der med titlen *Hvilestunder ved Guds Ord* blev præsenteret som »Autoriseret Udgave for Norge og Danmark«. Senere kom den i en lidt anden oversættelse af Arne Aambø og fik titlen *Den lille Husandaktsboka*.

Ligesom i Sverige udkom også i Norge en række pjecer med en enkelt artikel fra *Pietisten* eller flere artikler fra *Pietisten* samlet i en bog. Derimod har man ikke i Norge udgivet Rosenius' *Samlede Skrifter*, som det er sket i Sverige og Danmark. Til gengæld har man i flere omgange udsendt skrifter i udvalg af Rosenius i et eller flere bind. Disse forskellige udgivelser kan sammenlignes med *C.O. Rosenius. Skrifter i Udvalg*, som Lohses Forlag udsendte i 1928. De vigtigste er:

¹⁴⁶ Dengang var det danske og norske skriftsprog meget lig hinanden, så beslutningen om en norsk oversættelse i Norge og Danmark var naturlig.

¹⁴⁷ Forlagt af F. Beyer, Bergen 1876.

¹⁴⁸ Husandagsbogen udkom i oplag efter oplag i forskellige oversættelser og på flere forlag. I 1924 udkom den på nynorsk. I 1952 udkom en ny oversættelse af brødrene Øivind (1905-1994) og Knut Andersen.

1. *Fra Døden til Livet, ordnet Fremstilling af Kristendommens Hovedsandheder*. Med forord af sognepræst C.G. Winsnes, 2. oplag Bergen 1876, 6. oplag Thrønsen & Sønns Forlag, Kristiania 1898, 412s.
2. *I Åndens Helliggjørelse*, 1945, 152s., *I syndsforlatelsens Rike*, redigeret og oversat af Ole Modalsli (1913-2006), Norsk Luthersk Forlag, Oslo 1947, 173s.
3. *Lov og evangelium*, 1946, 328s. *Bønnen og nådemidlene*, 1947, 280s. *Troen og Livet*, 1947, 267s. Redigeret og oversat af Carl Fr. Wisløff (1908-2004), Lunde Forlag, Bergen.
4. *Skrifter i udvalg I-V* var en udvidet udgave i forhold til de tre bind fra 1946-1947, der blev genoptrykt suppleret med skrifter fra *Samlade Skrifter* 1926, EFS-Förlag, udvalgt af cand. theol. Olav Uglem (1919-1999) og oversat af adjunkt Torbjørn Grønvik (1923-1997). Bind I: *Budene*, 225s. Bind II: *Nådemidlene*, 204s. Bind III: *Bønnen*, 207s. Bind IV: *Loven og evangeliet*, 228s. Bind V: *Den som seirer*, 202s. Lunde Forlag, Oslo 1968.
5. I årene 1974-1979 udsendte Lunde Forlag serien *Rosenius i dag* i syv bind, der i gennemsnit var på 125s. Det var stort set udelukkende en ændret redigering og sproglig fornyelse af *Skrifter i udvalg I-V* fra 1968.

Siden 1989 har Hermod Hogganvik¹⁴⁹ oversat Rosenius fra svensk og på eget forlag udgivet følgende bøger:

1. 1989: *Fader vår*. Oversat fra C.O. Rosenius' *Samlade Skrifter*, EFS-Förlag, Stockholm 1926, 145s. Trykoplæg 2.000. 2. oplag 1996. Trykoplæg 2.000. 3. oplag 2009. Trykoplæg 2.500.
2. 1995: *Romerbrevets Budskap*. Kapittel 1-5. Oversat fra *Pauli Brev til Romarna*. C.O. Rosenius' *Samlade Skrifter*. Jubileumsupplaga, EFS-Förlag, Stockholm 1931, 342s. Trykoplæg 2.000. 2. oplag 2004. Trykoplæg 1.350.
3. 1996. *Romerbrevets Budskap*. Kapittel 6-8. Oversat fra *Pauli Brev til Romarna*. C.O. Rosenius' *Samlade Skrifter*. Jubileumsupplaga, EFS-Förlag, 1931, 407s. Trykoplæg 2.000. 2. oplag 2004. Trykoplæg 540.
4. 1997. *Romerbrevets Budskap*. Kapittel 9-16. Oversat fra *Pauli Brev til Romarna*. C.O. Rosenius' *Samlade Skrifter*. Jubileumsupplaga, EFS-Förlag, 1931, 538s. Trykoplæg 2.000.
5. 1999: *Husandaktsboka*. På titelbladet står: Ny oversættelse fra originaludgavens første oplag ved Hermod Hogganvik, 747s. Trykoplæg 2.500. 2. oplag 2006. Trykoplæg 3.000. Med hensyn til andagtsstykket til 12. januar følger man ikke originaludgavens tekst, men den tekst over Rom 14,9, som kom ind i senere svenske udgaver for at udgå sammenfald med andagtsstykket til 11. marts. Også

¹⁴⁹ F. 1931, fhv. bankdirektør.

andre ting viser, at Hogganvik ikke har brugt den svenske originaludgave, for eksempel mangler de vers efter hvert enkelt andagtsstykke, som længe stod ikke alene i den svenske originaludgave, men som fortsat er med i den nyeste udgave af Carl Olof Rosenius *Husandagt. Beträktelser för varje dag ett helt år*, som blev udgivet af BV-Förlag i 2017. Disse vers var digtet af Lina Sandell eller andre fra nyevangelismen.

6. 2000: *I syndsforlatelsens rike*. Sproget er moderniseret ud fra Modalslis udgivelse i 1947, 143s. Trykoplæg 2.000. 2. oplæg 2001. Trykoplæg 2.000.

7. 2001: *I Åndens helliggjørelse*. Sproget er moderniseret ud fra Modalslis udgivelse i 1945 og teksten er suppleret fra Rosenius' *Samlade Skrifter*, EFS-Förlag 1926, 176s. Trykoplæg 2.500.

8. 2002. *Veiledning til fred*. Hermod Hogganvik skriver: Oversat fra C.O. Rosenius' *Samlade Skrifter*, 231s. Trykoplæg 3.000. 2. oplæg 2010. Trykoplæg 3.000. Hogganviks oplysning må være forkert, eftersom *Veiledning til fred* først udkom på svensk i 1966 og aldrig er indgået i Rosenius' *Samlade Skrifter*.

9. 2008: *Menneskets fall og gjenoprettelse*. Oversat fra C.O. Rosenius' *Människans fall och upprättelse. Beträktelser öfver 1 Mos. Kap. 1-3 och Joh. 16:8-11*, EFS-Förlag, 1875, 109s. Trykoplæg 3.000.

Rosenius skrifter udgivet på dansk

1. Oscar Ahnfelt (1813-1882) kom flere gange til Helsingør, første gang i 1849, hvor han prædikede og sang. Smed Jens Larsen¹⁵⁰ (1807-1874) og urtegårdsmænd Niels Johansen¹⁵¹ (1815-1899) fik begge kontakt med gruppen i Helsingør. De var med, da man stiftede IM i 1853, hvor man bl.a. sang nr. 21 fra Ahnfelts sangbog *Af idel lys jeg ved et land*.¹⁵² Den var i 1707 blevet digtet af den engelske præst og salmedigter Isaac Watts (1674-1748). I 1846 oversatte Rosenius den til svensk. Da man sang den ved stiftelsen af IM, havde man formuleret første verslinje *Jeg ved et land af idel lys*. Da IM i 1895 udsendte den første udgave af *Hjemlandstoner* var *Jeg ved et land af idel lys* med som nr. 561. Stiftelsen af IM i 1853 var første gang en sang af Rosenius blev sunget i Danmark ved en officiel lejlighed.

2. Bogbinder Ludvig Høyer (1815-1883), der var født på Christianshavn, flyttede til Rønne. Han blev gift i 1853, men hans kone døde allerede året efter. I sorgen stiftede han bekendtskab med de første

¹⁵⁰ Larsen, K. 2011: *En bevægelse i bevægelse. Indre Mission i Danmark 1861-2011*: 31-39. Fredericia: Lohse, 456s.

¹⁵¹ Larsen, E. 1973: "Lægprædikant Niels Johansens omtumlede tilværelse" i *Kirkehistoriske Samlinger* 1973:186-233.

¹⁵² Johansen, N. 1853: *Indbydelsesskrift til en Missions-Forening for hele Norden i Danmark, Norge og Sverige. Møde i Ordrup pr. Ringsted*. Trykt i S.L. Møllers Bogtrykkeri, København 1853.

hæfter af Ahnfelts Sangbog. I 1855 udgav han hæftet *Aandelige Sange*.¹⁵³ Hæftet indeholdt 16 numre, hvor de 11 var fra Ahnfelts Sangbog, deriblandt Mary Shindler / Rosenius' *Jeg er fremmed, jeg er en pilgrim*. Jens Larsen fandt sanghæftet, bearbejdede *Jeg er fremmed* og optog den, da han i 1856 udgav hæftet *Aandelige Sange til Guds Børns Opbyggelse*. Det var de første sanghæfter i Danmark, der indeholdt sange af Rosenius.

3. Din Besøgelses-Tid (Luc. 19,44)

- a. I *Pietisten* 11. årg. 1852:33-43 bragte Rosenius artiklen *Den tiden, der du uti sökt warder*, efterfulgt af en folkelig fortælling med titlen *För sent* om, hvor katastrofalt det kan være at komme for sent eller at dø uden at kende Jesus, *Pietisten* 11. årg. 1852:43-47
- b. I *Pietisten* 13. årg. 1854:48 blev det oplyst, at artiklen *Den tiden, der du uti sökt warder*, *Pietisten* 1852:33-43, sammen med fortællingen *För sent* var blevet udgivet som pjece på 24s. Den var først blevet trykt i Jönköping og så genoptrykt i Stockholm. Den kunne ikke alene rekvireres hos *Pietistens* redaktør, men også hos en skolelærer P. Palmqwist og i Holmbergiska Bokhandeln. Rosenius opfordrede stærkt til at drive litteraturmission med henvisning til 2 Kor 5,14-15.
- c. Hæftet *Din Besøgelses-Tid (Luc. 19,44)* på 30s. var identisk med det tilsvarende svenske hæfte, trykt Sally B. Salomons Tryk, København 1856.¹⁵⁴ Det er det første skrift af Rosenius, der er udgivet på dansk. Har ikke kunnet finde navn på oversætter og udgiver.
- d. *Din Besøgelses-Tid (Luc. 19,44)* 23s. genudgivet København 1872.
- e. *Din Besøgelses-Tid (Luc. 19,44)* 23s. genudgivet København 1890.
- f. *Din Besøgelsestid* 16s. udgivet Rønne 1893. Expedition: Budskab fra Naadens Rige; Bornholms Tidendes Tryk M.M. Smidt.
- g. *Din Besøgelsestid* 16s., oversat fra svensk, udgivet ELM-Forlag. Kieffers Bogtrykkeri, Rønne 1902.
- h. *Din Besøgelsestid* 16s. igen udgivet Rønne 1903. Expedition: Budskab fra Naadens Rige; Bornholms Tidendes Tryk M.M. Smidt.
- i. *Din Besøgelsestid* 16s., oversat fra svensk, udgivet i 2. oplag ELM-Forlag. P. Møllers Tryk, Rønne 1906.
- j. *Din Besøgelsestid* 18s. igen udgivet ELM-Forlag, C. Aagesens Bogtrykkeri, Aakirkeby 1914.
- k. *Din Besøgelsestid* 12s., oversat af Chr. Møller, udgivet LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1915.

¹⁵³ i Commission i A. L. Høsts Universitetsboghandel, trykt J. H. Colberg i Rønne.

¹⁵⁴ De første mange år blev bøger og pjecer trykt med gotisk skrift. Ved afslutningen af 1. Verdenskrig blev det almindeligt at anvende latinsk skrift.

- l. *Din Besøgelsestid* 16s. igen udgivet af ELM-Forlag, Aakirkeby 1934.
- m. Rosenius' udlægning af Luk 19,41-44 oversat og udgivet af Chr. Møller i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III, 1879: 322-330 under overskriften *Din Besøgelsestid*. Det folkelige efterskrift var ikke med. Møllers oversættelse og oversættelsen fra 1856 var meget ordrette oversættelse. Uvist om Møller har kendt 1856 oversættelsen.
- n. I *Samlede Skrifter* bind I 1950:11-25 er Rosenius' prædiken *Din besøgelsestid* seriens første skrift, mens Møller anbragte den i del III i sin fire-binds udgave. Rosenius' folkelige fortælling om at komme for sent var ikke med i udgivelsen i 1950.
- p. I *Berørt af Gud* er første artikel 1986:9-21 Rosenius' prædiken *Din besøgelsestid* bragt under overskriften *Berørt af Gud*.
- q. I *Udgave 2000* er første artikel i bind 1 1998:10-18 Rosenius' prædiken *Din besøgelsestid*.

4. I 1855 begyndte Niels Johansen udgivelsen af bladet *Brevbærer mellem Kristne til Oplysning og Forbindelse*. I *Brevbærer* nr. 6, 2. årg. 31. marts 1856:64-65 bragte Johansen en artikel fra *Pietisten* 2. årg. 1843. Johansen var ikke en dogmatisk type, så han bragte en opbyggelig fortælling om en præsts omvendelse. Dette er første gang, *Pietisten* bliver citeret i et dansk opbyggeligt blad.

5. 1855 stiftede Niels Pedersen Grunnet (1827-1897) Den Evangelisk Lutherske Frikirke. Han blev også redaktør af frikirkens menighedsblad *En Røst i Ørken*. I juninummeret 11. årg. 1867:90-96 bragte Grunnet en del af Rosenius artikel *Syndefaldet og dets følger*. I julinummeret 1867:97-103 bragte han igen uddrag af Rosenius' artikel. Men så udkom *En Røst i Ørken* først igen som 12. årg. i 1872. Sidste del af artiklen blev derfor aldrig bragt. Artiklen var hentet fra *Pietisten* årg. 10, 1851 nr. 4:49-55; nr. 5:65-78; nr. 6:81-92.

6. Kristendommens Schibboleth

- a. I *Pietisten* 7. årg. 1848:1-20 stod artiklen *Christendommens Schibboleth*.
- b. Hæftet *Christendommens Schibboleth* på 32 s. trykt Sally B. Salomons Tryk udkom København 1867.
- c. *Christendommens Schibboleth* er oversat og udgivet af Møller under overskriften *Kristendommens Schibboleth* i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del II 1868:688-696. Uvist om Møller har kendt og brugt oversættelsen fra 1867.
- d. I *Samlede Skrifter* står *Kristendommens sjibbolet* bind I 1950:143-157.

- e. I *Berørt af Gud* står *Kristendommens sjibbolet* 1986:62-75.
- f. I *Udgave 2000* står *Kristendommens sjibbolet* bind 1 1998:100-112.

7. Nogle Ord om Synd og Naade

- a. I *Pietisten* 1. Årg. 1842:24-33 stod *Ett stykke ur stötestenen på berget Zion* eller *något om synd och nåd*.
- b. Hæftet *Nogle Ord om Synd og Naade* på 30 s. trykt Sally B. Salomons Tryk udkom København 1867.
- c. Under overskriften *Et Stykke af Anstødsstenen paa Bjerget Sion* eller *noget om Synd og Naade* oversatte Møller *Ett stykke ur stötestenen på berget Zion* eller *Något om synd och nåd* i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III, 1879:23-32. Uvist om Møller har kendt og brugt oversættelsen fra 1867.
- d. *Et stykke af Anstødsstenen* 14s., oversat af Chr. Møller, udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1914. I Møllers overskrift i 1879, brugte han en slags dobbelttitel, men i 1914 blev anden del af titlen om synd og nåde ikke brugt.
- e. *Samlede Skrifter* bind I 1950:95-106 viderefører Møllers titel fra 1914 *Et stykke af anstødsstenen*.
- f. I *Berørt af Gud* står *Nogle Ord om Synd og Naade/ Et stykke af anstødsstenen* under overskriften *Om Gud og om os* 1986:50-61.
- g. I *Udgave 2000* står artiklen under overskriften *Den store hemmelighed - anstødsstenen* bind 1 1998:62-68.

8. Hemmeligheder i Lov og Evangelium

- a. I 1868 udgav Møller på eget forlag de første to dele af Rosenius' skrifter under titlen *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* i hver sit bind, tilsammen på 1084 s.¹⁵⁵

I forordet, hvor Møller både skildrede Rosenius' store betydning for ham og samtidig udtrykte sin dybeste respekt for sin store lærer, redegjorde han tillige for principperne for sit redigerings- og oversættelsesarbejde. Møller havde udvalgt artikler fra *Pietistens* første 18 årgange. Han havde udvalgt artiklerne, så han havde fået en sammenhængende troslære, hvor han havde begyndt med *Skabelsen og mennesket* og havde sluttet med *De dødes opstandelse og det evige liv*. Møller var klar over, at nogen måske ville kritisere ham for at have udeladt én artikel på bekostning af en anden, han havde taget med. Til en sådan eventuel kritik understregede han, at udvalget af artikler fra *Pietisten* var foretaget under

¹⁵⁵ Værket kom i kommission hos Michaelsen & Tillge (Iversens Boghandel) i København og trykt Fr. C. Kieffer i Rønne.

bøn til Gud, efter bedste skøn og efter Rosenius' egen vejledning. Det var væsentligt for Møller at understrege, at han ikke havde udeladt eller ændret noget i de enkelte artikler. Møller fremhævede også, at han havde lagt vægt på at holde sig så tæt op ad Rosenius' egne formuleringer som muligt. Det havde betydet, at sproget ikke altid var blevet så letflydende og smukt dansk, som man kunne ønske. Men det var efter hans opfattelse prisen for at have gengivet Rosenius så nøjagtigt som muligt.

I forordet nævnte Møller tillige, at Rosenius fra 1960 havde udlagt Romerbrevet og selv sørget for at få det oversat til norsk. Desuden bebudede Møller, at det var hans plan, hvis han fik tid og kræfter, at oversætte og udgive resten af artiklerne i *Pietistens* første 18 årgange.

Endelig nævnte Møller, at mens hans oversættelse var ved at blive trykt, kom budskabet om Rosenius' død. Det betød, at Møllers forord blev udvidet med en meget smuk nekrolog over Rosenius.

På titelbladet i de enkelte bind i de forskellige oplag stod der *Intet Andet end Jesum Kristum og ham korsfæstet. 1 Kor. 2,2.*

b. *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del I-II kom i 2. oplag 1872 på oversætterens forlag, i kommission i Iversens Boghandel (Hr. Tillge), Kjøbenhavn og trykt Kieffer i Rønne. I forordet skrev Møller, at 1. oplag var benyttet som manuskript, men han havde ændret enkelte ord, så meningen blev tydeligere.

c. *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del I-II kom i 3. oplag 1874 på oversætterens forlag. I forordet skrev Møller, at dette oplag var helt uændret i forhold til 2. oplag. Kommission Kristiania: Den lille lutherske Missionsforening ved handelsborger Carl Nilsson, Thv. Meiersgade nr. 44. Kommission Kjøbenhavn: Henriksens Boghandel, Dronningens Tvergade nr. 50. Trykt hos Kieffer.

d. *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III-IV udkom første gang i 1979. De to bind var på 888s. Oversætterens forlag. Trykt hos Fr. C. Kieffer, Rønne.

I forordet understregede Møller, at siden Rosenius i 1866 havde overdraget ham at oversætte og udgive *Pietistens* 18 årgange på dansk, havde han set det som en højtprioriteret opgave. Han havde opfattet det som et slags testamentarisk hverv, givet ham af hans elskede lærer. Møller kunne kun beklage, at opgaven havde trukket ud så længe. Årsagen var øget arbejde og stadig flere rejser.

Møller nævnte, at forskellige større eller mindre uddrag af Rosenius' artikler i *Pietisten* var udkommet i forskellige sammenhænge. Men i hans fire bind *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* var

alt med, som Rosenius havde skrevet og gengivet med den størst mulige nøjagtighed, som Rosenius havde skrevet det.

Det bør tilføjes, at ud over de sædvanlige artikler fra *Pietistens* første 18 årgange sluttede del IV med den sidste juleprædiken, Rosenius havde dikteret kort før sin død over Joh 1,1-14, og Rosenius' sidste prædiken, som han havde dikteret fire dage før sin død over Joh 4,5-26.

I *Pietistens* første 18 årgange var der normalt i hver måneds nummer en længere artikel, der ofte fyldte det meste af bladet. Denne artikel var en grundig bibeludlægning skrevet på en sjælesørgerisk måde. Det var disse artikler med stor teologisk tyngde, Møller udvalgte til udgivelse i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*. I tillæg til disse lidt tunge bibelteologiske artikler bragte Rosenius ofte en kort folkelig artikel fx om et menneskes omvendelse, en boganmeldelse, en nydigtet evangelisk sang eventuelt med melodiangivelse eller lidt information fx om Evangelisk Alliance. Eftersom disse korte folkelige bidrag ikke var med i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, kom Møllers udgivelse til at virke lidt mere dogmatisk tung og lidt mindre folkelig end *Pietisten*.

e. *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del I-II kom i 4. oplag i 1886. Oversætterens forlag, trykt hos Fr. C. Kieffer, Rønne. I forordet skrev Møller, at 3. og 4. oplag var aldeles uforandret i forhold til andet oplag.

f. *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del I-II kom i 5. oplag i 1895. Oversætterens forlag, Bornholms Tidendes Bogtrykkeri (M.M. Smidt), Rønne 1895. I forordet skrev Møller, at 3., 4. og 5. oplag var aldeles uforandret i forhold til 2. oplag.

g. *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III-IV kom i 2. oplag 1898. Møllers forord var uændret fra 1. oplag i 1879. I modsætning til forordet til del I-II skrev Møller intet om 2. oplags forhold til 1. oplag. Oversætterens forlag, Bornholms Tidendes Bogtrykkeri (M.M. smidt), Rønne 1898.

h. *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del I kom i 6. oplag i 1906 og del II i 6. oplag i 1908. I forordet understregede Møller, at 3., 4., 5. og 6. oplag var aldeles uforandret. Oversætterens forlag, P. Møllers Tryk.¹⁵⁶ Inden del II kom i 6. oplag i 1908 var Møller død i 1907.

i. *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III kom i 3. oplag i 1915 og del IV i 3. oplag i 1916. Forordet til del III-IV var identisk med forordet i 1. og 2. oplag. LM-Forlag, P. Møllers Tryk.

¹⁵⁶ P. Møller var Chr. Møllers søn.

9. Romerbrevskommentaren

- a. Efter at Rosenius i 1866 havde afsluttet sin gennemgang af Romerbrevet i *Pietisten*, udkom kommentaren i Stockholm 1867-68 i to bind på henholdsvis 728 s. og 535 s.¹⁵⁷ I årene 1867-69 oversatte Christian Sigismund Dick (1815-1882) Romerbrevskommentaren til norsk.¹⁵⁸ Titlen var *Brevet til de Romere*, til Opbyggelse i tro og Gudelighed. Første udgave udkom først i hæfter, som man kunne abonnere på i årene 1868-69, og blev trykt hos A. L. Norman i Stockholm.¹⁵⁹ Allerede i 1869 udkom Dicks oversættelse af Romerbrevskommentaren i to bind, hvor første bind indeholdt kommentaren til Rom 1-8 og var på 642 s., mens andet bind indeholdt kommentaren til Rom 9-16 og var på 470s. Begge bind trykt hos A.L. Norman i Stockholm.
- b. Brevet til de Romere til Opbyggelse i Tro og Gudelighed udlagt af C. O. Rosenius Første Del og Anden Del oversat af Chr. Dich. Nyt, gennemset Oplag ved Dr. C. Rosenberg.¹⁶⁰ Første del var på 642 s. og anden del var på 470 s. Sally B. Salomons Tryk, Kjøbenhavn 1874.
- c. Brevet til de Romere til Opbyggelse i Tro og Gudelighed udlagt af C.O. Rosenius. Oversat af Provst Dick. Gennemset af Dr. C. Rosenberg. Første Del 3. oplag, anden Del 3. oplag. Chr. Møllers Forlag. Med købt Forlagsret. P. Møllers Tryk. Rønne 1904.
- d. Romerbrevet til opbyggelse i tro og retfærdighed udlagt af C.O. Rosenius. Oversat af provst Dick. Gennemset af Dr. C. Rosenberg. Første og anden del 4. oplag var i alt på 1115 s. LM-Forlag, København 1933, P. Møllers Bogtrykkeris Eftf., Rønne. Oplagstal: 3000.¹⁶¹

10. Roseniusbiografien

- a. Rosenius døde den 24. februar 1868. Men allerede i november 1868 blev forordet skrevet til Roseniusbiografien *Teckning av Carl Olof Rosenii lif och werksamhet hans wänner tillegnad*. Der er

¹⁵⁷ Roseniusbiografien 1905: 267 redegør for, hvordan *Pietistens* budskab fra de første 18 årgange tidligt var blevet udbredt i Norge og Danmark. Ved afslutningen af gennemgangen af Romerbrevet ved udgangen af 1866 var det allerede besluttet, at den kommentar skulle udkomme som en særlig bog på svensk. Kort tid efter blev det besluttet, at den skulle udgives i norsk oversættelse også i Norge og Danmark. På daværende tidspunkt var det danske og norske skriftsprog efter rigsfællesskab indtil 1814 meget lig hinanden. Jeg har personligt i mange år læst Rosenius' Romerbrevskommentar i den norske oversættelse, uden at jeg har tænkt over, at jeg ikke læste en dansk tekst.

¹⁵⁸ Dick blev cand. theol. i 1840, præst året efter og provst i 1862. I 1851 oplevede han en vækkelse og var derefter aktivt med i indre og ydre missionsarbejde, ligesom han oversatte opbyggelseslitteratur og åndelige sange.

¹⁵⁹ I Roseniusbiografien 1905:267 siges det, at Rosenius til den, der havde ansvaret for den forretningsmæssige side af udgivelsen, skulle have sagt, at subscriptionsprisen burde fastsættes i lyset af, at hensigten med udgivelsen af Romerbrevskommentaren var *sjæles vel*.

¹⁶⁰ Carl Frederik Vilhelm Mathildus Rosenberg (1829-1885) var litteraturhistoriker og historisk politisk forfatter. Docent ved Københavns Universitet i nordisk sprog og litteratur.

¹⁶¹ De forskellige oplagstal har fhv. generalsekretær i LM Leif Rasmussen (f.1938) og fhv. landssekretær i ELM Paul Otto Kjølner (f.1944) fremskaffet ved minutiøst at gennemgå protokoller, regnskaber m.m. fra LMs og ELMs arkiver. De få oplagstal jeg bringer fra Sverige og Norge, har jeg fået fra personer, der har arbejdet med udgivelse af skrifter af Rosenius.

almen enighed om, at Rosenius' mangeårige sekretær Amy Moberg (1826-1905) var forfatteren, bistået af Lina Sandell (1832-1903). Bogen var skrevet i dyb ærbødighed over for Rosenius, men indeholdt utrolig mange faktuelle oplysninger og bragte citater af mange breve m.m. Bogen var på 288 s.

b. Allerede i 1869 oversatte Chr. Dick bogen til norsk, og den blev trykt hos A.L. Norman, Stockholm 1869. Bogen var i Dicks oversættelse på 296 s.

c. Efter at ELM i Jylland var etableret i 1891, fremgår det af foreningens protokol, at man har satset stærkt på bl.a. via kolportagevirksomhed at sprede Bibelen og skrifter af Luther og Rosenius. En markant satsning var udgivelsen af Luthers kommentar til Galaterbrevet i 1902 oversat af P.F. Petersen.¹⁶² I 1904 modtog ELM en gave på 5.000 kr. fra en person i Frederikshavn. Man besluttede at bruge en del af pengene på litteraturmission bl.a. ved hos EFS i Sverige at købe oversætter- og udgiverrettigheder til forskellige skrifter af Rosenius. Men den første konkrete beslutning var at udgive Roseniusbiografien *Tegning af Carl Olof Rosenii Liv og Virksomhed*. Den havde været udsolgt i mange år, og flere havde udtrykt ønske om, at den blev genoptrykt. Man valgte at optrykke den efter Dicks norske oversættelse fra 1869, idet man foretog nogle rettelser af norske udtryk for at få en mere forståelig dansk tekst. Bogen var på 286 s. og blev af ELM-Forlag i 1905 trykt i 2.000 ex.

11. Den store Vildfarelse opdaget, meddelt af en engelsk Præst til en Embedsbroder, samt en Christens Reisebeskrivelse af Rosenius

a. I *Pietisten* 6. årg. 1847:18-31 stod: *Den stora willfarelsen upptäckt. En Berättelse i Bref meddelad en Embetsbroder af Engelske Presten John Berridge.*

b. Hæftet på 16s. var på dansk,¹⁶³ men udgivet i Sandnæs på Bogbinder Jacob Vilhelmsens Forlag, trykt af Paul T. Dreyer i Stavanger 1870.

c. Afsnittet fra *Pietisten* 1847:18-31 findes ikke i Møllers oversættelse *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*. Årsagen kan være, at fremstillingen hørte til de mere fortællende og mindre dogmatiske afsnit i *Pietisten*.

¹⁶² Bogen er udgivet af ELM, trykt Helsingørs Centraltrykkeri. I Kommission hos Boghandlerne H. A. Jensens enke, Adelgade 30, København og Jeppe Kristensen, Skjern. Det fremgår ikke af kommentaren til Galaterbrevet, hvem der har oversat bogen efter I.G. Walsch's tyske udgave. Lektor Jens Olsen Ringkøbing har imidlertid i henhold til familiens nedskrevne familiekrønike oplyst, at hans oldefar lodsbogholder P.F. Petersen (1839- 1905), der var formand for ELM i Helsingør 1898-1905 og redaktør af ELMs organ *Mørke og Lys* 1898-1905, var oversætter af Luthers udlægning af Galaterbrevet.

¹⁶³ Ifølge Det Kongelige Bibliotek.

12. Husandagtsbogen

a. I november 1873 blev forordet skrevet til *Betraktelser för hwar dag i året*, 740s. samlede af C.O. Rosenii Skrifter. Af forordet fremgik det, at EFS' ledelse var blevet opfordret til at få redigeret og udgivet en andagtsbog med udgangspunkt i Rosenius' artikler i *Pietisten*. EFS' ledelse havde anmodet forfatterne til *Teckning af Carl Olof Rosenii lif och werksamhet* (Roseniusbiografien), som var Amy Moberg og Lina Sandell, om at løse den krævende opgave ud af Rosenius' lange og grundige artikler at skabe en andagtsbog på to sider til hver dag i året. Efter hvert andagtsstykke henviste Moberg og Sandell til *Pietisten* med årgang og sidetal, så man præcis kunne finde konteksten for deres udvælgelse af andagtsstykkerne. På samme måde henviste de til Romerbrevskommentaren med bind og sidetal, når de havde valgt andagtsstykker fra den. Andagtsstykkerne til 12. jan. og 11. marts var helt identiske begge hentede fra *Pietistens* 15. årgang s. 113. Ærbødigheden over for førsteudgaven var så stor, at der blev udgivet mange oplag, førend den ene af de to identiske tekster blev udskiftet med et afsnit fra Romerbrevet.¹⁶⁴ I forordet nævnes, hvor vanskeligt det kan være ud fra Rosenius' indholdsmættede stil at uddrage et dagligt andagtsstykke af samme længde, der hver gang udgjorde et indholdsmæssigt hele. *Betraktelser för hwar dag i året*, der var på 740 sider, blev en salgsmæssig succes og udkom i oplag efter oplag med forsigtige sproglige fornyelser, i alt 40 oplag og 187.000 ex.

b. 1876 oversatte Chr. Dick *Betraktelser* til norsk, og titlen blev *Husandagtsbog. Betragtninger for hver Dag i Aaret*. Bogen var på 732 s. og udkom i oplag efter oplag i forskellige oversættelser og på forskellige forlag. I 1924 udkom den på nynorsk, og i 1952 udkom en ny oversættelse af Øivind og Knut Andersen. Den nyeste oversættelse af Hermod Hogganvik udkom i 1999. Husandagtsbogen er på norsk udkommet i 19 oplag i 123.000 ex. I Danmark fik den norske udgave vid udbredelse både i LM og ELM. Dog var der også nogle i ELM, der læste Husandagtsbogen i den originale svenske udgave.

c. I 1935 blev *Husandagtsbogen, betragtninger til hver dag i året, uddrag af C.O. Rosenius' Skrifter* første gang oversat fra svensk til dansk.¹⁶⁵ Den danske udgave havde præcis de samme andagtsstykker som den svenske original undtagen på et punkt. I modsætning til den norske oversættelse fastholdt man ikke samme andagtsstykke til 12. jan. og 11. marts. Til 11. marts valgte man Rom 6,5 fra Romerbrevskommentaren. ELM-Forlag udgav Husandagtsbogen. Den var på 740 s. ligesom den svenske og trykt af Aakirkeby Bogtrykkeri.

¹⁶⁴ I Sverige, ændrede man i slutningen af 19. årh. andagtsstykket til 12. januar med et afsnit fra Romerbrevskommentaren over Rom 14,9. I Norge skete ændringen først, da brødrene Øivind og Knut Andersen oversatte Husandagtsbogen i 1952.

¹⁶⁵ Gårdejer Ferdinand Holm (1879-1973) Østermarie var oversætter. Sprogligt lagde han sig tæt op ad den svenske original. Holm var en meget kyndig lægmand, velbevandret i Luthers og Rosenius' skrifter.

d. I 1948 kom *Husandagtsbogen* i 2. udgave udgivet af ELM-Forlag, trykt af Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne i 4.000 ex. Der var foretaget en yderst nænsom sproglig bearbejdelse.

e. I 1981 kom *Husandagtsbogen* i ny oversættelse, hvor gentagelser tillige var søgt undgået, ligesom det traditionelle sangvers til sidst udgik. Det enkelte andagtsstykke blev derved lidt kortere, mens bogens sider samtidig blev lidt mindre. Bogen blev på 750 s. og fik titlen *På Skriftens grund. Daglige andagter*.¹⁶⁶ Den blev udgivet af ELM-Forlag og trykt af S.M. Olsens bogtrykkeri i Holbæk i 5.000 eksemplarer.

f. I 2003 udkom *Husandagtsbogen* i en sprogligt moderniseret og forkortet udgave, hvor andagtsstykkerne havde halv længde i forhold til originalen. Udgiverne ønskede en andagtsbog, som dagens familier ville bruge til husandagt. Derfor var sproget bearbejdet, så det blev mere mundret med nutidige billeder og dermed mere velegnet til oplæsning.¹⁶⁷ Bogen blev med titlen *Gud taler. Andagter til hele året* udgivet af LogosMedia og ELM-Forlag, Øko-Tryk i 1.200 ex.

g. I 2009 kom *Husandagtsbogen* i den oprindelige størrelse med to sider til hver dag.¹⁶⁸ *Husandagtsbogen* blev udgivet af Budskabet Forlag i 1.500 ex.

h. I 2015 udkom *Husandagtsbogen* i 2. udgave med titlen *Gud taler. Andagter til hele året* i en let bearbejdning af *Husandagtsbogen* fra 2003. Bearbejdningen var foretaget af Peter Kofoed Herbst og

¹⁶⁶ Oversætter var Gunver Kjølner-Hansen, Aakirkeby (f.1946 i Østermarie, elev på LMH 1964-65, lærer fra Haslev seminarium 1969), der oversatte fra den svenske husandagtsbogs 36. oplag fra 1956. Hun var i oversætterarbejdet assisteret af en redaktionskomite bestående af prædikanterne Ivar Holm Nielsen (1923-2010) og Frede Pedersen (f.1924) fra ELM og prædikant Ejnar Madsen (1902-1984) LM samt rektor N.O. Vigilius DBI (1931-2002) og sognepræst Flemming Kofod-Svendsen (f.1944). Ejnar Madsen var den nærmeste teologiske rådgiver. Redaktionsudvalget udskiftede en del andagtsstykker med andre tekster af Rosenius. Begrundelsen var, at Rosenius nogle gange brugte billeder, der var meget tidsbestemte fx hans tale om en enevældig konge. Disse andagter kunne vanskeligt oversættes til nudansk. For Gunver Kjølner-Hansen blev oversættelsen af *Husandagtsbogen* en åndelig fornyelse, hvor det frigørende evangelium kom til at stå klarere for hende.

¹⁶⁷ Frimenighedspræst, cand. theol. Peter Kofoed Herbst Randers, født 1972 i Vestervig, cand. theol. 2000 fra Aarhus Universitet, stod for den sproglige bearbejdelse. Herbst blev som nybagt student lærer på LMs efterskole i Sædding, hvor han både mødte LM og stiftede bekendtskab med Rosenius' forkyndelse. Især fik han inspiration af bogen *Vejledning til fred*. For Herbst blev opfordringen til at forkorte og bearbejde *Husandagtsbogen* en spændende udfordring. Han tog udgangspunkt i den svenske husandagtsbogs 31. udgave fra 1941 og den danske oversættelse fra 1948. Han sendte de oversatte andagtsstykker til efterskolelærer Leif Bach Kofoed, Sædding, der vurderede oversættelserne både indholdsmæssigt og sprogligt. Var der uklare formuleringer, var sproget bearbejdet nok til højtlesning? Bach Kofoed var 1944 født på en gård i Østermarie. Hjemmet var aktivt med i ELM, og der blev læst af Rosenius' *Husandagtsbog* hver morgen. Efter 7. klasse arbejdede Kofoed flere år ved landbruget, inden han tog på Haslev Højskole og tog læreruddannelse fra Haslev Seminarium i 1970. Lærer på Gilleleje skole 1970-74; lærer på Sædding Efterskole 1974-2006. Læser Rosenius' *Husandagtsbog* hver morgen.

Fra oversættelsesarbejdet husker Herbst især Rosenius' understregning af Guds suveræne gerning som frelsens fundament. Men også at første trosartikel stod svagt. Derimod var Rosenius stærk i understregningen af, at ved fristelser skal vi ikke tage kampen op i egen kraft, men tilegne os Kristi kamp og sejr i vort sted.

¹⁶⁸ Oversat af afdelingschef Kjeld Skov Jensen, f. 1956, Skjern, fra det norske Arven Forlags udgivelse af *Husandagtsbogen*, udgivet på hans eget Budskabet Forlag med forord af nordmanden Hermod Hogganvik, født 1931, fhv. bankdirektør, der oversatte og udgav skrifter af Rosenius på eget forlag, Arven. For både Hogganvik og Skov Jensen var det en mærkesag at oversætte og udgive skrifter af Rosenius uforkortet i et sprog, der var så tæt på Rosenius' egne formuleringer som muligt.

Leif Bach Kofoed. Bogen blev udgivet af LogosMedia, forlagsgruppen Lohse, trykt og indbundet hos CPI i 1000 stk.

i. I 2016 udkom *Husandagtsbogen* i 2. udgave med titlen *Gud taler. Andagter til hele året* i 2. oplag på 972 stk.

13. *Vejledning til fred*

a. Flere bøger blev komponeret med stykker fra Rosenius' blad *Pietisten*. En af de kendte er *Klar og usvigelig vejledning til fred*. Stoffet stod oprindeligt i *Philadelphia*, som E. Forseth i Levanger redigerede efter Begstrups død. Forseth bad sognepræsten i Steinkjer, den senere biskop N.J. Laache (1831-92), om hjælp til at udgive en bog af artiklerne i *Philadelphia*. Bogen *Klar og usvigelig vejledning til fred* udkom i 1874. Teksterne var ordnet, så der var en daglig læsning i to måneder. Dertil kom et tillæg med undervisning om at begynde og slutte sin dag i Jesu navn.

b. Bogen udkom i en lang række oplag på skiftende forlag i alt 24 oplag i 81.000 ex.

c. *Vejledning til fred* blev oversat tilbage til svensk i 1966 og blev sprogligt moderniseret af Ivan Hellström, der tillige lavede rammende overskrifter.

d. Den 10. april 1973 besluttede KFS' litteraturudvalg at oversætte og udgive Rosenius' *Vejledning til fred*, der ikke tidligere havde været udgivet på dansk.¹⁶⁹ Daværende stud. jur. Lisbet Larsen (f. 1953, fra 1977 Christoffersen) stod for både oversættelse og bearbejdelse.¹⁷⁰ Under oversættelsen brugte hun både den norske og svenske tekst, ligesom hun skelede til sproget i de *Samlede Skrifter*. Lisbet Larsen ikke alene oversatte Rosenius, men forkortede også teksten efter litteraturudvalgets fælles beslutning. Sognepræst Flemming Frøkjær-Jensen (f.1934) skrev forord og Flemming Kofod-Svendsen skrev en introduktion om Rosenius' liv, gerning og teologi. Bogen udkom i 1978 på Credo Forlag og var på 150 s. Førsteoplaget var 2.650 ex.

e. 1989 udkom *Vejledning til fred* i 2. oplag på Credo trykt i 1050 ex.

f. I 2006 reviderede Credos daværende forlagsleder Rolf Jørgensen *Vejledning til fred* ud fra den tidligere oversættelse og udsendte den reviderede udgave som *Credo klassiker* i 250 ex. *Vejledning til fred* var så udkommet i Danmark i 3950 ex.

¹⁶⁹ Den følgende fremstilling bygger på KFS' arkiv og informationer fra Lisbet Christoffersen.

¹⁷⁰ Hendes morfar og mormor var tilknyttet IM, men hendes morfar havde i moden alder været på LMH og lært Rosenius' skrifter at kende. Lisbet Larsens forældre var også aktive i IM, men selv kom hun med i LMs børne- og ungdomsarbejde. Til LMs ungdomsmøder læste man også Rosenius' skrifter, ligesom hendes morfar forærede hende Rosenius' *Samlede Skrifter*. Som medlem af KFS' litteraturudvalg og kendt med Rosenius' skrifter blev Lisbet Larsen opfordret til oversættelse og bearbejdelse. Lisbet Christoffersen tog i 1998 ph.d.-graden i jura på afhandlingen *Kirkeret mellem stat, marked og civilsamfund*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag. Professor ved Institut for Samfund og Globalisering, Roskilde Universitet og adjungeret professor i kirkeret ved Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet.

g. I 2015 nyoversatte Anette Broberg Knudsen *Vejledning til fred*.¹⁷¹ Ifølge daværende generalsekretær Jens Ole Christensens forord blev oversættelsen foretaget ud fra Ivan Hellströms svenske udgave. Man ønskede en moderne oversættelse, både hvad angår ordvalg, længden af sætninger og mængden af citater. Den udgave blev udgivet af LogosMedia, forlagsgruppen Lohse, trykt og indbundet hos CPI i 2500 ex. på 188s.

14. Rosenius' prædikener

a. I 1885 blev *Tolv Prædikener* af C.O. Rosenius over den svenske kirkes nye højmessestekster udgivet på H.A. Jensens forlag i Kjøbenhavn.¹⁷² På titelbladet blev anført, at oversættelsen var gennemset af garnisonspræst J. Brink Lund.¹⁷³ Brink Lund skrev også et meget rosende forord, dateret Kristiania 1875. Derimod blev navnet på oversætteren ikke nævnt. De tolv prædikener omfattede perioden 1. søndag i advent til 2. søndag efter Helligtrekonger.

Derefter fortsatte bogen med en anden del med nyt titelblad: *Prædikener* over den svenske kirkes højmessestekster, men hvor der intet stod om, hvem der var forfatter til disse prædikener.¹⁷⁴ Navnet på oversætteren nævntes ikke, men det blev omtalt, at oversættelsen var gennemset af garnisonspræst J. Brink Lund og udgivet på H.A. Jensens forlag i Kjøbenhavn i 1887. I modsætning til første del nævntes

¹⁷¹ Anette Broberg Knudsen (f. 1957) er uddannet bibliotekar fra Bibliotekarskolen i København. Hun har et betydeligt skønlitterært forfatterskab bag sig. Hendes bøger er især udgivet på Unitas og Lohse.

¹⁷² H.A. Jensen (1847-1896) havde spillet en ledende rolle i forbindelsen med dannelsen af ELM. Han havde en boghandel, hvor han solgte bibler, salme- og sangbøger samt kristen litteratur. Han oprettede eget forlag og udgav opbyggelige bøger af Luther, Rosenius, Krummacher og Chr. Bau m.fl. Han havde en skriftlig aftale med EFS om at udgive deres bøger på dansk. Han har fungeret som forlag for ELM i København (Storgaard-Andersen, Anders et al. (red.) *Med Gud og hans venskab*, ELM-Forlag 1992:21.246).

¹⁷³ J. Brink Lund (1815-81) blev cand. theol. i 1840. Han var lærer flere steder og konstitueret sekretær i Det norske Misjonsselskab, fra 1864 sognepræst ved Garnisonskirken i Oslo. Han har udgivet flere opbyggelige bøger og var medredaktør af opbyggelsesbladet *Søndagsblad for lutherske Christne*, der fik adskillig udbredelse i Bergen og omegn.

¹⁷⁴ Baggrunden for disse prædikener var følgende svenske udgivelse: *Predikningar öfver Svenska Kyrkans Nya Högmessotexter af C.O. Rosenius och P. Waldenström*. Första Årgången. Första Delen af C.O. Rosenius och P. Waldenström. Stockholm, tryckt hos A.L. Norman, 1870. Første del af den danske udgivelse i 1885 bestod af prædikener af Rosenius, mens anden del bestod af prædikener af Waldenström.

Da Rosenius døde i 1868 blev Paul Petter Waldenström (1838-1917) opfordret til at efterfølge Rosenius som redaktør af *Pietisten*, der i 1867 var blevet ændret fra månedsblad til kvartalsblad. I kvartalsbladet skrev Rosenius prædikenforklaringer til de nye højmessestekster i den svenske kirke. Som redaktør fortsatte Waldenström den tradition. Få år efter at Waldenström havde efterfulgt Rosenius som redaktør af *Pietisten*, ændrede Waldenström imidlertid sin forståelse af forsoningen, så han forlod den bibelsk-luthersk-rosenienske forståelse af forsoningen og blev talsmand for en subjektiv forsoningslære. Dog havde han endnu ikke fremført sin nye forsoningslære, da denne fælles prædikensamling bestående af prædikener af Rosenius og Waldenström udkom i 1870. Det betød, at der i den udgivne prædikensamling ikke var nogen uenighed mellem Rosenius og Waldenström. Men senere, da uenigheden brød ud i lys lue, medførte det en voldsom strid i EFS, som resulterede i et brud, hvorved Svenska Missionsförbundet blev dannet i 1878 (William Bredberg, *P.P. Waldenströms verksamhet till 1878*. Stockholm: Missionsförbundets Förlag, 1948); William Bredberg och Oscar Lövgren, *Genom Guds nåd. Svenska Missionsförbundet under 75 år*. Stockholm: Missionsförbundets Förlag, 1953). Mens striden om forsoningen rasede i EFS, udsendte EFS i 1880, hvad man kunne kalde et særnummer af *Pietisten*, som indeholdt alle prædikener af Rosenius fra fællesudgivelsen i 1870 samt yderligere en række artikler af Rosenius. Det afgørende var tydeligvis, at dette særnummer af *Pietisten* intet indeholdt af Waldenström.

også trykkeriet: S. L. Møllers bogtrykkeri (Møller & Thomsen), København. Prædikerne omfattede perioden 3. søndag efter Helligtrekonger til søndag seksagesima. Prædikensamlingen blev afsluttet med en kort opbyggelig betragtning af Luther under overskriften *Troen forener os med Kristus*.

b. I 1909 udgav ELM-Forlag trykt J. Strandbygaard, Skjern *Tolv Prædikener* af C. O. Rosenius over den svenske Kirkes nye Højmessestekster. Navnet på oversætteren blev ikke nævnt, men det blev understreget, at oversættelsen var gennemset af garnisonspræst J. Brink Lund. Derimod bragte man ikke J. Brink Lunds rosende forord. Teksten i 1909 var helt identisk med *Tolv Prædikener* fra 1885, fx stod de samme ord fremhævet med fede typer. Mens man i 1885 havde klare overskrifter over hver prædiken, fx Tredje Søndag i Advent eller Søndag efter Nytaar, manglede disse overskrifter i 1909-udgaven, hvor navnet på de enkelte søndage alene stod i indholdsfortegnelsen, der var identisk med indholdsfortegnelsen fra 1885. Til trods for at 1909 udgaven må være trykt med 1885 udgaven som manuskript, blev prædikenerne fra 1885 ikke nævnt.¹⁷⁵ Den anden dels prædikener fra 1887 var ikke medtaget i udgivelsen fra 1909.

15. Den fortabte Søn og den ældre Søn

a. I *Pietisten* 9. årg. 1850:13-41 stod *Glädje i himmelen; eller en syndares omvändelse och benådning*. I *Pietisten* 1850:41-52 fortsatte Rosenius med artiklen *Den gamla striden; eller den förlorade sonens broder*. I *Pietisten* 1850:52-67 havde Rosenius yderligere *En förlorad son igenfunnen*. Det var en dramatisk og folkelig formidlet historie om, hvordan en præst blandt en flok røvere forkyndte evangeliet for en koleraramt røver, så røveren blev frelst på sit dødsleje.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:235-262 gengav Møller under overskriften *Glæde i Himlen; eller en Synders Omvendelse og Benaadning* Rosenius' tekst fra *Pietisten*. I del III:262-273 fortsatte Møller under overskriften *Den gamle Strid, eller den fortabte Søns ældre Broder* med at bringe Rosenius' tekst fra *Pietisten* 1850:41-52. Derimod medtog Møller ikke Rosenius' folkelige omvendelseshistorie.

c. *Den fortabte Søn og den ældre Broder* 67s. blev udgivet første gang på dansk i 1872 formodentlig oversat af Chr. Møller. De to første dele fra *Pietisten* er meget ordret bragt i *Den fortabte Søn og den ældre Broder*. Derimod var ikke medtaget Rosenius' folkelige omvendelseshistorie, der formidlingsmæssigt var en fantastisk afslutning på Rosenius' prædiken over de to sønner i Luk 15. Det

¹⁷⁵ Det kan skyldes, at udgaven fra 1885 havde en anden del, der indeholdt prædikener af Waldenström.

blev meddelt, at hæftet kunne fås hos udgiveren af Budskab fra Naadens Rige, og at det var trykt af Kieffer i Rønne.

d. *Den fortabte Søn og den ældre Broder* 62s., oversat af Chr. Møller, blev genudgivet Rønne 1879, trykt af Kieffer, expedition: Budskab fra Naadens Rige.

e. *Den fortabte Søn og den ældre Broder* 64s., oversat af Chr. Møller, blev genudgivet Rønne 1901, Bornholms Tidendes Bogtrykkeri (M.M. Smidt), expedition: Budskab fra Naadens Rige.

f. *Den fortabte Søn og den ældre Broder* 64s., oversat af Chr. Møller, blev genudgivet Rønne 1904. Expedition: Budskab fra Naadens Rige, P. Møllers Tryk.

g. *Den fortabte Søn og den ældre Broder* 47s., oversat af Chr. Møller, blev udgivet af LM-Forlag, trykt af P. Møllers Bogtrykkeri Rønne 1914.

h. *Glæde i Himlen* eller *En Synders Omvendelse og Benaadning* 62s. blev udgivet af ELM-Forlag, Skjern 1904. ELMs oversætter har fået hjælp af Møllers oversættelse, men har brugt en anden bibeloversættelse og foretaget enkelte ændringer af retskrivningen.

i. *Glæde i Himlen* eller *En Synders Omvendelse og Benaadning* 62s. blev genudgivet af ELM-Forlag, Skjern 1908.

j. Hæftet *Glæde i Himlen* eller *En Synders Omvendelse og Benaadning* 62s. blev genudgivet af ELM-Forlag, J. Strandbygaards bogtrykkeri, Skjern 1926. Stadig ingen oplysning om oversætter, men ELMs oversætter har brugt Møllers tekst, fx har ELM i alle tilfælde fulgt Møllers brug af fede typer. I forhold til Møllers sprog var der foretaget små sproglige justeringer, der gjorde Møllers sprog lidt mere flydende og letlæseligt.

k. Bind I i *Samlede Skrifter* 1950:107-141 bringer under overskriften *Glæde i himlen* teksten fra *Pietisten* 1850:13-41. Klara Lunds oversættelse er på en gang tekstnær og letflydende. I bind VIII 1954:153-169 under overskriften *Den gamle strid* bringes afsnittet om den fortabte søns ældre bror. Mens Rosenius og også Møller bragte beretningen om den fortabte søn og hans ældre bror umiddelbart efter hinanden, står de i *Samlede Skrifter* adskilt i forskellige bind.

l. Hæftet *Glæde i Himmelen* 39s. forkortet og bearbejdet af Finn Bech¹⁷⁶ efter Klara Lunds oversættelse i *Samlede Skrifter* bind I blev udgivet af DLF, København 1964.

m. I *Udgave 2000* bringer Bandak *Glæde i himlen* i bind 1 1998:69-99. Derimod er afsnittet om den fortabte søns ældre bror ikke med.

¹⁷⁶ F. 1934, fhv. bankdirektør.

16. Om Loven, Omvendelsen og den Retfærdighed, som gjælder for Gud

- a. I *Pietisten* 7. årg. 1848:12-20 stod artiklen *Om Lagen, Bättringen och den Rättfärdighet, som gäller inför Gud*.
- b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:182-189 gengav Møller under overskriften *Om Loven, Omvendelsen og den Retfærdighed, som gjælder for Gud* Rosenius' tekst fra *Pietisten*.
- c. Jeg har ikke fundet oplysninger om førsteudgaven.¹⁷⁷
- d. Hæftet *Om Loven, Omvendelsen og den Retfærdighed, som gjælder for Gud*. 2. oplag 16 s., oversat. Expedition: Budskab fra Naadens Rige. Slesvig. Kommission: P. Chr. Petersen, Ballum. Trykt af Kieffer, Rønne 1876.
- e. 3. og 4. oplag findes heller ikke på Det Kongelige Bibliotek.¹⁷⁸
- f. Hæftet *Om Loven, Omvendelsen og den Retfærdighed, som gjælder for Gud*. 5. oplag 16s. Expedition: Budskab fra Naadens Rige. Slesvig. Kommission: P. Chr. Petersen, Ballum. Trykt Kieffer, Rønne 1879.
- g. Hæftet *Om Loven, Omvendelsen og den Retfærdighed, som gjælder for Gud* 16s. blev genudgivet Rønne 1880 som 6. oplag. Der står stadig ikke navn på oversætteren, men hæftet var i expedition: Budskab fra Naadens Rige og trykt af Kieffer.
- h. Hæftet *Om Loven, Omvendelsen og den Retfærdighed, som gjælder for Gud* 14s. blev udgivet af ELM- Forlag, Rønne 1907.
- i. I 1908 blev hæftet *Om Loven, Omvendelsen og den Retfærdighed, som gjælder for Gud* 16s. genudgivet i Rønne. Her stod 6. oplag ligesom ved udgivelsen i 1880. Expedition: Budskab fra Naadens Rige, P. Møllers Tryk.

17. Om de Troendes rette Forhold imod ny og fremmed Lærdom

- a. I *Pietisten* 25. årg. 1866:145-160 fortolkede Rosenius Rom 16,17-20.
- b. Chr. Dicks oversættelse af Rosenius' kommentar til Rom 16,17-20 står i Romerbrevskommentarens andet bind 1869:431-444.
- c. Hæftet *Om de Troendes rette Forhold imod ny og fremmed Lærdom* blev oversat af Chr. Møller og udgivet på dansk, trykt hos Fr. C. Kieffer, Rønne 1877. Expedition: Budskab fra Naadens Rige. Møller synes at have oversat direkte fra Rosenius' svenske tekst, men flere steder fremgår det, at han har rådført sig med Dicks norske oversættelse.

¹⁷⁷ Det Kongelige Bibliotek har i mail af 20.08.2013 meddelt mig, at de ikke har førsteudgaven.

¹⁷⁸ Det Kongelige Bibliotek har i samme mail meddelt mig, at de heller ikke har 3. og 4. oplag.

18. Mærkværdige Exempler iblandt De hellige Martyrer, deres store Lidelser, seierrige Tro og Taalmodighed i De ti store Forfølgelser, som gik over Kristenheden under den hedenske Øvrighed i de tre første Aarhundreder

Oprindelig samlet af *dr. Hagerup*. Nu bearbejdet og forøget med et Tillæg af C. O. Rosenius.

a. I Sverige var *Märkvärdiga exempel af de heliga martyrer...med ett bihang* af C.O. Rosenius udkommet i Stockholm i 1848. Bogen udkom i adskillige oplag.

b. I 1878 oversatte Chr. Møller bogen til dansk, 203s. Expedition: Budskab fra Naadens Rige. Kommission Henriksens boghandel, Adelgade 65, Kjøbenhavn.

c. Bogen *Mærkværdige eksempler iblandt De hellige Martyrer* udkom i 2. oplag på 208s. i Rønne 1880. Expedition: Budskab fra Naadens Rige. Kommission: Henriksens boghandel, Adelgade 65, Kjøbenhavn.

19. De ti Guds Bud med Udlægning og Betragtninger

a. I *Pietisten* 16. årg. 1857 gennemgik Rosenius de første fem bud, og i 17. årg. 1858 gennemgik han de sidste fem bud. Derefter bragte Rosenius en artikel om Luthers omvendelse, der var et praktisk eksempel på en mand, der tog loven alvorligt, og hvad det medførte.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del I 1868:206-366 oversatte Møller Rosenius' udlægning af De Ti Bud i *Pietisten*. Møller bragte ikke beretningen om Luthers omvendelse. Men i umiddelbar forlængelse af Rosenius' udlægning af De Ti Bud bragte Møller uden nogen kildeangivelse et stykke på tre sider, som ikke findes på dette sted i *Pietisten*, og jeg har heller ikke fundet det andre steder i *Pietisten*. Temaet var, at Gud straffede synden, men derved tugtede han også sine børn. Som eksempel på mennesker, der havde erfaret Herrens tugt, blev Abraham, Jakob, Moses, David og jomfru Maria nævnt. Som afslutning på en gennemgang af De Ti Bud virker de tre sider lidt malplaceret. Det er vanskeligt at afgøre, om siderne er kommet med ved en redaktionel fejl fra Møllers side, eller hvad årsagen kan være.

c. Efter at Rosenius havde udlagt De Ti Bud behandlede han i de følgende fire numre af *Pietisten* i 1858 temaet *De trognas frihet ifrån lagen*. Disse artikler samlede Møller i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* 1868:367-410 under overskriften *De Troendes Frihed fra Loven*.

d. I Sverige udkom *Tio Guds bud med utläggning och betraktelser* første gang i 1858. Derefter fulgte en lang række oplag. Det samme skete i Norge.

e. I 1881 blev *De ti Guds Bud med Udlægning og Betragtninger af C. O. Rosenius* udgivet på dansk som selvstændig bog på 225s. Der blev ikke nævnt nogen oversætter, men teksten var identisk med Møllers fra *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*. Møllers tre siders tilføjelse i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, som ikke stod i *Pietisten*, var også med i denne bog, der ikke er blevet genoptrykt.

f. I *Samlede Skrifter* bind XV, 1957 blev De Ti bud udlagt og forklaret. Møllers tre siders ekstra tekst var ikke med. Afsnittet *De Troendes Frihed fra Loven*, der i Møllers udgave fyldte 43s., var i Klara Lunds oversættelse forkortet til knapt fire sider, der på en pædagogisk måde sammenfattede Rosenius' undervisning om en kristens frihed fra loven.

20. Fader vor med Udlæggelse og Betragtninger

a. I *Pietisten* 14. årg. 1855 nr.1-8, gennemgik Rosenius *Fader vor*.

b. Allerede i 1855 udgav man i Sveriges Rosenius' udlægning af Fader Vor som selvstændig bog. I de følgende år kom der en lang række oplag. I Norge udkom Rosenius' udlægning af Fader Vor som selvstændig bog første gang i 1867 i Bergen. Også i Norge udkom en række oplag.

c. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del I 1868:411-514 stod Møllers oversættelse af Rosenius' gennemgang af Fader vor i *Pietisten*. Møllers overskrifter var dels *Fader vor* som en generel indledning og dels navnet på de enkelte bønner.

d. I Danmark udkom bogen *Fader vor. Med Udlæggelse og Betragtninger* første gang i 1881 144 s. Teksten var identisk med Møllers tekst i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*. Expedition Budskab fra Naadens Rige. Trykt hos Kieffer, Rønne.

e. *Fader vor. Med Udlæggelse og Betragtninger* 144s. blev genudgivet. Expedition: Budskab fra Naadens Rige, P. Møllers Tryk, Rønne 1890.

f. *Fader vor. Med Udlæggelse og Betragtninger* 144s. blev genudgivet, P. Møllers Tryk, Rønne 1903.

g. *Fader vor. Med Udlæggelse og Betragtninger* 144s. blev genudgivet P. Møllers Tryk. Expedition: Budskab fra Naadens Rige, Rønne 1909.

h. *Fader vor. Med Udlæggelse og Betragtninger* 144s., oversat af Chr. Møller, blev genudgivet af LM-Forlag, trykt hos P. Møller Rønne 1917.

i. *Fader vor. Med Udlæggelse og Betragtninger* 144s., oversat af Chr. Møller, genudgivet 1937 i 3.000 ex af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri Rønne.

j. I *Samlede Skrifter* udkom i bind XV 1957:145-235 Fader vor (lidt forkortet).

21. Mon du virkelig bliver salig og kommer i Himlen?

- a. I *Pietisten* 9. årg. 1850:1-12 stod artiklen *Skall du werkligen warda salig, werkligen inkomma i himmelen?*
- b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del IV 1879:447-458 stod Møllers oversættelse af Rosenius' tekst under overskriften *Mon Du virkelig bliver salig og kommer i Himlen?*
- c. *Mon du virkelig bliver salig og kommer i Himlen* 20s. blev udgivet af ELM-Forlag, J. Strandbygaard, Skjerns Bogtrykkeri 1902.
- d. *Mon du virkelig bliver salig og kommer i Himlen?* 20s. blev genudgivet af ELM-Forlag, J. Strandbygaard, Skjern Bogtrykkeri 1906.
- e. *Mon du virkelig bliver salig og kommer i Himlen?* 20s. blev genudgivet af ELM-Forlag, J. Strandbygaard, Skjern Bogtrykkeri 1908.
- f. I 1916 udsendte LM et hæfte *Mon du virkelig bliver salig? Vandre dit høje Kald værdigt*. Oversat af Chr. Møller. Hæftet havde to titelblade. Første titelblad. *Mon du bliver salig* 16s., P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1916.
- g. Midt i hæftet var der et nyt titelblad med titlen *Vandre dit høje Kald værdigt*, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1916.
- h. I *Pietisten* 13. årg. 1854:65-75 stod artiklen *Wandra din höga kallelse wärdigt*.
- i. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del IV 1879:592-601 stod Møllers oversættelse af Rosenius under overskriften *Vandre Dit høje Kald værdigt*
- j. I *Samlede Skrifter* bind I 1950:161-167 står hæftets første artikel under overskriften *Mon du virkelig bliver salig –?* I bind IX 1954:147-158 står hæftets anden artikel under overskriften *Vandre dit høje kald værdigt*.

22. Et vigtigt Spørgsmaal: Hvad bör mig at göre, at jeg kan worde salig

- a. I *Pietisten* 4. årg. 1845:14-27 stod artiklen *Hwad skall jag göra, att jag må blifwa salig?* ApG 16,30.
- b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del I 1868:112-122 stod Møllers oversættelse af Rosenius under overskriften *Hvad skal jeg gøre, at jeg maa blive salig?* ApG 16,30.
- c. *Et vigtigt spørgsmaal: Hvad bör mig at gøre at jeg kan worde salig?* 16s. blev udgivet af ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern 1902. Sproget er lidt ændret i forhold til Møllers oversættelse i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*.
- d. *Et vigtigt spørgsmaal: Hvad bör mig at gøre at jeg kan worde salig?* 16s. blev genudgivet af ELM-Forlag, Skjern 1906.

- e. I *Samlede Skrifter* bind I 1950:55-67 står artiklen *Hvad skal jeg gøre?*
- f. I *Berørt af Gud* 1986:22-36 står artiklen under overskriften *Hvad skal jeg så gøre?*
- g. I *Udgave 2000* bind 1 1998:39-49 står artiklen under overskriften *Hvad skal jeg gøre?*

23. Julebetragtninger

- a. I *Pietisten* 3. årg. 1844:97-108 stod *Ära ware Gud i höjdene, och frid på jordene, och menniskomen en god wilje*. Artiklen var efterfulgt af den julesang, der blev nr. 124 i Ahnfeldts Sangbog *Vidste Naturen, at Verd'ernes Herre*. Sangen havde oprindeligt 16 vers, men kun de 8 kom med i Ahnfeldts Sangbog; i *Pietisten* 13. årg. 1854:177-187 stod *Det gjorde Gud, sändande sin Son i syndelig kött's liknelse. Jul-betraktelse för alla tider på året* og i *Pietisten* 16. årg. 1857:183-192 stod: *Jul-betraktelse*.
- b. Disse julebetragtninger samlede Møller i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del II 1868:956-984 under overskriften *Julebetragtninger* 1. *Det gjorde Gud*, 2. *Da sendte Gud sin Søn*, 3. *Ære være Gud i det høje*.
- c. I 1902 udkom disse sider i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* som et hæfte på 41s. med titlen *Julebetragtninger af C.O. Rosenius* udgivet i Rønne. Intet oversætternavn, intet forlag, men på titelbladet stod *Oversat fra svensk*.
- d. i 1906 udkom hæftet igen, Rønne, men på 46s.
- e. I 1934 udkom *Julebetragtninger af C. O. Rosenius* på 48s. Både på forsiden og titelbladet stod der 3. oplag og ELM-Forlag, C. Aagesens Bogtrykkeri, Østermarie, 1934. Møllers tekst i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* ligger til grund for hæftet, der så er blevet justeret lidt sprogligt.
- f. I *Samlede Skrifter* bind XIV, 1956: 7-50, der har overskriften *Højtiderne*, gengiver Klara Lund Rosenius julebetragtninger under overskrifterne *Det gjorde Gud*, *Gud sendte sin søn*, *Ære være Gud i det højeste*.
- g. I *Udgave 2000* bind 2 1999:86-101 står under overskrifterne *Det gjorde Gud* og *Gud sendte sin søn* de første to artikler fra *Samlede Skrifter*.

24. Noget om at udgaa fra Verden

- a. I *Pietisten* 1. årg. 1842:101-107 stod artiklen *Något om utgåendet från werlden* (Uddrag ur art. ”om relig. Partier”).
- b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:331-336 stod Møllers oversættelse af Rosenius' tekst under oversættelsen *Om at udgaa fra Verden*.

c. *Noget om at udgaa fra Verden. 2. Cor.6, 8s.* blev udgivet af ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern 1902. Teksten er ikke meget afhængig af Møllers tekst i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*. Eftersom Rosenius i *Pietisten* ret indgående behandlede 2. Kor. 6, er det nok forklaringen på, at det er blevet en del af titlen.

d. *Noget om at udgaa fra Verden. 2. Cor.6, 8s.*, blev igen udgivet af ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern 1906.

e. I 1916 udkom skriftet *Om at udgaa fra Verden. Guds Rige bestaar ikke i Ord, men i Kraft*. Oversat af Chr. Møller. Udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Tryk, Rønne.

Men så fulgte et nyt titelblad:

Om at udgaa fra Verden. Af C.O. Rosenius. Oversat af Chr. Møller. Udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1914. Derefter fulgte skriftet på 8s. Teksten var identisk med Møllers oversættelse i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*.

Så kom midt i hæftet et nyt titelblad:

Guds Rige bestaar ikke i Ord, men i Kraft. Af C.O. Rosenius. Oversat af Chr. Møller. Udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1915.

Derefter fulgte skriftet på 10s. Her var teksten identisk med Møllers tekst i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:396-402. Også overskriften var den samme.

f. Rosenius' tekst stod i *Pietisten* 7. årg. 1848:57-64 under overskriften *Guds rike står icke i ord, utan i kraft*.

g. De to dele af skriftet står i *Samlede Skrifter* i henholdsvis bind X, 1954:113-122 under overskriften *At skille sig ud fra verden* og i bind IX, 1954:161-168 under overskriften *Guds Rige består ikke i ord, men i kraft*.

h. Begge artikler fra *Samlede Skrifter* står i *Udgave 2000* bind 7 2001 under overskrifterne *At skille sig ud fra verden* (s.99-106) og *Ikke ord men kraft* (s.75-83).

25. Kristi sande Kundskab

a. I *Pietisten* 7. årg. 1848:21-38 stod artiklen *Om Christi sanna känedom*.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del II 1868:653-667 var under overskriften *Om Kristi sande Kundskab* Møllers oversættelse af Rosenius' tekst.

c. *Kristi sande Kundskab* 16s., oversat fra svensk, blev udgivet af ELM-Forlag, B. Nielsens bogtrykkeri, Jermershus, København 1903.

d. *Kristi sande Kundskab* 23s., oversat fra svensk, blev udgivet af ELM-Forlag, C. Aagesens Bogtrykkeri, Aakirkeby 1924. 1924-udgivelsen er sprogligt lidt bearbejdet i forhold til 1903-udgivelsen. Mindre format, derfor flere sider, selv om stofmængden er den samme.

e. I *Samlede Skrifter* bind IV 1952:47-68 er Rosenius' budskab formidlet under overskriften *Sandt kendskab til Kristus*.

26. Om den hellige Daab

a. I *Pietisten* 5. årg. 1846:97-120 stod *Om det Heliga Dopet*. I *Pietisten* 13. årg. 1854:122-128 stod *Något för dem som blifwit bekymrade med frågan om barndopet*.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del I 1868:152-171 stod under overskriften *Om den hellige Daab* Møllers oversættelse af Rosenius' tekst fra 1846. Derefter fortsatte Møller i del I 1868:172-184 under overskriften *Noget for dem, som ere bekymrede med Hensyn til Barnedaaben* med at bringe Rosenius' tekst fra 1854 om barnedåben.

c. Hæftet *Om den hellige Daab* 32s. blev udgivet af ELM-Forlag, B. Nielsens Bogtrykkeri København 1905. I hæftet *Om den hellige Daab* var alene gengivet *Pietisten* 5. årg. 1846:97-120.

d. I *Samlede Skrifter* bind XIII, 1956:83-105 står artiklen *Den hellige dåb*. Rosenius' særlige undervisning om barnedåben kom ikke med i *Samlede Skrifter*.

27. Om Guds hellige Lov

a. I *Pietisten* 1. årg. 1842:1-8 stod *Om Guds heliga Lag*.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:1-7 stod Møllers oversættelse af Rosenius under overskriften *Om Guds hellige Lov*.

c. *Om Guds hellige Lov* 16s. udgivet af ELM-Forlag, B. Nielsens Bogtrykkeri København 1903.

d. *Om Guds hellige Lov* 16s. blev igen udgivet af ELM-Forlag, B. Nielsens Bogtrykkeri København 1905.

e. I 1905-udgaven var der på en ekstra side i hæftet omtale af bladet *Mørke og Lys* med opfordring til at tegne abonnement. Desuden blev det nævnt, at der på foreningens forlag var udkommet Dr. Martin Luthers udlæggelse af Galaterbrevet, der hæftet kostede 3,25 kr. og indbundet 4,25 kr.

Endvidere blev det nævnt, at C. O. Rosenius' Levnedbeskrivelse kunne købes hæftet for 2 kr. og indbundet for 2,50 kr. Til sidst blev det omtalt, at en række mindre skrifter af sidstnævnte forfatter også kunne købes.

Endelig blev det omtalt, at Illustreret Børneven udgivet af H.A. Wolfesen, Rønne, udkom hver uge og kunne bestilles på alle kongelige postkontorer for 1,40 kr. pr. år.

f. I *Samlede Skrifter* bind III, 1952:9-19 står Rosenius' tekst fra *Pietisten* under overskriften *Guds hellige lov*.

g. I *Udgave 2000* bind 5 2000:9-18 står artiklen *Guds hellige lov*.

28. Vor Salighedsfyrste

a. I *Pietisten* 11. årg. 1852:97-108 stod *Vår Salighets-Höfdinge*.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:56-65 bragtes under overskriften *Vor Salighedsfyrste* Møllers oversættelse af Rosenius.

c. Hæftet *Vor Salighedsfyrste* 15s., oversat fra svensk, blev udgivet af ELM-Forlag trykt i B. Nielsen, Jermershus, København 1903.

d. Hæftet *Vor Salighedsfyrste* 15s., oversat af Chr. Møller, blev udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1914.

e. I *Samlede Skrifter* bind IV 1952:91-103 bringes artiklen under overskriften *Vor frelses banebryder*.

f. I *Udgave 2000* bind 2 1999:102-111 står artiklen under overskriften *Banebryderen*.

29. I som ere bundne i Haabet

a. I *Pietisten* 12. årg. 1853:33-41 stod artiklen *I, som uti ett hopp fångne liggen*.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III, 1879:175-181 stod Møllers oversættelse af Rosenius under overskriften *I, som ere bundne i Haabet*.

c. *I som ere bundne i Haabet* 13s. blev udgivet af ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern 1904.

d. I 1917 udsendte LM hæftet *I, som ere bundne i Haabet* og *Hvad fattes mig endnu*. Det var oversat af Chr. Møller, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.

Derefter fulgte et nyt titelblad *I, som er bundne i Haabet* af C.O. Rosenius. Oversat af Chr. Møller, udgivet af LM-Forlag, P. Møllers bogtrykkeri, Rønne 1914. Så kom teksten på 10s.

Derefter et nyt titelblad *Hvad fattes mig endnu?* af C.O. Rosenius. Oversat af Chr. Møller, udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1914. Så kom teksten på 11s.

e. I *Pietisten* 2. årg. 1843:39-47 stod *Hvad fattes mig ännu?* (Matt 19,20).

f. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:216-223 bragte Møller sin oversættelse af Rosenius under overskriften *Hvad fattes mig endnu?* Matt 19,20.

- g. I *Samlede Skrifter* bind I, 1950:71-81 står Klara Lunds oversættelse under overskriften *Hvad fattes mig endnu*. Derimod synes *I, som er bundne i håbet* ikke at være kommet med i *Samlede Skrifter*.
- h. I *Berørt af Gud* 1986:37-49 bragte Kjær-Hansen artiklen *Hvad fattes mig endnu* under overskriften *Hvad er det, jeg mangler?*
- i. I *Udgave 2000* bind 1 1998:50-59 bragte Bandak artiklen under overskriften *Religiøs, men ikke kristen*.

30. Jeg, jeg – for min egen Skyld

- a. I *Pietisten* 12. årg. 1853:17-31 stod *Jag, jag,.....för mina skull* eller *Den stora, enda hufwudsaken wid vår frälsning*.
- b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:101-108 bragte Møller sin oversættelse af Rosenius under overskriften *Jeg, jeg,..... for min egen skyld* eller *Den store, eneste Hovedsag ved vor Frelse*.
- c. *Jeg, jeg – for min egen skyld* 15s., oversat fra svensk, blev udgivet af ELM-Forlag, Bornholms Tidendes Bogtrykkeri (M.M. Smidt), Rønne 1904.
- d. Hæftet *Jeg, jeg – for min egen skyld*, 16s., oversat fra svensk, blev igen udgivet af ELM-Forlag, C. Aagesens Bogtrykkeri i Aakirkeby 1914.
- e. Hæftet *Jeg, jeg – for min egen skyld*, 16s. igen udgivet af ELM-Forlag, C. Aagesens Bogtrykkeri i Aakirkeby 1934. Sprogligt var der stort set intet ændret i forhold til 1914-udgaven, men i 1934 stod der ikke ”oversat fra svensk”.
- f. LM udsendte i 1916 hæftet *Jeg, jeg for min egen Skyld. Just fordi Naaden er saa stor, er Faren desto større. Den ny Skabning*. Hæftet var oversat af Chr. Møller. Hæftet havde to titelblade og bestod af to små skrifter på 11s. og 15s. Det andet skrift bestod af to dele: 1. Just fordi Naaden er saa stor, er Faren desto større. 2. Den ny Skabning
- g. Det andet skrift i hæftet byggede på *Pietisten* 7. årg. 1848:38-44, hvor der stod *Just derföre att nåden är så stor, är faran desto större*, og på *Pietisten* 10. årg. 1851:161-166, hvor der stod *Den nya Skapelsen*.
- h. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:116-121 stod Møllers oversættelse af Rosenius under overskriften *Just fordi Naaden er saa stor, er Faren desto større*, og i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:122-126 under overskriften *Den nye Skabning*.

- i. I *Samlede Skrifter* bind VI, 1953:27-39 under overskriften *Jeg, jeg for min egen skyld*, bind XII, 1955:153-162 under overskriften *Just fordi nåden er stor er faren større* og bind II, 1951:129-136 under overskriften *Den nye skabning* står de tre tekster, der samlet blev udgivet i 1916.
- j. *Udgave 2000* bind 3 1999:25-33 står artiklen *Jeg, jeg for min egen skyld* under overskriften *Det er mig, kun mig*. I bind 6 2001:9-13 står artiklen *Den nye skabning*.

31. Om Helligjørelsen

- a. I *Pietisten* 8. årg. 1849:32-48 stod *Åter något om Helgelsen*.
- b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del IV 1879:551-566 stod Møllers oversættelse af Rosenius under overskriften *Atter noget om Helligjørelsen*.
- c. *Om Helligjørelsen* 28s., oversat fra svensk, blev udgivet af ELM-Forlag, Bornholms Tidendes Bogtrykkeri (M.M. Smidt), Rønne 1905.
- d. Hæftet om Helligjørelsen 32s., oversat fra svensk, blev genudgivet af ELM-Forlag, Aagesens Bogtrykkeri, Aakirkeby 1915.
- e. I *Samlede Skrifter* bind VIII 1953:27-45 står artiklen *Helligjørelsen (II)*.
- f. I *Udgave 2000* bind 6 2001:27-42 står artiklen om helligjørelsen under overskriften *Taknemlighed giver vækst*.

32. Om Herrens hellige Nadver

- a. I *Pietisten* 5.årg. 1846:121-134 stod artiklen *Något att betänka wid Herrens Nattward*. I *Pietisten* 11.årg. 1852: 81-92 stod artiklen *Hwilke äro wärdige Nattwardsgäster?*
- b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del I 1868:185-195 og del I 1868:196-205 stod Møllers oversættelse af de to tekster af Rosenius umiddelbart efter hinanden under overskrifterne *Om Herrens hellige Nadver* og *Hvem ere værdige Nadvergjæster?*
- c. *Om Herrens hellige Nadver* 19s., oversat fra svensk, blev udgivet af ELM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1905. Hæftet indeholdt alene Rosenius' tekst fra *Pietisten* i 1846.
- d. *Om Herrens hellige Nadver* 19s., oversat fra svensk, blev igen udgivet af ELM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1909.
- e. I *Samlede Skrifter* bind XIII, 156:109-120 står *Herrens nadver* og i samme bind:121-131 *Hvem er værdige nadvergæster?*

33. Om Guds Ord og dets Brug 1906 og Om Brugen af Guds Ord 1907

- a. I *Pietisten* 1. årg. 1842: 62-76 stod artiklen *Om Guds Ords bruk*.
- b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del I 1868:123-136 bragte Møller sin oversættelse af Rosenius under overskriften *Om Guds Ord og det Brug*.
- c. *Om Guds Ord og dets Brug* 16s. blev udgivet af ELM-Forlag, B. Niensens Bogtrykkeri 1906. Før udgivelsen på dansk havde man i ELM gjort brug af det norske hæfte *Om Brugen af Guds Ord*, Kristiania 1890.
- d. *Om Guds Ord og dets Brug* 15s., oversat af Chr. Møller, blev udgivet af LM-Forlag, P. Møller Bogtrykkeri, Rønne 1918.
- e. *Om Brugen af Guds Ord* 32s. udkom i 1907 i serien *Gudelige Smaaskrifter* udgivet af Det Danske Traktatselskab.¹⁷⁹
- f. I *Samlede Skrifter* bind XIII 1956:13-31 står artiklen *Guds Ord og dets brug*
- g. I *Udgave 2000* bind 8:114-128 står artiklen *Guds ord og dets brug* som udgavens afslutningsartikel.

34. Den gode Hyrde

- a. I *Pietisten* 15. årg. 1856:33-44.49-61.65-77 var der tre artikler om *Den gode Herden*.
- b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del IV 1879:756-787 har Møller oversat og samlet de tre artikler i *Pietisten* til artiklen med overskriften *Den gode Hyrde*.

¹⁷⁹ Kort før 1800-tallet begyndte i England en religiøs bevægelse, der i kirkehistorien går under navnet "den evangeliske vækkelse" (J. Oskar Andersen, *Festskrift i anledning af Det Danske Missionsselskabs Hundrede-Aars-Jubilæum*. København: Lohse 1921, 3-33). Den ytre sig især gennem bibel-, traktat- og missionselskaber, og den bredte sig hurtigt til det meste af Europa. I 1797 stiftedes *The Religious Tract Society*, der inspirerede til dannelsen af traktatselskaber i bl.a. Sverige og Danmark. I Sverige dannedes i 1808 Evangeliska Sällskapet, der i begyndelsen formidlede både bibler og traktater, indtil det svenske bibelselskab blev dannet i 1816 (Torvald Ribbner *De svenska traktatsällskapen 1808-1856*, Lund: Gleerup, 1957). George Scott gjorde en stor indsats i Evangeliska Sällskapet for traktatspredning, og C.O. Rosenius' far Anders Rosenius (1770-1841) var med i bestyrelsen for Evangeliska Sällskapet. I Danmark oprettede man i 1801 på Fyn "Det danske Selskab til Udbredelse af Evangeliet og sand praktisk Christendom", som udgav både traktater, tidsskrifter og anden opbyggelig litteratur (Felix Olafsson, *Ebenezer Henderson Bibelselskabets stifter*. København: Det danske Bibelselskab 1989, s. 54). Inspireret af den evangeliske vækkelse i England etablerede sognepræsten i Lyngby *Bone Falck Rønne* (1764-1833) i 1819-20 *Lyngby evangeliske Traktatselskab*, som i 1829 tog navneforandring til *Det Danske Traktatselskab* (Harald Nielsen, *Bone Falck Rønne – en pioner i folkeoplysning og mission*. Frederiksberg: Dansk Missionsråd 2014, s. 93-104). I 1857 stiftedes "Forening for gudelige Smaaskrifters Udbredelse" (Dansk Traktatselskab), som i 1907 udgav Rosenius' lille skrift *Om Brugen af Guds Ord*. I bestyrelsen for Dansk Traktatselskab sad bl.a. sognepræst C. Asschenfeldt Hansen fra Indre Mission. Informationerne om "Forening for gudelige Smaaskrifters Udbredelse" findes på bagsiden af det skrift af Rosenius, som man havde udgivet. En traktat er et lille og billigt religiøst skrift, der efter sit indhold kan være apologetisk, vækkende eller belærende. Både IM, LM og ELM satsede stærkt på at udbrede traktater.

- c. Hæftet *Den gode hyrde* 50s. udkom som særtryk af *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* på Chr. Møllers Forlag, P. Møllers Tryk Rønne 1908.
- d. Hæftet *Den gode Hyrde* 38s., oversat af Chr. Møller, blev genudgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1916.
- e. I *Samlede Skrifter* bind XII, 1955: 109-120.123-135.139-152 er de tre artikler i *Pietisten* gengivet under overskrifterne *Den gode hyrde I*, *Den gode hyrde II*, *Den gode hyrde III*.
- f. I *Berørt af Gud* 1986:139-149 er *Den gode hyrde sætter livet til* (= *Den gode hyrde I*) bogens afslutningskapitel.

35. Bekjendelse

- a. I *Tolv Prædikener* Kjøbenhavn 1885 og Skjern 1909 var prædikenen til Anden juledag over teksten Matt 10,32-39.
- b. *Bekjendelse* 24s., der blev udgivet af ELM-Forlag i 2.500 ex. J. Strandbygaard Bogtrykkeri i Skjern 1909, er en genudgivelse af prædikenen til Anden Juledag trykt i *Tolv Prædikener*.

36. Bønnen i Jesu Navn

- a. I *Tolv Prædikener* var prædikenen til Nytårsdag over teksten Joh 14,13.
- b. *Bønnen i Jesu navn* 23s., der blev udgivet af ELM-Forlag i 2.500 ex. J. Strandbygaards Bogtrykkeri Skjern 1909, er en genudgivelse af prædikenen til Nytårsdag trykt i *Tolv Prædikener*.

37. Christi sande Guddom eller Guds Børn fødte af Gud

- a. Som tidligere nævnt skrev Rosenius den sidste del af sit liv prædikener i *Pietisten*. Den sidste juleprædiken, Rosenius dikterede kort før sin død, var en prædiken over Joh 1,1-14.
- b. Møller bragte denne prædiken som et første tillæg til del IV 1879:851-879 i *Lov og Evangelium* under overskriften *En Juleprædiken*.
- c. I *Tolv Prædikener* var prædikenen til Juledag over teksten Joh 1,1-14.
- d. *Christi sande Guddom* eller *Guds Børn fødte af Gud* 45s., der blev udgivet af ELM-Forlag i 2.500 ex. J. Strandbygaard Bogtrykkeri Skjern 1909, er en genudgivelse af juleprædikenen i *Tolv Prædikener*, der igen er identisk med den juleprædiken Møller bragte i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del IV 1879:851-879.

38. Den lille Hjord

- a. I *Tolv Prædikener* var prædikenen til søndag efter jul over teksten Luk 12,32.
- b. *Den lille hjord* 13s., der blev udgivet af ELM-Forlag i 2.500 ex. J. Strandbygaard Bogtrykkeri Skjern 1909, er et genoptryk af prædikenen til søndag efter jul bragt i *Tolv Prædikener*.
- c. *Den lille hjord* 16s. blev genudgivet af ELM-Forlag, C. Aagesens Bogtrykkeri, Aakirkeby 1924.

39. Guds Frelses raad eller hvorledes vi ved ham virkelig faa det evige Liv

- a. I *Tolv Prædikener* er prædikenen til 4. søndag i advent over teksten Joh 3,22-36.
- b. *Guds Frelses raad eller hvorledes vi ved ham virkelig faa det evige Liv* 23s., der blev udgivet af ELM- Forlag i 2.500 ex. J. Strandbygaard Bogtrykkeri Skjern 1909, er et genoptryk af prædikenen til 4. søndag i advent bragt i *Tolv Prædikener*.

40. Ham bør at vokse, mig at forringes

- a. I *Tolv Prædikener* var prædikenen til 3. søndag i advent over teksten Matt 11,11-19.
- b. *Ham bør at vokse, mig at forringes* 20s., der blev udgivet af ELM-Forlag i 2.500 ex. J. Strandbygaard Bogtrykkeri Skjern 1909, er et genoptryk af prædikenen til 3. søndag i advent bragt i *Tolv Prædikener*.

41. Hvorledes skal man vide, om Lærdommen er af Gud?

- a. I *Tolv Prædikener* var prædikenen til 1. søndag efter helligtrekonger over teksten Joh 7,14-18.
- b. *Hvorledes skal man vide, om Lærdommen er af Gud?* 16s., der blev udgivet af ELM-Forlag i 2.500 ex. J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern 1909, er et genoptryk af prædikenen til 1. søndag efter helligtrekonger bragt i *Tolv Prædikener*.
- c. Hæftet *Hvorledes skal man vide, om Lærdommen er af Gud?* 19s. blev genudgivet af ELM-Forlag, Aakirkeby Bogtrykkeri 1934.

42. Jesus Verdens Lys

- a. I *Tolv Prædikener* var prædikenen til Helligtrekongers søndag over teksten Joh 8,12
- b. *Jesus, Verdens Lys* 16s., der blev udgivet af ELM-Forlag i 2.500 ex. J. Strandbygaard Bogtrykkeri Skjern 1909, er et genoptryk af prædikenen til Helligtrekongers søndag bragt i *Tolv Prædikener*.
- c. *Jesus, Verdens Lys* 20s. blev genudgivet af ELM-Forlag, C. Aagesens Bogtrykkeri, i Aakirkeby 1924.

43. Kristi Rige paa Jorden

- a. I *Tolv Prædikener* var prædikenen til 1. søndag i advent over teksten Joh 18,36-37.
- b. *Kristi Rige paa Jorden* 20s., der blev udgivet af ELM-Forlag i 2.500 ex. J. Strandbygaard Bogtrykkeri Skjern 1909, er et genoptryk af prædikenen til 1. søndag i advent trykt i *Tolv Prædikener*.

44. Kvinden ved Sikars Brønd.

- a. Fire dage før sin død dikterede Rosenius sin sidste prædiken. Det var over Joh 4,5-26 om den samaritanske kvinde.
- b. Møller bragte denne prædiken under overskriften *Jesus og den samaritanske Kvinde* som sit sidste tillæg i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del IV 1879:880-888.
- c. I *Tolv Prædikener* var prædikenen til 2. søndag efter Helligtrekonger over teksten Joh 4,5-26.
- d. *Kvinden ved Sikars Brønd* 13s., der blev udgivet af ELM-Forlag i 2.500 ex. J. Strandbygaard Bogtrykkeri Skjern 1909, er et genoptryk af den prædiken, Rosenius dikterede fire dage før sin død, og som stod i *Tolv Prædikener* som prædiken til 2. søndag efter Helligtrekonger. Den er identisk med *Jesus og den samaritanske Kvinde* bragt i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del IV 1879:880-888.

45. Om Aarvaagenhed

- a. I *Tolv Prædikener* var prædikenen til 2. søndag i advent over teksten Luk 12,35-40.
- b. *Om Aarvaagenhed* 21s., der blev udgivet af ELM-Forlag i 2.500 ex. J. Strandbygaard, Skjern Bogtrykkeri 1909, er et genoptryk af prædikenen til 2. søndag i advent bragt i *Tolv Prædikener*.

46. Se det Guds Lam

- a. I *Tolv Prædikener* var prædikenen til søndag efter nytår over teksten Joh 1,29-34.
- b. *Se det Guds Lam* 24s., der blev udgivet af ELM-Forlag i 2.500 ex. J. Strandbygaard Bogtrykkeri Skjern 1909, er et genoptryk af prædikenen til søndag efter nytår bragt i *Tolv Prædikener*.
- c. *Se det Guds Lam* 24s. blev igen udgivet af ELM-Forlag, C. Aagesens Bogtrykkeri, Aakirkeby 1924.

47. Kristi Rige er et Forladelsesrige. De sande Kristnes salige Fred

- a. I *Pietisten* 6. årg. 1847:78-90 stod artiklen *Christi rike ett förlåtelse-rike* og i *Pietisten* 6. årg. 1847:32-43 stod artiklen *De sanna Christnas saliga frid*.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:224-234 under overskriften *Kristi Rige er et Forladelsesrige* og i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:280-289 under overskriften *De sande Kristnes salige Fred* bragte Møller sine oversættelse af Rosenius' to tekster.

c. *Kristi Rige er et Forladelsesrige. De sande Kristnes salige Fred* bestod af to hæfter: 1. *Kristi Rige er et Forladelsesrige* 14s. 2. *De sande Kristnes salige Fred* 13s. Begge var oversat af Chr. Møller, udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri Rønne 1914.

d. I *Samlede Skrifter* bind VI, 1953:69-82 står artiklen *Kristi rige – et forladelsens rige*, og i bind IV, 1952: 133-143 står artiklen *De sande kristnes salige fred*.

e. I *Udgave 2000* bind 3 1999:43-54 står artiklen *Syndsforldelsens rige* og i bind 4 2000:117-127 står artiklen *De sande kristnes salige fred*.

48. Ikke at jeg allerede har grebet det

a. I *Pietisten* 11. årg. 1852:3-16 stod artiklen *Icke att jag allaredan hafwer det fattat; eller Bilden af ett sundt Evangeliskt troslijf*.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III, 1879:310-321 stod Møllers oversættelse af Rosenius' tekst under overskriften "*Ikke at jeg allerede har grebet det*" eller *Billedet af et sundt Evangelisk Troesliv*.

c. Hæftet "*Ikke at jeg allerede har grebet det*" eller *Billedet af et sundt evangelisk Trosliv* 16s., oversat af Chr. Møller, blev udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri Rønne 1914.

d. I *Samlede Skrifter* bind VII, 1953: 63-78 bringes artiklen under overskriften *Ikke at jeg allerede har grebet det*.

e. I *Udgave 2000* bind 8 2002:19-34 bringes artiklen under overskriften *Ikke at jeg allerede har grebet det*.

49. Værer brændende i Aanden

a. I *Pietisten* 7. årg. 1848:92-109 stod artiklen "*Warer brinnande i Andanom!*" Rom 12,11. "Jag wille, att du wore antingen kall eller warm" – Jesus. Uppb.3.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III, 1879:295-309 stod Møllers oversættelse under overskriften "*Værer brændende i Aanden*", Rom 12,11. "Gid Du var kold eller varm!" – Jesus. Aab 3.

c. *Værer brændende i Aanden* 19s. blev oversat af Chr. Møller, udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri i Rønne 1914.

d. I *Samlede Skrifter* bind XIV, 1956:163-173 står artiklen *Vær brændende i Ånden*. ”Gid du var kold eller varm!” Åb 3,15.

50. Den hemmelige Visdom

a. I *Pietisten* 15. årg. 1856:145-154 stod artiklen *Den hemliga wisheten*.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III, 1879: 92-100 stod Møllers oversættelse af Rosenius under overskriften *Den hemmelige Visdom*.

c. *Den hemmelige Visdom* 12s., oversat af Chr. Møller, blev udgivet af LM, P. Møllers Bogtrykkeri Rønne 1914.

d. I *Samlede Skrifter* bind II, 1951:61-70 står artiklen *Den hemmelige visdom*.

51. Enken i Sarepta eller hvad fattes mig endnu?

a. I *Pietisten* 10. årg. 1851 stod artiklen *Enkan i Zarpath* eller: *Hvad fattas mig ännu?*

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III, 1879:146-157 stod Møllers oversættelse af Rosenius' tekst under overskriften *Enken i Sarepta* eller: *Hvad fattes mig endnu*

c. *Enken i Sarepta eller hvad fattes mig endnu?* 15s. blev oversat af Chr. Møller, udgivet af LM, P. Møllers Bogtrykkeri Rønne 1914.

d. I *Samlede Skrifter* bind VI, 1953:113-127 bringes artiklen under overskriften *Enken i Zarepta*.

52. Evangelium

a. I *Pietisten* 4. årg. 1845:43-55 stod artiklen *Några ord om Evangelium*.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:47-55 havde Chr. Møller under overskriften *Nogle Ord om Evangelium* oversat Rosenius' tekst.

c. *Evangelium* 14s. blev oversat af Chr. Møller, udgivet af LM, P. Møllers Bogtrykkeri Rønne 1914.

d. I *Samlede Skrifter* bind IV, 1952:107-118 står artiklen med overskriften *Nogle ord om evangeliet*.

53. Hvorledes en troende Sjæl falder fra og bliver aandelig død

a. I *Pietisten* 6. årg. 1847:59-78 stod artiklen *Huru en trogen själ affalder och blifwer andeligen död*.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:199-215 havde Møller oversat Rosenius under overskriften *Hvorledes en troende Sjæl falder fra og bliver aandelig død*.

c. *Hvorledes en troende Sjæl falder fra og bliver aandelig død* 21s. blev oversat af Chr. Møller, udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1914.

- d. I *Samlede Skrifter* bind XII:73-92 står artiklen med overskriften *Hvorledes en kristen falder fra*.
e. I *Udgave 2000* bind 8 2002: 96-113 står artiklen *Veje til frafald*.

54. Kristus alt i alle

- a. I *Pietisten* 6. årg., 1847:4-17 stod artiklen *Allt i allom Christus*.
b. i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:81-91 stod Møllers oversættelse af Rosenius' tekst under overskriften *Kristus alt i alle*.
c. *Kristus alt i alle* 15s. blev oversat af Chr. Møller, udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Nygade 13, Rønne 1914.
d. I *Samlede Skrifter* bind IV, 1952:30-45 står artiklen *Kristus alt og i alle*.
e. I *Udgave 2000* bind 3 1999:96-108 står artiklen *Kristus – alt i alle*.

55. Kristus tabt og dog ikke tabt

- a. I *Pietisten*, 6. årg. 1847:49-59 stod artiklen *Christus förlorad och dock icke förlorad*.
b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:190-198 stod Møllers oversættelse af Rosenius under overskriften *Kristus tabt og dog ikke tabt*.
c. *Kristus tabt og dog ikke tabt* 12s. blev oversat af Chr. Møller, udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1914.
d. I *Samlede Skrifter* bind XI, 1955:81-93 står artiklen *Kristus tabt og dog ikke tabt*.
e. I *Udgave 2000* bind 4 2000:105-116 står artiklen *Kristus mistet – og dog ikke mistet*.

56. Noget om Hykleri

- a. I *Pietisten* 3. årg. 1844:85-96 stod artiklen *Något om skrymteri*.
b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:437-446 bragte Møller sin oversættelse af Rosenius under overskriften *Noget om Hykleri*.
c. *Noget om Hykleri* 13s. blev oversat af Chr. Møller, udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1915.
d. I *Samlede Skrifter* bind XII 1955:43-56 står artiklen *Hykleri*.
e. I *Berørt af Gud* 1986:115-125 står artiklen *Hykleri*.
f. I *Udgave 2000* bind 8 2002:72-83 står artiklen *Hykleri*.

57. Noget Om Helligjørelsen

a. I *Pietisten* 3. årg. 1844:49-62 stod *Något om Helgelsen*.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:403-414 stod Møllers oversættelse af Rosenius under overskriften *Noget om Helligjørelsen*.

c. I 1915 udkom hæftet *Noget om Helligjørelse. Korsfæstet med Kristus, Er jeg min Broders Sjæl noget skyldig*. Det var oversat af Chr. Møller, udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Tryk, Rønne.

Hæftet bestod af tre dele:

1. *Noget om Helligjørelse*, der var hentet fra *Pietisten* 3. årg. 1844:49-62 oversat i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:403-414.

2. *Korsfæstet med Kristus*. Den tekst var hentet fra *Pietisten* 8. årg. 1849:78-83 med overskriften *Korsfäst med Christo*. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:388-391 stod Møllers oversættelse under overskriften *Korsfæstet med Kristus*.

3. *Er jeg min Broders Sjæl noget skyldig?* Den tekst stod i *Pietisten* 12. årg. 1853:113-128 under overskriften *Är jag något skyldig min broders själ?* I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:357-369 stod Møllers oversættelse under overskriften *Er jeg min Broders Sjæl noget skyldig?* Du skal elske Din Næste som Dig selv.

d. *Den sande Helligjørelses Hemmelighed*. I *Pietisten* 13. årg. 1854 stod artiklen *Den sanna helgelsens hemlighet*. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del IV 1879:486-498 stod Møllers oversættelse af Rosenius under overskriften *Den sande Helligjørelses Hemmelighed*.

e. Hæftet *Den sande Helligjørelses Hemmelighed* 16s., oversat af Chr. Møller, blev udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1916.

f. I *Samlede Skrifter* står de fire skrifter om helligjørelse, som LM udgav i 1915-16. 1. Bind VIII, 1954:7-23 *Helligjørelsen (I)*; 2. Bind VIII, 1954:49-54 *Korsfæstet med Kristus (I)*; 3. Bind IX, 1954:125-133 *Skal jeg vogte min broder? Du skal elske din næste som dig selv*, 4. Bind VIII:87-100 *Den sande helligjørelses hemmelighed*.

g. I *Berørt af Gud* 1986:107-114 står artiklen *Skal jeg passe min bror?*

h. I *Udgave 2000* bind 6:14-26.43-48.49-58.71-83 og i bind 7 2001:60-66 stod artiklerne *Helligjørelsen, Korsfæstet med Kristus, Det gamle skal dø, Helligjørelsens hemmelighed* og *Skal jeg vogte min bror?*

58. Der findes ingen Nød, hvori Gud ikke kan hjælpe

a. I *Pietisten* 5. årg., 1846:83-95 stod artiklen *Der finns ingen nöd, deri Gud ej hjelpa kan*.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del IV 1879:615-624 stod Møllers oversættelse af Rosenius under overskriften *Der findes ingen Nød, hvori Gud ikke kan hjælpe*.

c. *Der findes ingen Nød, hvori Gud ikke kan hjælpe* 14s. blev oversat af Chr. Møller, udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri Rønne 1916.

c. I *Samlede Skrifter* bind XI, 1955:49-61 står artiklen *Der er ingen nød, hvori ikke Gud kan hjælpe*.

59. Lov Herren min Sjæl

a. I *Pietisten* 8. årg.1849:1-32 stod *Lofwa Herren, min själ*, eller *Dauids 103:dje Psalm*.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del IV 1879:525-550 oversatte Møller Rosenius under overskriften *Lov Herren, min Sjæl* eller *Dauids 103die Psalme*.

c. *Lov Herren, min Sjæl!* 31s. blev oversat af Chr. Møller, udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne 1916.

d. I *Samlede Skrifter* bind VI, 1953:85-110 står artiklen *Min sjæl, lov Herren*.

e. I *Udgave 2000* bind 3 1999:55-78 står artiklen *Min sjæl, pris Herren!*

60. Trofast og retfærdig, at han forlader. Kristne som Verdens Lys

a. I *Pietisten* 13. årg. 1854:1-10 stod artiklen *Trofast och rättwis, att Han förlåter*. Icke att jag det allaredan fattat hafwer, Phil.3,12. I *Pietisten* 15. Årg. 1856:1-14 stod artiklen *Christne, werldens ljus*.

b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del IV 1879:517-524 stod Møllers oversættelse af Rosenius under overskriften *Trofast og retfærdig, at han forlader*. ”Ikke at jeg har allerede grebet det”, Fil. 3,12 og i del IV 1879:473-485 under overskriften *Kristne som Verdens Lys*.

c. Hæftet *Trofast og retfærdig, at han forlader. Kristne som Verdens Lys* 12s. + 16s. blev oversat af Chr. Møller, udgivet af LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri Rønne 1916.

d. I *Samlede Skrifter* bind VI, 1953:43-54 står artiklen *Trofast og retfærdig, så han tilgiver – ”Ikke at jeg allerede har grebet det–”*. Fil 3,12 og i bind X, 1954:97-112 står artiklen *I er verdens lys*.

e. I *Udgave 2000* bind 8:19-34 står artiklen *Ikke at jeg allerede har grebet det*, og i bind 7 2001:84-98 står artiklen *Verdens lys*.

61. Skrifter i Udvalg med en Levnedsskildring af Forfatteren

Et bind på 258s. udgivet på Lohse, København 1928. For Norge: Lutherstiftelsens bokhandel, Oslo.

Der var en levnedsskildring på 14s., men ingen forfatterangivelse. Det blev heller ikke nævnt, hvem der havde foretaget udvalget af Rosenius-tekster, eller hvem der var oversætter. Bogen bestod af følgende fire kapitler.

1. *"Den, som sejrer" eller Guds folks Feltliv paa Jorden.* I *Pietisten* 18. årg. 1859 nr. 1-6 fandtes den svenske tekst under overskriften *"Den der winner"; eller Gus folks fältlif på jorden.* I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del II 1874:849-915 stod Møllers oversættelse under overskriften *"Den, som seirer"*, eller *Guds Folks Feltliv paa Jorden.*

2. *For min Skyld.* I *Pietisten* 12. årg. 1853:17-26 fandtes den svenske tekst under overskriften *Jag, jag.....för mina skull* eller *Den stora, enda huwudsaken wid vår frälsning.* I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III:101-108 stod Møllers oversættelse under overskriften *Jeg, jeg..... for min egen Skyld* eller *Den store, eneste Hovedsag ved vor Frelse.*

3. *Den hemmelige Død.* I *Pietisten* 5. årg. 1846:1-23 fandtes den svenske tekst under overskriften *Den hemliga döden, under navn och skepnad af lif.* I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del II 1874:668-686 stod Møllers oversættelse under overskriften *Den hemmelige Død – under Skikkelse og Navn af Liv. Aab. 3,1.*

4. *Fader vor.* I *Pietisten* 14. årg. 1855 nr. 1-8 fandtes Rosenius' gennemgang af Fader vor. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del I:411-514 stod Møllers oversættelse. Dog havde Møller ikke medtaget Rosenius indledning, hvad Lohse havde.

Det er min formodning, at Lohses oversætter har taget udgangspunkt i den svenske grundtekst, men samtidig har støttet sig meget til Møllers oversættelse af teksterne i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium.*

62. Kristus, vort Liv

a. Korte Andagtsstykker. Uddrag af Rosenius' Husandagtsbog 64s. samlede af Frits Larsen. LM-forlag, P. Møllers Bogtrykkeris Eftf., Rønne 1939, flere oplag. 1. oplag: 2.000; 1940: 3.000; 1942: 3.000; 1949: 3.000; 1967: 5.000; 1970: 5.000. Total: 21.000.

b. Revideret udgave ved Claus Munk,¹⁸⁰ 66s. sprogligt bearbejdet af Gunver Kjølner-Hansen ud fra Rosenius' husandagtsbog *På Skriftens grund.* DLF, S. M. Olsens Bogtrykkeri, Holbæk 1990 i 1000 ex. 2. oplag 1991 i 1000 ex.

c. Oversat til svensk i 1991 af Jens Lunnergård og med titlen *Kristus – vårt liv* udgivet BV-Förlag.

¹⁸⁰ Claus Munk (1948-2018); missionsteologisk kandidat 1975 fra Fjellhaug Internationale Høgskole med græsk og hebraisk fra Oslo Universitet; landsungdomssekretær i LM 1975-89; forlagsleder DLF 1990-2002; forlagsredaktør LogosMedia 2002-08; prædikant i LM fra 1975.

63. Samlede Skrifter i 15 bind. LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri Rønne 1950-57.

De 15 bind omfatter følgende emner med udgivelsesår og oplagstal:

- I. Omvendelsen, 167s. 1. oplag 1950: 2.000; 1963: 1.000; 1969: 1.500; 1981:1.500. Total: 6.000.
- II. Barnekår hos Gud, 158s. 1. oplag 1951: 2.000; 1968: 1.500; 1981:1.500. Total: 5.000.
- III. Loven, 131s. 1. oplag 1952: 2.000; 1970: 1.500. Total: 3.500.
- IV. Kristi retfærdighed, 156s. 1. oplag 1952: 2.000; 1971:1.500. Total: 3.500.
- V. Nådepagten og faldet, 159s. 1. oplag 1953: 2.000; 1974: 1.500. Total: 3.500.
- VI. Syndernes forladelse, 145s. 1. oplag 1953: 2.000; 1971: 1.500. Total: 3.500.
- VII. Troens rige, 167s. 1. oplag 1953: 2.000; 1974: 1.500. Total: 3.500.
- VIII. Helliggørelsen og vor natur, 190s. 1. oplag 1954: 2.000; 1974:1.500. Total: 3.500.
- IX. Den troende og næsten, 168s. 1. oplag 1954: 2.000; 1975: 1.500. Total: 3.500.
- X. Den troende og verden, 180s. 1. oplag 1954: 2.000; 1975: 1.500. Total: 3.500.
- XI. Trøst mit folk, 161s. 1. oplag 1955: 2.000; 1975: 1.500. Total: 3.500.
- XII. Farerne og hyrden, 162s. 1. oplag 1955: 2.000; 1974: 1.500. Total: 3.500.
- XIII. Nådemidlerne, 148s. 1. oplag 1956: 2.000; 1975: 1.500. Total: 3.500.
- XIV. Højtiderne, 173s. 1. oplag 1956: 2.000; 1976: 1.500. Total: 3.500.
- XV. De ti bud og Fadervor, 235s. 1. oplag 1957: 2.000; 1976: 1.500. Total: 3.500.

En redaktionskomite bestående af højskoleforstander, cand. mag. Frits Larsen (1895-1968), lærer Klara Lund (1904-1981) og lærer Frode Thorngreen (1905-89) forestod tilrettelæggelsen og redigeringen af den nye udgave, hvor man bragte stort set alle artikler i *Pietisten* 1842-1859. Klara Lund oversatte direkte fra *Pietisten*. I et forord blev nyudgivelsen motiveret med, at *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* havde været delvis udsolgt gennem en del år, og desuden var den noget tung.

64. Kristus, vor retfærdighed

- a. Korte andagtsstykker, uddrag af Rosenius' Husandagtsbog. Udvalg og oversættelse af Klara Lund, 64s. LM-Forlag, 1956 i 1.000 ex.
- b. Ny udgave sprogligt bearbejdet af Claus Munk 1996 i 1.000 ex.

65. Skriftstedsregister til C.O. Rosenius: *Samlede Skrifter. Hvad siger Rosenius*. Forord af Poul Langagergaard.¹⁸¹ DLF, Burgundia Tryk, Rønne 1980. Oplag:1850.

66. Kristus vort håb

- a. Korte andagtsstykker, uddrag af Rosenius' Husandagtsbog. Udvalg og bearbejdelse af Ole Larsen, 67s., ELM-Forlag, NO-Tryk Rønne 1981.
- b. Ny udgave let sprogligt bearbejdet af Ellen Lodahl Pedersen, 67s., ELM-Forlag, S. M. Olsens Bogtrykkeri, Holbæk 1999.

67. Studiehæfter til Rosenius' Samlede Skrifter: Bind 1: *Omvendelsen* 25s.; bind 2: *Barnekår hos Gud* 25s., bind 3: *Loven* 17s.; bind 6: *Syndernes forladelse* 23s; bind 7: *Troens rige* 21s; alle udarbejdet af Gunver Kjølner-Hansen. Logos, Dansk Luthersk Bibelbrevskole. I kommission hos DLF. Tolstrups Trykkeri 1993-96.

68. Nåden i Guds hjerte.

Sange af C.O. Rosenius og Lina Sandell 48s. DLF, København 1965. Oplag: 2.000

69. Sejladsen over livets hav

- a. I *Pietisten* 8. årg., 1849:128-136 stod *Seglatsen öfwer lifwerts haf. En allegorisk berättelse*.
- b. Denne beretning er ikke med i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* eller de *Samlede Skrifter*.
- c. Hæftet *Sejladsen over livets hav* 14s. LM-Forlag, Sundby Bogtrykkeri, København 1969.

70. Berørt af Gud

- a. Artikler af C.O. Rosenius omskrevet af Kai Kjær-Hansen,¹⁸² 150s., DLF, S.M. Olsens Bogtrykkeri, Holbæk 1986.

¹⁸¹ Langagergaard (f.1948) var som MFs landssekretær initiativtager til projektet. Det skete i taknemmelighed til Rosenius for den inspiration, han selv og MF havde modtaget ikke mindst i synet på lov og evangelium. Langagergaard samlede en række MF-studerende om planen, som fik hver sit bind i de *Samlede Skrifter* at gennemarbejde. Daværende stud.theol. Kurt Larsen (f.1955) var sekretær på projektet.

¹⁸² Kjær-Hansens sigte var at præsentere Rosenius for dem, der ikke tidligere havde formået at gøre sig fortrolig med ham. Efter Kjær-Hansens opfattelse taler Rosenius især stærkt om nåden i Kristus til dem, der står i omvendelsens situation eller har levet et langt liv i troens kamp og anfægtelse. Desuden rammer Rosenius den selvsikre, der mener at have alt på det tørre. Kjær-Hansen udvalgte så artikler fra *Samlede Skrifter* om primært de emner, som han gjorde mindre indholdsmættede og mere "tynde", for at de kunne læses af flere.

Kjær-Hansen havde mødt den rosenianske forkyndelse i LM og fik som 16-årig Rosenius' *Samlede Skrifter*.

71. Når mange meninger opstår

- a. I *Pietisten* 1. Årg. 1842: 93-101 stod artiklen *Den Christelige Kärleken*.
- b. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del III 1879:349-356 stod Møllers oversættelse under overskriften *Den kristelige Kjærlighed*.
- c. I *Samlede Skrifter* bind IX 1954:99-110 står artiklen under overskriften *Den kristelige kærlighed*.
- d. I *Pietisten* 12. årg. 1853:65-79 stod artiklen *Tron, samwetet – den stora hufwudsaken i ett Christeligt lefwerne*.
- e. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del IV 1879:459-472 havde Møller oversat Rosenius under overskriften *Troen, Samvittigheden, den store Hovedsag i et kristeligt Levned*.
- f. I *Samlede Skrifter* bind IX 1954:63-77 hedder artiklen *Kristenlivets hovedsag*
- g. I *Pietisten* 12. årg. 1853:81-94 stod artiklen *Kärleken är alla lagars lag*.
- h. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del IV 1879:580-591 stod Møllers oversættelse under overskriften *Kærligheden er alle Loves Lov*.
- i. I *Samlede Skrifter* bind IX 1954:81-95 står artiklen under overskriften *Kærligheden – alle lovbuds lov*.
- j. I *Udgave 2000* bind 7 2001:34-48 står artiklen under overskriften *Kærlighed – lovens fylde*.
- k. I *Pietisten* 16. Årg. 1857:113-143 stod artiklen *Tredje Budet*.
- l. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del I 1868:257-275 stod Møllers oversættelse under overskriften *Kom Sabbatens Dag i hu at hellige den*.
- m. I *Samlede Skrifter* bind XV 1957:49-64 står artiklen under overskriften *Kom hviledagen i hu, så du holder den hellig*.
- n. I *Pietisten* 18. Årg. 1859:113-125 stod artiklen *Om likheten och olikheten Guds barn emellan i detta lifwet*.
- o. I *Pietisten* 18. årg. 1859:129-144 stod artiklen *Likheten och olikheten Guds barn emellan i detta lifwet* (slut fra foreg. Nr.).
- p. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del II 1868:568-594 stod under overskriften *Ligheden og Uligheden mellem Guds Børn her i Livet* (omfatter begge artikler i *Pietisten*).
- q. I *Samlede Skrifter* bind VII 1953:79-94.97-115 står artiklerne *Lighed og forskel mellem Guds børn indbyrdes (I+II)*.

r. C.O. Rosenius: *Når mange meninger opstår. Rosenius om uenigheder og forskelligheder mellem kristne*, 97s., DLF, Hillerød 1995. Bogen består af citater fra de ovenfor omtalte artikler, men redigeret så de udgør en samlet fremstilling.

72. C.O. Rosenius forkortet og bearbejdet til nudansk

af Merete Bandak, 8 bind Hillerød 1998-2002, Special-Trykkeriet Viborg.¹⁸³ I det følgende bringes udgivelsesår og oplagstal.

1. Gud kalder, 112s. 1. oplag 1998: 1.500.
2. Gud frelser, 111s. 1. oplag 1999: 1.500.
3. Gud tilgiver, 124s. 1. oplag 1999: 1.500.
4. Gud dømmes, 108s. 1. oplag 2000: 1.500.
5. Gud glæder, 127s. 1. oplag 2000: 1.500.
6. Gud helliggør, 116s. 1. oplag 2001: 1.500.
7. Gud leder 106s. 1. oplag 2001: 1.500.
8. Gud ransager 128s. 1. oplag 2002: 1.500.

73. Bøger om Rosenius udgivet på dansk

- a. Amy Moberg / oversat af Chr. Dick: *Tegning af Carl Olof Rosenii Liv og virksomhed*. ELM-Forlag, trykt hos J. Strandbygaard, Skjern 1905.
- b. Sverre Norborg: *C.O. Rosenius og hans budskab*. DLF. Specialtrykkeriet i Viborg 1975.
- c. N.O. Rasmussen: *C.O. Rosenius. Guds udvalgte redskab*. ELM-Forlag. S.M. Olsens bogtrykkeri, Holbæk 1979.
- d. Kai Kjær-Hansen: *Også blandt os kan forskellige meninger opstå*. MFs Studenterblad Ichthys, Århus 1985.

¹⁸³ LM-Forlags ledelse mente, at når man ved udgivelsen af *Samlede Skrifter* havde gennemgået alle numre af *Pietisten* og samlet alle artikler skrevet af Rosenius, var det ikke nødvendigt med et nyt, selvstændigt tekstudvalg, men man lagde *Samlede Skrifter* til grund for den nye udgave. Den bærende tanke bag udgivelsen af *Udgave 2000* var at skabe en sprogligt opdateret og forkortet udgave af Rosenius, så en ny generation fik lyst til at læse Rosenius. Man fravalgte tidsbestemte og mindre aktuelle artikler. Forlagsleder Claus Munk stod for tekstvalget.

Merete Bandak havde mødt Rosenius' tanker og teologi i KFS og som elev på LMH i 1975. Da hun altid havde været optaget af formidling og kommunikation, så hun det som en spændende udfordring, da hun blev spurgt om at nyformulere Rosenius. Han levede i en anden tid, hvor informationstæthed var lav, og man ikke havde TV til at adspire og forstyrre. Hun fulgte to principper: 1. Enkelthed i udtrykket. 2. Reducering af gentagelser. Det første princip handlede om ordvalg og sætningsbygning, mens det andet princip handlede om at fornemme, hvornår nok var nok. Når Bandak havde bearbejdet en artikel, sendte hun den til Leif Kofoed, der vurderede både indhold og sprog og sendte sine bemærkninger til Bandak, der gav teksterne den endelige udformning.

- e. P. Verner Hansen: *Født på ny. Om Carl Olof Rosenius*. Okay-bog. Tryk: Jysk Medie-Center, Skærup 1987.
- f. Finn Rønn Pedersen: *C.O. Rosenius og læren om universel retfærdiggørelse – lærte C.O. Rosenius verdens-retfærdiggørelse?* Nemalah 3-4, Tolstrup trykkeri, Esbjerg 1990.
- g. Henrik Haahr Hansen: *Hvil i fred*. Credo. København 2006.
- h. Ebbe Kaas: *Forbindelse med Skåne. To artikler om den rosenianske vækkelse i årene 1850-1900*. Brændstrup: Forlaget Timekær, 2013. Trykt i 200 ex.
- i. Lars Brixen, redaktør: *Rosenius i Danmark – en antologi om den rosenianske vækkelse i Danmark*. ELM-Forlag, Rønne 2020. Trykt i 2020 i 300 ex. i to oplag.